

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DEMOKRASİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜĞÜN DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIM ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN EKONOMETRİK ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE KAÇAR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. FEYZA ARICA

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DEMOKRASİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜĞÜN DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIM ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN
EKONOMETRİK ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MERVE KAÇAR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. FEYZA ARICA

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Merve KAÇAR tarafından Doç.Dr. Feyza ARICA yönetiminde hazırlanan ve 12/08/2022 tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Demokrasi Ve Ekonomik Özgürlüğün Doğrudan Yabancı Yatırım Üzerine Etkisi: Türkiye İçin Ekonometrik Analiz**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **İktisat Anabilim Dalı**’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Doç. Feyza ARICA

(Danışman)

Doç. Dr. Ünzüle KURT

Doç. Dr. Zehra ÇALIŞKAN

İmza

.....

.....

.....

Tez No : 10486184

Tez Savunma Tarihi : 12/08/2022

.....
Doç. Dr. Yener PAZARCIK

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Merve KAÇAR
(Tarih) 12/08/2022

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalıŐmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Doç.Dr. FEYZA ARICA'ya ve bu süreçte her zaman yanımda olan sevgili aileme çok teşekkür ederim. Çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek olan sevgili eŐim UğUR KAÇAR'a sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

Merve KAÇAR

anakkale, Ağustos 2022

ÖZET

DEMOKRASİ VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜĞÜN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE İÇİN EKONOMETRİK ANALİZ

Merve KAÇAR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Feyza ARICA

12/08/2022, 104

Gelişmekte olan ülkelerde önemli bir yere sahip olan doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörlerin belirlenmesi, oluşturulacak politikalar açısından oldukça önemlidir.

Ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanması açısından da demokrasi ve ekonomik özgürlük son yıllarda üzerinde çok fazla çalışılan konulardandır. Bir ülkedeki demokrasi arttıkça ekonomik güven artacağı ve doğrudan yabancı yatırımlarda da artış olacağı beklenmektedir.

Bu amaçla çalışmada 1995-2020 dönemleri arasında Türkiye’de demokrasi, ekonomik özgürlük ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada ADF ve PP birim kök testleri ile değişkenlerin durağanlık incelemesi yapılmıştır. Johansen Eşbütünleşme Testi ile değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi incelenmiş, ardından Granger Nedensellik testi ile ilişkinin yönü belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçları, söz konusu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermiştir. Granger Nedensellik testi sonucuna göre ise, doğrudan yabancı yatırımlar ile demokrasi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilirken demokrasi ve faiz oranları arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlük, Demokrasi, Doğrudan Yabancı Yatırım, Faiz

ABSTRACT

THE IMPACT OF DEMOCRACY AND ECONOMIC FREEDOM ON FOREIGN DIRECT INVESTMENT: ECONOMETRIC ANALYSIS FOR TURKEY

Merve KAÇAR

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Economics

Advisor: Doç. Dr. Feyza ARICA

12/08/2022, 104

Determining the factors affecting foreign direct investments, which have an important place in developing countries is quite important for the policies to be created. As democracy increases in a country, economic confidence increases. The importance of democracy and economic freedom for economic growth and providing stability are topics that have been studied extensively in recent years. As democracy increases in a country, it is expected that economic confidence will increase and there will be an increase in foreign direct investments.

For this purpose, in this study, the relationship between democracy, economic freedom and foreign direct investments in Turkey between the 1995-2020 periods was investigated. In the study, stationarity analysis of the variables was carried out with ADF and PP unit root tests. The cointegration relationship between the variables was examined with the Johansen Cointegration Test, then the direction of the relationship was tried to be determined with the Granger Causality Test. The results of the research showed that there is a cointegration relationship between the mentioned variables. According to the Granger Causality Test result, it is seen that there is a one-way causality relationship between fdi and democracy. In addition, a one-way causality relationship was found between democracy and interest.

Keywords: Economic Freedom, Democracy, Foreign Direct Investments, Interest.

İÇİNDEKİLER

sayfa no

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	x
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE/ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

4

2.1. Demokrasi ve Demokrasinin Tanımı.....	4
2.2. Demokrasi Şekilleri ve Sınıflandırılması.....	7
2.2.1. Temsil Edilme Şekline Göre Demokrasi Modelleri.....	8
Doğrudan Demokrasi.....	9
Temsili Demokrasi.....	10
Yarı Doğrudan – Yarı Temsili Demokrasi.....	11
2.2.2. İrade Üstünlüğüne Göre Demokrasi.....	11
Çoğunlukçu Demokrasi Modelleri.....	12
Çoğulcu (Oydaşmacı) Demokrasi.....	13
2.2.3. Uygulamada Yer Alan Demokrasi Modelleri.....	14
Parlamanter Demokrasi.....	14
Başkanlık Demokrasi Modeli.....	15
2.2.4. İdeolojilere Göre Demokrasi Modelleri.....	15
Liberal Demokrasi.....	15

Marksist Demokrasi.....	18
Sosyal Demokrasi.....	20
2.3. Demokrasinin Ölçülmesi.....	22
2.3.1. Vanhanen Endeksi.....	23
2.3.2. Polity IV Endeksi.....	24
2.3.3. Bollen Endeksi.....	26
2.3.4. Freedom House Endeksi.....	28
2.3.5. Demokratik Hesap Verilebilirlik Endeksi.....	32
2.4. Ekonomik Özgürlük	33
2.4.1. Ekonomik Özgürlük Kavramına Bakış.....	33
2.4.2. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi.....	36
Heritage Vakfı-Ekonomik Özgürlük Endeksi.....	36
Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi.....	49
2.5. Doğrudan Yabancı Yatırımların Kavramsal Çerçevesi.....	51
2.5.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı.....	51
2.5.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri.....	53
2.5.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Teoriler.....	53
Tam Rekabet Piyasasına Dayanan Teoriler.....	54
Getiri Oranlarında Farklılık Teorisi.....	54
Portfolyo Teorisi.....	55
Pazar Büyüklüğü Teorisi.....	55
2.5.4. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler.....	55
Hymer-Endüstriyel Örgütlenme Teorisi.....	56
İçselleştirme Teorisi.....	56
Coğrafi Konum Teorisi.....	56
OLI Paradigması-Eklektik Paradigma Evreleri.....	57
Ürün Yaşam Evreleri Teorisi.....	57
Oligopolistik Tepki Teorisi.....	58
2.5.5. Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler.....	58
Döviz Kuru.....	58
Pazar Büyüklüğü.....	59
İş Gücü Maliyeti.....	59
Dışa Açıklık.....	60
Risk ve Belirsizlik.....	60

Dünyada ve Türkiye’de DYY Hareketlerinin Gelişimi.....	60
2.6. Literatür Taraması.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ VE YÖNTEM

74

3.1. Model ve Veri Seti.....	74
3.2. Yöntem.....	77
3.2.1 Metodoloji.....	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

81

4.1. ADF (Augmented Dickey Full) Birim Test Sonuçları.....	81
4.2. PP(Philips-Peron) Test Sonuçları.....	81
4.3. Granger Nedensellik Analiz Sonuçları.....	87

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ ve ÖNERİLER

88

KAYNAKÇA	91
----------------	----

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Augmented Dickey Fuller
AR	Autoregressive
ARDL	Ardışık Bağımlı Gecikmesi Dağıtılmış Model
DEM	Demokrasi
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
DYYG	Doğrudan Yabancı Yatırım Net Girişler
ECM	Error Correction Model
EFW	Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi
EKK	En Küçük Kareler
EO	Ekonomik Özgürlük
EPU	Ekonomik ve Politik Risk Endeksi
GMM	Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IEF	Index of Economic Freedom
INT	Faiz
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
PP	Phillips-Peron
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
VAR	Vektör Otoregresif Model
VECM	Vector Error Correction Model

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Demokrasi Modelleri	8
Tablo 2	Polity IV Endeks Puanlama ve Sınıflandırması	25
Tablo 3	Politik Haklarla İlgili Puanlandırma	29
Tablo 4	Sivil Özgürlüklerle İlgili Puanlandırma	30
Tablo 5	Freedom House Endeks Puanlaması ve Sınıflandırması	31
Tablo 6	20. Yüzyılda Dünyadaki Demokratikleşme Süreci	32
Tablo 7	Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük ülke skor ve dereceleri	36
Tablo 8	Heritage Vakfı Endeksleri ve Alt Bileşenleri	37
Tablo 9	Heritage Vakfı 2020 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksinde Yer Alan İlk 10 Ülke	44
Tablo 10	Heritage Vakfı 2020 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksinde Yer Alan Son 10 Ülke	44
Tablo 11	Heritage Vakfı 2021 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksinde Yer Alan İlk 10 Ülke	45
Tablo 12	Heritage Vakfı Singapur Ekonomik Özgürlük Endeks Puanı (2021)	46
Tablo 13	Heritage Vakfı Türkiye Ekonomik Özgürlük Endeksleri Puanı (2021)	46
Tablo 14	Heritage Vakfı 2021 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksinde Yer Alan Son 10 Ülke	47
Tablo 15	EFW endeksinin alanları , bileşenleri ve alt bileşenleri	50
Tablo 16	En çok yatırım çeken ülkeler	62
Tablo 17	Türkiye'ye Gelen DYY'lerin Sektörel Dağılımı	65
Tablo 18	DYY Girişlerinin Dünyada ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Payı	66
Tablo 19	Türkiye'ye Yapılan DYY Girişlerinin Dünyada ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Payı	66

Tablo 20	Türkiye'ye Gelen DYY Girişleri 2005-2020 Yılları Coğrafi Dağılımı	67
Tablo 21	Türkiye'ye Gelen DYY Girişleri 2005-2020 Yılları Bölgelere Göre DYY Girişleri	67
Tablo 22	Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler	77
Tablo 23	ADF (Augmented Dickey Fuller) Birim Kök Testi Sonuçları	81
Tablo 24	PP (Philips-Peron) Birim Kök Testi Sonuçları	81
Tablo 25	Var Modeli Gecikme Uzunluğunun Seçimi	82
Tablo 26	Var (1) Modeli Tahmin Sonuçları	83
Tablo 27	Trace istatistiği Koentegrasyon Testi	83
Tablo 28	Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları	85
Tablo 29	White Değişen Varyans Testi Sonuçları	85
Tablo 30	VECM Hata Düzeltme Modeli	86
Tablo 31	Granger Nedensellik Analizi Sonuçları	87

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik No	Grafik Adı	Sayfa No
Grafik 1	DYY Girişleri Global Trend	61
Grafik 2	1990-2020 Yılları arası DYY Girişlerinin Bölgesel Dağılımı	62
Grafik 3	Yıllar İtibariyle Gelişmişlik Ölçütüne Göre Küresel Sermaye Girişleri (Milyar\$)	63
Grafik 4	Küresel ve Ekonomiler Grubuna Göre DYY Akışları (2007-2020) Milyar\$	64
Grafik 5	Değişkenlere Ait Zaman Serileri Grafikleri	75
Grafik 6	AR Polinom Ters Köklerinin Birim Çemberi	84

ŒEKİLLER DİZİNİ

Œekil No	Œekil Adı	Sayfa No
Œekil 1	IEF'e Göre Dünya Ekonomik zgrlk Endeksi GeliŒimi	48
Œekil 2	IEF 2021 raporu Türkiye ve Dünya Geneli Ekonomik zgrlklerinin KarŒılaŒtırılması (Heritage Vakfı)	49

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Tarihte demokrasinin oluşumu M.Ö.11. ile M.Ö.12. yy'da meydana geldiği bilinirken en geniş hali ile demokrasi kavramı halkın; iktidar baskısı hissetmeden haklarının kanunlar ile korunduğu ve devlet müdahalesinin ekonomi alanında en az etkileşimde bulunduğu ve halkın yönetimde kendi kendini yönetimi şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkelerin demokrasi seviyelerinin belirlendiği ve ayrı ayrı verilerinin elde edildiği birden farklı demokrasi endeksleri vardır. Bu endeksler sırasıyla Vanhanen Endeksi, Polity Endeksi, Bollen Endeksi, Freedom House Endeksi, Demokratik Hesap Verilebilirlik Endeksleridir. Çalışmada ele alınacak olan Freedom House demokrasi endeksinin baz aldığı siyasi hak ve sivil özgürlük kavramının ölçümü 1 ile 7 puan arasında belirlenmektedir. Bu puanlama istatistiği ülkelerin özgürlük derecelerine göre özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan ülkeler biçiminde tanımlamıştır (Freedom House, 2018).

Çalışmada Demokrasi ve Ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımlara etkisini ve bu etkinin Türkiye üzerine ekonometrik analizi araştırılacaktır. Ülkelerin yıllar içinde demokrasi ve ekonomik özgürlük endekslerinde değişimleri ve puanları ele alınarak analiz içinde incelenecektir. Sözü geçen bu kavramlar uluslar arası DYY hareketlerinin pozitif veya negatif yönde seyrini etkilemektedir.

Ekonomik özgürlük, kişilerin sahip oldukları emek ve mülkiyet haklarını özgürlüğü kısıtlanmadan kullanma ve kontrolünde bulunma durumudur. Ekonomik özgürlüğün var olduğu ülkelerde vatandaşlar istedikleri yerlerde çalışma, üretme, tüketme veya yatırımda bulunmalarında serbesttir aynı zamanda devletler de emek, sermaye ve malların rahat bir şekilde hareketine olanak sağlamaktadırlar (Heritage Vakfı, 2019).

Ekonomik özgürlük, bireylerin üretim, tüketim, yatırım ve mülk hakları alanlarında devletin müdahalesi olmaksızın gerçekleştirecekleri faaliyetlerdir. Bireylerin özgür olması ülke ve bireyler adına avantaj sağlamaktadır. Ülkeler bu sayede gelişimlerini ilerleterek

özgürleşmekte aynı zamanda zenginleşerek refah seviyeleri artmaktadır.Ekonomik özgürlüğün varlığı ile piyasa ekonomisi oluşmakta,ekonomik özgürlüğün olmadığı sistemde ise kumanda ekonomisinin hakimliği görülmektedir.

Ekonomik özgürlüğün ölçümünde Freedom House,Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü gibi birden fazla kurum vardır.Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü ekonomik özgürlüğün endeksler aracılığıyla doğrudan ölçümü ve yayınlanmasını sağlarken Freedom House ise özgürlüğü bileşen olarak ele almaktadır.Çalışmamızda ekonomik özgürlük ölçümü için Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü'nden yararlanılacaktır.Kuruluşların endeksleri,endeksleri içeren bileşenleri,metodoloji ve bulgularından bahsedilecektir.

Ekonomik özgürlük seviyesi yüksek ülkeler, doğrudan yabancı yatırım gerçekleştirmek isteyen şirketlerin tercihlerinde olumlu etki yaratmaktadır. Yabancı yatırım şirketleri gelişmiş ülkelerin teknoloji,altyapı ve diğer birçok yeniliklerini yatırım yapacakları ülkelere transferini sağlamaktadır.

Ülkelerin içinde bulunmuş olduğu ekonomik gelişim hareketleri ve gelişmişlik seviyesi doğru orantılıdır. Ülke ekonomisindeki artış üretim faktörünü kapsayan GSYİH'sinin bir parçası olmakta,ve bu parametredeki artış sermaye faktörünü etkilemektedir.Sermaye faktörünün ülke içindeki kaynaklardan elde edilerek ekonomik açıdan artış sağlanması amaçlanmaktadır.Fakat gelir seviyesinin eksikliği tasarruf oranlarını etkilemekte bu nedenle ülkeler finansman yetersizliklerini doğrudan veya dolaylı yabancı yatırım kaynaklarını kullanarak gidermeyi hedeflemektedir.Bu sebeple tasarruf seviyesi ve milli geliri düşük ülkelerin,tasarruf eksiklerini gidermek için doğrudan yabancı yatırımların etkili bir yöntem olduğu varsayılmaktadır(Yılmaz, 2010:243).

Ülkelerin global ölçekli pazarda yer almaları pazarlama ve üretilen malların gerek fiyat gerek üretim maliyeti avantajına sahip olması sebebiyle ülkelerin sınırları dışında şirket kurması veya var olan şirketleri kendi bünyesine kar amacı güderek dahil etmesi 'doğrudan dış/yabancı yatırım'' şeklinde ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2001:397).

Çalışmada bağımsız değişken olarak demokrasi ve ekonomik özgürlüğün bağımlı değişken olan doğrudan yabancı yatırım üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde demokrasi kavramı, tanımı, tarihsel gelişimi ve demokrasi türlerinden bahsedilmektedir. Demokrasi ölçümü için gerekli olan Vanhanen, Polity, Bollen, Freedom House ve Demokratik Hesap Verilebilirlik demokrasi endeksleri açıklanmaktadır. Daha sonra diğer bağımsız değişken olan ekonomik özgürlük kavramını ve ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi için gerekli olan endeksler açıklanmaktadır. Bunlar sırası ile Heritage Vakfı ekonomik özgürlük endeksi, Fraser Enstitüsü ekonomik özgürlük endeksidir. İkinci bölümün son değişken tanımlamasında doğrudan yabancı yatırımların kavramsal çerçevesi, DYY'leri açıklamaya yönelik teoriler ile yabancı yatırımları etkileyen faktörler ve Dünyada ve Türkiye'deki gelişimleri incelenmiştir. İkinci bölüm sonunda tüm bu değişkenlere ait yapılan çalışmalara literatür bölümünde yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde analiz için gerekli materyal ve yöntemden bahsedilmektedir. Analizin model ve veri seti açıklanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de demokrasi ve ekonomik özgürlüğün doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi VAR analizi yöntemiyle araştırılacaktır. Çalışmada 1995-2020 yılları arasında kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı, demokrasi, ekonomik özgürlük ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışma beş bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde giriş kısmından bahsedilmiştir. İkinci bölümde kuramsal çerçeve içerisinde demokrasi, ekonomik özgürlük ve doğrudan yabancı yatırım kavramlarının tanımı, tarihsel süreci, gelişimi incelenmiştir. Aynı zamanda Türkiye hakkında genel bilgi verilmiş ve endeksler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise, araştırmanın yöntemi, verilerin tanımı, araştırmanın hipotezine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde zaman serileri analizi hakkında bilgi verilecektir. Öncelikle birim kök testleri ile ilgili bilgi verilecek ardından VAR modeli, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testleri ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise, yapılan araştırmaların sonucunda elde edilen bulgulara yönelik değerlendirilmelere yer verilmiş ve ulaşılan sonuçlar eşliğinde önerilerde bulunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE/ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Bu bölümde demokrasi kavramı ve demokrasinin tarihçesinden bahsedilmektedir.

2.1. Demokrasi ve Demokrasinin Tanımı

Demokrasi kavramının yunanca kökenli olması ve eski Yunanca'da halk,halk yoğunluğu veya tam vatandaşlık anlamına gelen "demos" ile hakim olmak,yönetimi elinde bulundurmak tanımına gelen "kratein" kelimelerinin bir araya gelmesi ile meydana gelmiştir.Bu yönden incelendiğinde geniş bir demokrasi tanımı;halk egemenliği ve halkın hiç bir şeye ihtiyaç duymaksızın kendilerini yönetmesidir (Schmidt, 2001: 13).

Demokrasi kavramı eski çağlardan günümüze kadar süre gelmiştir.Antik yunan devletlerinde halk tanımı olarak ifade edilen "demos" ve egemenlik,güç anlamında ifade edilen "kratos" bir araya gelmesi ile "demokratia" kelimesi meydana gelmiştir.Çağımıza demokrasi kelimesi olarak varlığını sürdürmektedir (Heywood, 2007b: 52).

MÖ VIII.yüzyılda Atina 'da,türkçe anlamı "halkın egemenliği" olan demokrasi üst sınıf soyluların iktidarını ifade eden aristokrasiye ve sadece bir kişinin egemenliği olarak ifade edilen monarşiye karşı meydana gelmiştir (Hançerlioğlu, 1986: 87).

Aristo ve Platon demokrasi kavramını negatif bir şekilde ele almışlardır.Bunun sebebi eski yunan bilgeleri "demos" kelimesini "yoksullar"ya da "sayıca fazlalık"olarak ifade etmiş ve bu ifade evsizler ile politik açıdan yetersiz olanları betimlemiştir (Schmidt, 2001: 28). Bunun sonucunda Platon ve Aristoteles gibi antik yunan filozofları "demokrasinin"kaçınılması gereken yöntem olduğunu ifade etmektedir (Ashford, 2011:21).

Demokrasinin tarihteki ilk emsalleri Antik Yunan Devletlerinde uygulanmıştır.Bu uygulama biçimi siyasal hakların tüm yurttaşlar açısından eşit şartlarda uygulanmadığını göstermiştir.Kadınlar ve köleler yetişkin erkekler ile aynı şartlarda siyasal haklara sahip olmamıştır.Köleler ve kadınlar oy kullanma hakkından yoksun bu hakka sadece yetişkin erkek bireylerin sahip olduğu bir sistemdir.Literatürde salt bir şekilde demokrasi kavramının elde edilmesi bir hayli zor olmuştur.Demokrasi kavramı tarihsel zaman içinde uzun dönem pek çok etkenlerden etkilenmiştir.

Tarihsel süreçte meydana gelen deneyimler demokrasi kavramının genel bir boyutta tanımlanmasını sağlamıştır. Bu açıdan demokrasi "En üst iktidarın halkta bulunduğu ve halkın belli aralıklarla tanınan özgür seçimlerde, temsilcilerini seçtiği, temsil ve devredilmiş otorite yoluyla halk tarafından dolaylı olarak kullanılan hükümet biçimine imkan veren siyasi sistem" şeklinde açıklanmıştır (Webster's Third New International Dictionary, 1971: 600).

Antik yunan düşünürleri Herodot ve Aristo tarafından tartışılan demokrasi kavramı günümüzde geniş bir biçimde yürürlükte olan politik yönetim şekli ve uygulandığı haline gelmiştir (Macpherson,1992).

Aristoteles'e göre demokrasi; politeia olarak adlandırılan,siyasi bir halkın yararı için halkın idareden ayrılma ve hakimiyetin yoksul grubun himayesinde olması şeklinde ifade edilmektedir.Bu anlamda demokrasi kanuni yönetim dışına çıkma ve siyasi egemenliğin yoksul sınıfta bulunmasıdır (Dursun, 2006: 160).

Lincoln'a göre; "halkın, halk tarafından, halk için yönetimi" biçiminde ifade edilerek, hükümet yurttaşlarının yararında bulunan toplumun olması demokrasinin de olacağını belirtmiştir (Sartori, 1996: 18).

Touraine'ye göre; sayıca fazla olan kişilere en çok bağımsızlığı sağlayan, geniş kapsamlı çeşitliliği mümkün kılan ve kişileri bu doğrultuda güvence altına alan siyasi yaşam şeklidir (Touraine, 2004: 25).

Yılmaz'a göre, iktidarın bireylerin kendi izinleri ile herhangi bir güç kullanılmadan insanların yalnız vicdanlarına yöneldikleri yöntemdir (Yılmaz, 2000: 20).

Blum ve Guimares'e göre demokrasi; özgürlük olarak adlandırılır. Sayıca fazla olanların hükümlerine uyacak yönetim şeklinin demokrasi olarak belirtildiği görüşündedir (Blum ve Guimarães, 2003: 7).

Coşkun Can Aktan'ın demokrasi kavramı; yurttaşların yönetimde aktif rol aldığı, temsil edilenlerin kısıtlama olmadan serbest bir şekilde seçildiği ve denetlendiği siyasi düzendir (Aktan, 2005: 8).

Cervellati vd.'ye göre demokrasi; kişilerin sahip oldukları konumdan ayrı bir biçimde tüm bireylerin oy verme ve mülkiyet sahipliğinin var olduğu durumlardır (Cervellati vd., 2006: 4).

Vreeland'e göre demokrasi; hükümet kadrolarının seçimlerin ardından boşluklarda oluşan açığı kapatıldığı rejim şeklinde ifade edilmektedir (Vreeland, 2003:2).

Schumpeter'e göre demokrasi; bireylerin siyasi alanda etkin olabilmeleri için halk oyları ile karar alma mekanizmalarının artırıldığı sistemdir (Schumpeter, 1950: 1).

Büyük Larousse ansiklopedisinde demokrasi sözcüğü aşağıdaki biçimde ifade edilmiştir:

- Egemenliğin halk tarafından meydana geldiği yönetim biçimi,
- Mevcut olan yönetim biçimine sahip devlet,
- Farklı seviyelerde, tanımlanan görevleri yerine getirecek kişilerin görüşlerinin dikkate alındığı bir kurum, grup, v.b içinde kurulan ilişkiler sistemi,
- Kurum veya topluluğa dahil olan bireylerin hak ve hürriyetlerinin var olma durumunda meydana gelen hayat tarzıdır (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1986: 3006).

Dahl demokrasi kavramının var olabilmesi için sekiz kurumsal özelliklerin olmasını dile getirmiş şu biçimde belirtmiştir: ifade özgürlüğü,oy verme hakkı,örgüt kurma ve katılma özgürlüğü,farklı haber kaynaklarının olması,özgür ve adil seçimler,kamu görevlerine dahil olma hakkı, siyasal liderlerin oy elde etmek için yarışabilme hakkı,yönetimde uygulanan politikaların oylar ve diğer sebeplere bağlanması için ihtiyaç duyulan kurumların meydana gelmesidir (Dahl, 1971: 3).

Son olarak literatürde incelediğimiz demokrasi kavramının genel tanımı;demokrasi halkın herhangi bir siyasi etkene ihtiyaç duymaksızın monarşik,oligarşik ve dini ağırlıklı teokratik yönetim sistemlerinin yanı sıra tüm yetki ve siyasi gücü halktan almasıdır.Bireylerin özgür düşünce ve yaşam standartlarının iyileştirilmesini,sosyal ve siyasal haklarının artırılması gerektiğini hedefleyen yönetim biçimidir.

2.2. Demokrasi Şekilleri ve Sınıflandırılması

Demokrasi daha önce kavram olarak belirtildiği üzere halkın egemenliği şeklinde tanımlanmaktadır. Tarihi süreç içerisinde farklı fikirler ile ele alınmış ve bilinen klasik demokrasi türünden başka anlamlar barındırmıştır.Bunun sonucunda demokrasi kavramı ile tanımlanan yeni kelimeler demokrasi modellerinin farklılaşmasına sebep olmuştur.Demokrasinin ilk uygulanış şekli olan Atina'da halkın yönetime dahil olmasının sonucunda "Doğrudan demokrasi",yol gösterici olması ile "Klasik demokrasi",kamu gücünün hür iradeleri sonucu uyguladıkları karar alma becerileri "Radikal demokrasi"

şeklinde ifade edilmiştir.Eski çağdan günümüze kadar gelen süreçte demokrasinin çok çeşitli türlerinin olmasının sebebi uygulanma biçimleri ve ayrıcalık tanıdığı alanların var olmasıdır.Demokrasi türlerinin başkalaşmasında etkili olan esas neden kamu gücünün sınırları ve halkın iktidara dahil olması şeklinde tanımlanmaktadır (Sartori, 1996: 403-418; Schmidt, 2002: 115). Bu duruma bağlı bir biçimde birbirinden farklı birçok demokrasi modelleri ortaya çıkmıştır.

Tablo 1’de literatürde var olan farklı demokrasi türleri gösterilmektedir. Çalışmamızda sürekli rastladığımız demokrasi türleri bölümlendirilmekte ve ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

Tablo 1-Demokrasi modelleri

Klasik Demokrasi	Elektronik Demokrasi	İliberal Demokrasi	Kalkınmacı Demokrasi
Militan Demokrasi	E-demokrasi	Westminister Demokrasi	Poliarşi
Halk Demokrasisi	Seçim Demokrasisi	Endüstriyel Demokrasi	Muhafazakâr Demokrasi
Demarşi	Plebisitçi Demokrasi	Elit Demokrasi	Düşük Yoğunluklu Demokrasi
Radikal Demokrasi	Tarafsız Demokrasi	Eleştirel Demokrasi	Ortaklaşmacı Demokrasi
Koruyucu Demokrasi	Sosyokrasi	Bütünlükçü Demokrasi	Yarışmacı Demokrasi

Kaynak: Erkuş, 2016: 10

2.2.1. Temsil Edilme Şekline Göre Demokrasi Modelleri

Çalışmamızın bu bölümünde demokrasinin farklı bir türü olan temsil edilme biçimine göre demokrasi modelleri incelenmektedir. Kısaca doğrudan demokrasi,temsili demokrasi,yarı doğrudan-yarı temsili demokrasi modelleri ele alınmaktadır.

Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan yarı temsili demokrasi; halkın yönetime hangi şekilde dahil olacağını belirten demokrasi türleridir. Vatandaşların herhangi bir siyasi güce gerek duymaksızın halk tarafından yönetilmesine doğrudan demokrasi denilmektedir. Millet hakimiyetine müdahale olmaksızın dolaysız biçimde uygulanmasıdır. Bu demokrasi modelinde vatandaşlık farkındalığı ve demokrasi için atılacak adımların ilerlemesi önemli rol oynamaktadır (Çağla, 2010; Tilly, 2014).

Bu demokrasi türünün büyük şehirlerde uygulanamayacağından yola çıkarak ilk defa 2500 yıl önce Antik Yunan'da; Atina'da uygulanmış, modern zaman da ise İsviçre'nin Glarus Kantonu'nda ve Appenzel Innerhoned Yarım Kantonu'nda 71 doğrudan demokrasi, katılımcı veya radikal demokrasi görülmektedir. Doğrudan demokrasinin faaliyet göstermemesinin nedeni; insan popülasyonundaki artış, yer küre büyüklüğü, iktidarda meydana gelen kargaşa ile ortaya çıkan sıkıntılar yüzünden uygulanamamıştır (Gözler, 2004: 28; Çevik, 2016: 12).

Türköne'ye göre doğrudan demokrasinin avantajları;

- “Demokrasinin el değmemiş hali olarak ifade edilen doğrudan demokrasi, yurttaşların geleceklerini hiç kimsenin etkisi altında kalmadan belirlemelerini teşvik eder,
- Demokrasinin benimsenmesi ile halkın donanımlı,aydın ve politik yönden gelişmesine destek sağlar,
- Vatandaşların siyasetçilere gereksinimi olmadan şahsi fikirlerini ve çıkarlarını dile getirme fırsatı verir,
- Halkın bireysel kararlarını kısa sürede benimseyip uyguladıkları için iktidarın yasal olmama düşüncesi meydana gelmez”

Bu doğrultuda ifade edilmektedir (Oral, 2014: 11).

Temsili Demokrasi

Vatandaşların sahip olduğu bağımsızlığın yeniden vatandaşların seçtiği kişiler ile uygulandığı demokrasi olarak tanımlanmaktadır. Bu demokrasi türünde sistemli bir şekilde yapılan seçimlerle birlikte hakimiyet yetkisi vatandaşların seçtiği temsilcilere aktarılmaktadır (Tunç, 2008: 1118).

Temsili demokrasinin düzgün bir şekilde etkin olabilmesi, vatandaşların demokratik gelişiminin yanında iktidar ve kamu birlikteliği kuvvetli ve güveni esas alan bir bağın oluşması ile olanak bulmaktadır (Yayla, 2004: 62).

Birtakım bakış açıları, bu demokrasi türünde halkın daima temsil organlarında bulunmamasından dolayı, temsili demokrasinin tam demokrasi dışında, demokrasi ve monarşi ortasında bir uygulama şeklinde olduğunu tanımlamışlar (Akçalı, 1988: 55).

Türköne temsili demokrasinin yararlarını aşağıda sıralamıştır:

- Temsilî demokrasi, demokrasinin hayata geçirilebilir tarafını göstermektedir.
- Temsilî demokrasi normal vatandaşların seçimleri doğrultusunda elde edilecek sonuçların mesuliyetini üstlenmesini sağlar.
- Temsilî demokrasi de yurttaşların yönetime direkt dahil olmaması düzene süreklilik sağlar.
- Temsilî demokrasi, hükümetin farklı görüşlere sahip aydın, ileri görüşlü ve deneyimli temsilciler tarafından yürütülmesini mümkün kılabilir (Türköne, 2003: 191).

Yarı Doğrudan – Yarı Temsili Demokrasi

Yarı doğrudan demokrasi, doğrudan demokrasi ve temsili demokrasinin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Halkın bağımsızlığının uygulanmasına destek veren dört yöntem vardır; halk oylaması, halk vetosu, halk girişimi ve temsilcilerin azlidir. Referandum halkın seçime katılması, oy vermesi şeklinde belirtilir. Düzenlenmiş veya düzenlenecek olan yasa taslağının vatandaşlara önerilmesi diye ifade edilir. Halk vetosu ise vatandaşların bireysel olarak aldıkları kararlar doğrultusunda mevzuatta onaylanmış kanunu reddetmesidir. Bu yöntem ile yasama tarafından uygun olan kanun milletin reyi sonucu az bir kısmı veya bütününe feshi ile sonuçlanabilir. Halk girişimi, mevzuatın onaylanmasının sakıncalı olduğu yasaları vatandaşların istekleri doğrultusunda uygulanmasıdır. Kamu tarafından seçilen aracılara verilen ve uygulanan hizmetlerden hoşnutsuzluğu sonucunda çalışanların işlerinden çıkarılmasına temsilcilerin azli şeklinde tanımlanır. Kamu, kendilerinin belirledikleri vekillere idare işlerini devreder fakat ret, halk oylaması, teklif ayrıcalıklarının olduğu hallerde aracısız bir şekilde yönetime dahil olur (Gözübüyük, 1997: 19; Gözler, 2008: 114).

Yarı temsili demokrasi türünde bağımsızlık hakkı vatandaşlar ve onların seçtikleri adaylar tarafından aralarında dağıtılmaktadır. Bağımsızlıkların vatandaşların belirledikleri adaylar vasıtası ile aktarılması “Temsili demokrasi” özelliği taşıırken diğer açıdan; halk oylaması ile yurttaşların demokrasiye aracısız dahil olması yönü ile “Doğrudan demokrasi” modeline dayandırılmaktadır. Vatandaşlar meclisin dağılmasını ve erken seçim adaylarının görevden alınmasını direkt olarak kanuni konularda olmasalar bile siyasi grev, halk oylamaları ve dilekçe verme gibi sahip oldukları ayrıcalıklarda etkin olmalarına rağmen doğrudan anayasa da söz hakkına sahip değildir (Çiçek, 1999: 35 ;Sezen, 1994: 38).

2.2.2. İrade Üstünlüğüne Göre Demokrasi Modelleri

Günümüz çağdaş demokrasi kavramında hükümler çoğu zaman vatandaşlar ya da vatandaşların belirlediği temsilcilerin sayıca fazla olanlarının isteği ile belirlenmektedir.

Ancak kamu oylamasında ya da mutlak üstünlük ile uygulanan hükümlerde halkın isteklerinin az da olsa yerine getirilememesine sebep olacaktır. Millet iradesinin uygulanacak olan hükümlerde ne denli baskın olacağı çoğunlukçu ve çoğulcu demokrasi türü ile ortaya konmaktadır (Tunç, 2008: 1118).

Bu demokrasi türleri millet iradesi ve üstünlüğünü benimsemektedir. Vatandaşların birbirinden bağımsız fikirleri doğrultusunda başka seçimlere yönelmeleri neticesinde idare görevini kimin yerine getireceği ve yönetimin hangi tarafın menfaatlerini koruyacağı konusu üzerinde düşünülmektedir (Lijphart, 2014: 15-16).

Çoğunlukçu Demokrasi Modelleri

Çoğunluk ilkelerini benimsemektedir. Bu ilkeye göre hükümet millet üstünlüğü iradesine uygun yönetilmeli ve bu üstünlüğün hükümleri en yüksek seviyede kabul görmesi anlayışını korumaktadır. Çoğunluk yönetimde tek bir güce sahiptir bu güç toplumda çoğunluk karşısında zayıf kesimin sahip olduğu haklar, ikili hükümet düzeni, yasaların yargı süreci vb. konularla kısıtlanmamalıdır (Gözler, 2008: 114)

Çoğunlukçu demokrasinin politik karar uygulama sisteminde, çoğunluğun seçimleri her zaman öncelikli uygulanır. Vatandaşların yönetimde söz sahipliğini kaybetmesi ile devletin hangi kesimin menfaatlerini düşüneceği her zaman çoğunluk şeklinde sonuçlanmıştır. Çoğunluk kelime manası olarak hesaplanan tüm reylerin yarısından bir oy fazlası ile oluşmaktadır. Bu modelde demokratik yönetim hedefine çokça yaklaşılmasına karşın günümüz demokrasisinde çoğunluk kadar sayıca az olanların haklarının da önemsenmesi gerekmektedir. Toplumda az sayıda bulunan grubu ilgilendiren kararlar geçerli oy fazlalığı 3'te 2 ya da 4'te 3 oranlarında uygulanmalıdır (Uygun, 2003: 198-199).

Bu demokrasi türü istikrarlı olan siyasi iktidarın yönetimde devam etmesini sağlarken diğer yönden halkın, iktidarın uygulayacağı tüm kararlarda söz hakkına sahip olma fırsatını oluşturmaktadır. Bir diğer faydası yurttaşlar için daha az harcamalar ile

meydana gelmesidir. Fakat iktidarın çoğunluğa tanıdığı geniş haklar sonucunda hükümetin verdiği bu hakların yanlış ve hor kullanılmasını oluşturmuştur. Çoğunluğun siyasal güçte etkin ve baskın olması sayıca az olanların haklarının görmezden gelinmesini sağlayabilmektedir (Göztepe, 2010: 142-145)

Çoğulcu (Oydaşmacı) Demokrasi

Oydaşmacı demokrasi, kusursuz bir hürriyetin yine hürriyet vasıtası ile uygulanmasını arzu eden bir düzendir. Bu işleyiş özgürlüğü hem hedef hem de hedef için kullanılan yöntemler şeklinde tanımlamıştır (Gözübüyük, 1997: 19).

Bu demokrasi türü çoğunlukçu demokrasinin savunduğu çoğunluk hâkimiyetinin aksine azınlık bakış açılarının ve fikirlerinin etkin bir şekilde yönetimde söz sahibi olmaları amacı ile çoğunluğu değil çoğulculuğu desteklemektedir. Oydaşmacı demokrasi, hükümetin azınlık ve çoğunluğa dağıtılması bu grupların ihtimalinde olduğu öne sürülmektedir. Birçok bakış açısı var olduğu için bu demokrasi türünün hayata geçirildiği bölgelerde birden fazla partinin olma imkanı yüksektir. Schmidt'e göre siyaset bilimci A. Lijphart, irade üstünlüğü kapsamında yer alan oydaşmacı demokrasi türünü şu şekilde açıklamaktadır:

- Yürütmenin tek elde toplanmadığı ve çok partili bir koalisyon hükümetinin varlığı,
- Kuvvetler ayrılığı ilkesinin göreceli olarak etkin olması,
- İki meclisin işlediği ve halkın yönetime bu iki meclis vasıtası ile katılabilmesi. Federal yönetim veya güçlü bir yerel yönetimin varlığıdır (Schmidt, 2002: 231-245).

Lijphart'a göre; çoğunlukçu demokrasi görüşü, milletin modelde söylendiği gibi çoğunluk ile idare edilmesidir. İdarecilik işleminde çoğunlukların, karşıt görüşte ise azınlıkların olmasıdır. Oydaşmacı demokrasi ters bir tavır sergilemektedir. Lewis'in çoğunlukçu türün yönetim, muhalefet zıtlaşması düşüncesi demokrasi yapı taşlarını zedelemektedir. Çoğunlukçu görüşte azınlıkların yönetimde söz haklarının önüne geçilmesi

bu grubun demokrasiye olan inanç ve güvenlerinin yok olmasına sebebiyet verecektir. Sonuç olarak bu iki grubun ortaklaşa hareket etmeleri durumunda azınlıkların ötelenmesi problemlerinin üstesinden gelinecektir (Lijphart, 2014: 53-55).

2.2.3. Uygulamada Yer Alan Demokrasi Modelleri

Günümüze kadar pek çok demokrasi tanımı ve demokrasi türleri meydana gelmiştir. Bu demokrasi modellerinin uygulanış biçimleri her birinde farklı şekilde uygulanmıştır. Zamanla halk ve iktidarın isteklerini karşılamak amacı ile demokrasi modellerinin hizmet ettikleri alanlarda değişiklikler olmuştur. Bu kısımda uygulamada var olan demokrasi türlerinden başkanlık ve parlamenter hükümet sisteminin işleyişine değineceğiz. İlk olarak başkanlık sisteminde yasaları yerine getirme görevinin kimler tarafından uygulanacağı aracısız şekilde vatandaşlar yani kamu iradesi şeklinde belirlenmiştir. Parlamenter demokrasi türünün uygulanması ise milletin kendi iradesi ile belirledikleri adaylar aracılığı ile uygulanmaktadır.

Parlamenter Demokrasi

Devletin organları yasama, yürütme ve yargı şeklinde meydana gelmektedir. Bu organların kendi içinde karar mekanizmalarının uygulanış şekli açısından ayrılmaları veya belirli yerde bir araya getirilmemesi durumu güçler ayrılığı olarak ifade edilmektedir. Bu sistem kuvvetler ayrılığını içermektedir. Yasama organı kanun oluşturmaya, yürütme kanunların hayata geçirilmesine, yargı ise kanunda meydana gelen fikir ayrılıklarında oluşan anlaşmazlıklara çıkış yolu bulmaktadır. Bu demokrasi türünde iktidara başkan olan başbakan ile devletin cumhurbaşkanı şeklinde iki başlı yürütme sistemi uygulanmaktadır (Schmidt, 2002: 209-211).

Kanun yapma yetkisi olan yasama organı meclis, kanunların işlenmesini sağlayan yürütme ise İktidardır. İktidar meclisten meydana gelir ve daima meclise karşı yükümlü durumdadır. Meclisin hükümete karşı güveni bu demokrasinin özünü oluşturur. Fakat meclisin uyguladığı güven oyu ile hükümeti düşürebilmektedir. Başbakan yasama

kurumunca belirlenmektedir. Yürütme ise bir çok kişiyi içine alan ortak bir gruptan meydana gelmektedir. Bu sistemin en çok bilinen emsali İngiltere'dir (Lijphart, 2014: 143).

Başkanlık Demokrasisi

Bu demokrasi modelinde kabine ve meclisin bir arada olmalarına rağmen birbirinden ayrı karar alma mercileri bulunmaktadır. Mecliste karşıt görüşten adayların fazla olması ya da başkanın vazifesini art niyetli bir şekilde uygulaması söz konusu olsa bile yönetim saf dışı bırakılamamaktadır. Salt başkanlık düzeni, ülke başkanlığı ile iktidar başkanlığının bir kişide bulunmasıdır (Schmidt, 2002: 209-211).

Başkanlık tipi demokrasisinde yasama ve yürütme organları kendi aralarında bütünüyle bağımsız durumdadırlar. Yurttaşlar belirli zaman dahilinde başkanını belirler, yürütme de aktif rol alır ve tamamen karar alma hakkını başkana verir. Yasama kurumu güven eksikliği oylamaları ile görevden alınma durumunda bırakılamaz. Bu demokrasi türünün en çok bilinen şekli ABD'dir (Lijphart, 2014: 143).

2.2.4. İdeolojilere Göre Demokrasi Modelleri

Liberal Demokrasi

Liberal demokrasi halkın sahip olduğu hak ve hürriyetlerinden faydalanmaları ve herkesin aynı derece haklara ve seçmen olarak aynı haklarda oy kullanmalarının benimsendiği, kişilerin özgürlükleri doğrultusunda hükümetin uygulama alanının çizildiği demokrasidir (Karaca, 2015: 16).

Bu kelime "özgür" manasında olan "liber" kelimesi ile ortaya çıkmıştır. Diğer açıdan kelime fikir dönüşümü içinde İngiltere'de siyasi gelişimde ülkenin benimsemediği yöntemler şeklinde betimlemektedir. Thomas Hobbes devlet yoksa, çıkarıcı ve bir

hükümetin varlığına ihtiyaç duyan insanların, kendi haline bırakılması ile halk bu durumda kaos ve mücadele ortamına girerler. Fakat akılcı bireyler bu karışık düzeni düzeltebilecek düzgün ve işleyişin tam olduğu iktidarı bulma durumunda ‘toplumsal sözleşmeye’ ulaşılır (Heywood, 2007b: 59-61).

Hobbes İngiltere’nin içinde olduğu sorunlar ve iç savaşın sürdüğü bir zamanda ülkenin durumunu incelemiştir. Hobbes’a göre doğa durumu, iktidar eksikliğinin oluşturduğu eksiklikte ve ortamda halkın devam eden kargaşa ve savaş durumunda olmasıdır. Bu koşulda doğa durumundan daha kötü bir iktidar biçimi yoktur. Toplumsal sözleşmenin ortaya koyacağı tek iktidar biçiminin mutlak monarşinin uygulanması gerekliliğini ‘Leviathan’ da belirtmiştir. Liberal görüşün öncü isimlerinden John Locke(2013) 1689 yılı meydana getirdiği ‘‘Hükümet Üzerine İkinci İnceleme’’ isimli kitabında üç önemli hakkı dile getirmektedir. Bu haklar; yaşama, hürriyet ve mülkiyet haklarıdır. Locke’un düşüncesi halk ve hükümet birlikteliğinin durumu toplumsal sözleşme ile kısıtlıdır. Bu kısıtlama halkın doğuştan sahip olduğu haklarının muhafaza edilmesi sınırlanmış ‘‘minimal’’ hükümet ile uygulanmaktadır.

Doğal haklar düşüncesini Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill benimsemiştir. Adam Smith siyasi hayatın dışında olma ve siyasi karar alma durumları tamamen ayrı bir şekilde uygulanmalıdır. Adam Smith ‘‘The Wealth of Nations’’ eserinde ekonomide ‘‘liberty of trade’’ ile ‘‘liberty of exportation’’ (Smith, 2007: 473) kelimelerini ifade eden ve ekonomik yaşamda liberal sözcüğünü ilk dile getiren ve uygulayan düşünürdür.

19. yüzyılda demokrasi ve liberal kelimelerinde farklı tanımlamalar meydana gelmiştir. Demokrasi tüm yurttaşların kendi aralarında denk görüldüğü, liberal kelimesi ise hürriyet ve özgürlük şeklinde dile getirilmiştir. Daha sonra bu farklı tanımlamaların bir araya getirilmesi ile liberal demokrasi oluşmuştur. Yani demokrasi tanımında var olan eşitlik ve liberal kelime anlamında olan özgürlüğün birbiri ile düzgün biçimde işleyişinin sonucunda ‘‘liberal demokrasi’’ kavramı ortaya çıkmıştır. ‘‘Bırakınız yapsınlar, bırakınız

geçsinler'' görüşünü benimseyenler kapitalist düzeni esas aldığı için bireyci yapıdadır, hükümetin finansal ve ekonomik konularda yetkisinin en aza indirilmesini esas alır.

Politik ve ekonomik liberalizm Sartori'ye göre kavram karmaşasına düşmektedir. Liberal demokrasi eşitlik ve özgürlüğü temel ilke olarak benimser. Bunun yanında liberalizm kişi hürriyetini en uç noktada tutar, saf demokrasi ise bireysel açıdan ziyade politik açıdan eşitliğe önem verir. Tüm bu görüşler sonucunda liberal demokrasi halkı meydana getiren insanların özgür bir ortamda özgür bir biçimde ve politik açıdan herkesçe aynı haklara sahip olunan demokrasi modelidir (Sartori, 1996: 403-418).

Heywood'un (2007a: 61-65) görüşünde ''liberal demokrasi'' kavramını açıklamaya yönelik tanımlarda netliğe ulaşılmadığını belirtmiştir. Bunun sebebi ''iktisadi liberalizm ve politik liberalizm'' sözcüklerinin anlamlarının kendi aralarında dönüşümlü biçimde uygulanmasıdır. Avrupa'nın yasalara uyumlu tek iktidar yönetiminde olan belirli bölgeleri liberal olmalarına rağmen demokrasi yanlısı değildir. İngilizlerin ülke çıkarları için Hong Kong'u himayelerinde bulundurmalarına rağmen bu ülke liberal iken, demokratik yönden halkın devlet idaresinde düşüncelerini belirtme hakkının aşılmasını belirli çizgisi bulunmaktadır (Plattner, 2010: 84).

Heywood bu demokrasi türünün belirleyici üç maddesini şu şekilde açıklamıştır:

- Liberal demokrasi modelinin uygulanışında, hükümet ve sivil toplum ilişkisi net bir çizgidedir. Ekonomik açıdan toplumda uygulanan piyasa birleşmeleri, sivil toplum birlikleri, kişilerin kendileri için belirledikleri menfaatleri ve bu menfaatler doğrultusunda oluşan grupların iktidarın devamlılığında iç ve dış etkisinin olduğu görülmektedir.
- Birçok partinin çekişmeli olduğu seçim sürecinde karşıt inanışlar, politik yönelim ve partilerin farklı görüşlerde ılımlı olmalarını sağlayan siyasi çoğulculuk ihtiyaç olarak benimsenmektedir.
- Temsili ve dolaylı demokrasiyi uygulayan; hükümetin siyasi otoritesi ''bir seçmen bir oy; bir oy bir değer'' başta olmak üzere belirli zaman aralarında yapılan seçimlerin devam etmesi ile sürdürülebilir.

Larry Diamond (2003) genel olarak benimsenen liberal demokraside zorunlu gördüğü hususları aşağıdaki maddeler ile açıklamaktadır:

- Hükümetin yasa ve diğer konularda seçilenler ile denetlenebildiği, konunun ayrıntılı şekilde irdelenebildiği; askeri komutanın seçilenlerden meydana geldiği,
- Yürütme erkinin yasalar karşısında belirli alanlarda kısıtlandığı, fakat kısıtlamanın hükümetin kendi organları tarafından incelendiği,
- Seçim neticelerinin şeffaf olabildiği ve birçok partinin tersi rey verme hürriyetine erişebildiği,
- Birden fazla partinin var olmasının sorun yaratmadığı kanuna uygun şekilde partilerin hareket ettiği ve yeni partilerin doğuşu ile birlikte seçimde aday olmalarının kısıtlanmadığı,
- Toplum içindeki azınlık sınıfının toplumdan dil,din,fikir,inanış,yaşayış biçimlerinin hor görülmediği ve engellenmediği,
- Bireylerin kendi görüşlerini belirtmelerinde partilerin yanı sıra birden çok yöntem olduğu, kendi menfaat durumlarının ele alınabildiği, toplumda bireylerin oluşturduğu hareketlenme ve bazı vakıf kurumlarında bulunmasının engellenmediği,
- Birden fazla bilgi dokümanlarına ulaşmanın mümkün olduğu,
- Vatandaşların sosyal ve siyasi haklarının anayasa tarafından herkese aynı şekilde uygulandığı, kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı
- Hukuk devletinin öngördüğü şekilde bireylerin adaletsiz yere hapse atılmadığı, zora koşma, terör durumunu yaşamadığı, hükümet veya hükümet dışı birimlerin kişi haklarına karışmadığı,
- Tüm bu maddelerin düzgün biçimde işleyebilmesi için ihtiyaç duyulan kanunların yasalar tarafından uygulandığı iktidar şeklidir.

Marksist Demokrasi

Bu demokrasi modeli belirli düşünceler benimserken farklı görüşlere ve uyum içinde işleyişe karşı olmuştur. İktidar işleyişi değişmez ve karşıt görüş partisi yoktur ve yönetim komünist parti elindedir. Kapalı oy sisteminin vatandaşların herhangi bir aracıya ihtiyaç duymadan ve eşit biçimde tercih haklarının var olması daha önce uygulanmasa da en başta sosyalizmin benimsendiği toplumlarda uygulanmıştır. Marksist demokrasi

vatandaşların üretim yöntemlerinde ve denetim bölümünde aktif olmasını sağlamaktadır. Kanunlar halkın hürriyetlerini belirler fakat hürriyetlerinin devamı için güvence vermek zorundadır. İşgücü hakkı belirlenirken işçi sınıfın istismarı ve kötüye kullanımı sonlandırılmasının yanında istihdam şartlarının da iyileştirilmesi gerekir. Bu doğrultuda liberal ve marksist demokrasinin benimsedikleri görüşlerin en önemli farkı ortaya çıkmıştır (Frolov, 1991: 102).

Marksizm’de hükümetin varlığı sosyal uzlaşma ile oluşmamaktadır. Toplumların üretim işleyişi, iktidarı ve beraberinde iktidarın etkileyeceği alanı belirlemektedir. Devlet, toplumdaki görüşlerin finansal konuda anlaşmazlıkları sonucunda meydana gelen karşıtlığın ürünüdür. Marksizm endüstri çağı devamında iki grubun oluştuğunu belirtir. Bu sınıflar çalışanların ve emekleri karşılığında aldıkları ücretlerin fazla kısmını artık emeği kullanan ve istismar eden kapitalist(burjuva) sınıf olarak ifade edilmektedir. Bu sınıf artık emek ile anaparasını arttırarak tekrar yatırıma yönelmektedir. Bu işleyiş ile anapara-mal-yeni sermaye şeklinde dönüşüm meydana gelmektedir. Yatırımlar sonucu kazanılan anaparanın bir öncekinden farkı yeni sermaye kapitalist firmanın kazancını, Marx’a göre artan değeri göstermektedir (Telatar, 2004: 31-35).

Artı değer işverenin anaparasının üzerinde iş süresince kar ettiği değerdir. İşverenin üretim için 50 tl harcaması (hammadde,işçi ücretleri vb. dahil) piyasa da bu malı 70 tl olarak satması bu duruma örnektir. Artı değer işçilerin emek işgücünün üzerinde çalışmaları ile oluşmaktadır. Sermaye sahipleri işçilerin artı değerlerinin artışı ile daha da zenginleşirken işçi sınıf çalışmalarının karşılığı olan ücretlerin düşük olması ile geçimlik düzeyde hayatlarını sürdürmelerine devam etmiştir. Kapitalist işleyiş ile zengin daha da zenginleşirken fakir daha çok fakirleşmiştir.

Marx ekonomik demokrasinin uygulanabilmesi için politik demokrasinin yol gösterici olduğunu belirtmektedir. Ülkede gelir düzeylerine göre insanların farklı gruplara ayrıştırılmadan, üretim için kullanılan materyallerin tümünün halkın yararı doğrultusunda toplumsallaştırılması ile karşıt görüşlerden oluşan devlet etkinliğini yitirmektedir. Devletin etkisini kaybetmesi ile bu boşluğa komünler gelecek ve halk onlar tarafından yönetilerek ‘‘Komünist’’ toplum haline dönüşecektir (Kazgan, 2014: 332-335).

Marx liberal düşünceyi benimseyen hükümetlerin demokrasilerinin formel olduğunu belirtmiştir. Liberal demokrasi zengin ve eğitimli grubun üstün olmasının yolu veya çalışan işçi sınıfının hakimiyetinin elde edilmesi için faydalı olan bir yöntemdir. Yoksul statüdeki alt sınıfın hakim olan üst sınıfa geçmesi ile burjuva grubunun varlığının yok olması ve komünist işleyişe dahil olarak bağımsızlık, herkesin aynı haklara sahip olması ancak proletaryanın hakim olduğu demokrasi anlayışında mümkün olacaktır. 1871 yılında sosyalistlerin ortaya çıkardığı Paris Komünü, Karl Marx'a göre reformcu doğrudan demokrasi türü şeklinde ifade edilmektedir. Schmidt'e (2002:104-107) göre Marksist demokrasinin prensipleri komün hareketinin incelenmesi doğrultusunda şu şekilde tanımlanmıştır:

Proletarya hakimliğinde üretim için kullanılan materyallerin mülkiyeti devlet aracılığı ile uygulanacaktır.

İktidar en alt sınıftan meydana gelir ve kademeli şekilde artarak doğrudan demokrasi modelinin benimsenmesi ile sağlanmaktadır.

Devlet himayesinde halkın seçtiği çalışanlar sürekli halkın gözetiminde olmalı ve halkın çalışanların işlerine son verme durumları söz konusudur.

Ortak birlik içinde yaşayan insanların birbirine benzer yapılarını bozan menfaat grupları, güç kullananlar ve takımlaşmalara karşı gelmektedir. Toplumun benzer fikirlerin benimsendiği insanlardan oluşması, güçler ayrılığına rağmen iktidarın tek bir grup tarafından uygulanması zorunlu görülmektedir.

Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi kavramı, endüstri reformu ve onunla birlikte etkin bir emek gücünün varlığı ile ortaya çıkmıştır. Liberal düşünce her ne kadar var olan sistemi etkilese de yoğun metropol hayatında yaşayanlar ile işçi sınıfı tarafından benimsenip desteklenmiştir. Ayrıcalıklı kesimin hüküm sürdüğü toplumda, evrendeki herkesin her koşulda birbiri ile eşit olması çalışan kesimden tam destek almıştır. Bu oluşum ile Avrupa'daki tüccarlar kalifiyeli emek gücüne ve küçük işletmelere yardım etmiş, dahası

1900'lerde İngiltere'de sendikaların önde gelen isimlerinin büyük bir kısmı liberal parti de etkin rol almıştır (Shively,1991: 55'ten akt. Yılmaz, 2003: 57).

Sosyal demokrasi halk, hükümet ve ekonomiyi hedeflerken, politik demokrasi olan hürriyet hakkının devamlılığında herkese aynı hakları veren ve toplumun bütününe uygulanmasını hedefleyen demokrasi türü olmuştur. Sonuç olarak herkese eşit hakların verilmesi ile yönetim ve gelir dağılımı şekillenmektedir (Schmidt, 2002: 155).

Büyük ekonomik buhran sonrası ‘laissez faire, laissez passer (bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler)’ piyasaya hiçbir şekilde dokunulmaması gerektiğini savunan liberal düşünce iktisadi gelişmeyi etkilemiştir. 1945 yılı sonrası kapitalizmin içinde bulunduğu karışık durumdan çıkması, Keynes hükümetin ekonomik pazarda aktif olmasının zorunlu olduğunu ve piyasanın bu şekilde yoluna gireceği hususunda genel iktisat politikalarının uygulanması gerekliliğini belirtmiştir. Kapitalizmin hükümetin ele aldığı değişim ve dönüşümler ile şekillenmesi sosyal demokrasi görüşünün kazanılmış başarısı şeklinde tanımlanmaktadır (Heywood, 2007b: 180-182).

Modelde kapitalizm ülke içinde ekonomik yönden refah düzeyinin oluşturulmasının doğru bir ölçütü şeklinde nitelendirilmektedir. Ancak kapitalizm oluşan bu refah ve gelir artışının zengin üst sınıf ile kapitalistler arasında bölüşülmesinden ötürü hatalıdır. Modeli savunanlar kapitalizmin, halkın fakirleşmesine ve gelir dağılımının adaletsizliğe sebep olacağını belirtmektedir (Heywood, 2007b: 172-174).

19.yüzyıl bitimine doğru vatandaşlar arasında ayırım gözetmeksizin herkesin aynı haklara sahip olmasının eksik görüldüğü, ekonomik ve sosyal refah açısından düşük gelirli işçilerin halk arasında istenen biçimde var olmayışı liberalizm için işçi sınıfın güvensizliğini ve verilen desteğin azalmasını sağlamıştır. Çalışanların problemleri bir sonuca ulaşmamıştır. Buna bağlı olarak işsizlik, reşit olmayan işçilerin çalıştırılmaması, işyeri çalışma şartlarının düzeltilmesi, sağlık sigortası, iş saatlerinin ayarlanması vb. durumlarda devletin sorunlara çözüm bulmasının zorunluluğu meydana gelmiştir. Bu durumla birlikte sosyalizm kavramı eski düzeninden uzaklaşıp modern ve

etkin şekilde ifade edilmeye başlamıştır. Liberalizm de olduğu gibi sosyalizmin benimsediği düşünce; bütün vatandaşların aynı şartlarda ve devlet tarafından aynı seviyede görüldüğü, kişilerin donanım ve eğitimlerinin artırılması için ihtiyaç duyulan haklara sahip olmasını benimsemektedir. Fakat imtiyazların liberalizmin savunduğu gibi vatandaşlarca ve devlet müdahalesinin olmadan yapılamayacağı bunun aksine devlet ile yönetimin etkin bir şekilde uygulanmasının zorunluluğuna dikkat çekmiştir. Bunun sonucunda baskı ve sömürülen sınıflara karşı insancıl müdahale olması gibi yeni bir sosyalist tutum meydana gelmiştir. Karl Marx yaklaşımın rol modeli olmuştur. Marx; halkın belirli gelir ve statülere göre ayrıldığını ve endüstrileşmenin meydana getirdiği çalışanların varlıklı ve sermayedar kesim aracılığıyla kullanılıp ezildiğini açıklamıştır. Üretim araçlarına sahip olmayan yoksul sınıf bu durum karşısında çeşitli sorunlar yaşamış ve sorunların düzeltilmesi için kendilerinin iktidarda bulunmaları ve endüstrinin doğrudan devlet tarafından uygulanması zorunlu olmuştur. Bu durum beraberinde devletin değişimi ve çalışan yoksul kesimin iktidarda etkin olmasını meydana getirecektir (Yılmaz, 2003: 58).

2.3. Demokrasinin Ölçülmesi

Seymour Martin Lipset demokrasinin ölçülmesi için ilk araştırmacı olmuştur. Ülkeler için demokrasinin etkin uygulanabilirliğini siyasi açıdan egemenliğin ve kamunun sahip olduğu hakların düzenlenmesi ve bu yönde ne tür yöntemlerin elde edileceği ülkelerin uygulamadaki demokrasi işleyişinin var olup olmadığı belirlenmektedir. Bu belirleme şekli daha çok deneye dayalı ölçümlerle uygulanmaktadır. Lipset bu ölçüm için demokrasi de olması gereken sosyal şartları belirtmiştir. Onun yaklaşımında iki husus önem arz etmektedir. Bu hususlar ekonomik kalkınma ve siyasi açıdan meşru olma durumudur. Ekonomik kalkınmayı ele alırken temel hususlarını şu şekilde sıralamıştır. Bunlar sanayileşme, kırsal kesimden modern hayata geçiş ve yaşama süreci, eğitimde yer alan yükseköğrenim seviyesinin ve halkın tamamını içeren gelir düzeyinde artışın devamlılığını esas almıştır (Lipset, 1959:73).

2.3.1. Vanhanen Endeksi

Tatu Vanhanen (2000) göre “demokrasi”;halkın oylarıyla belirlenen yönetimde olan kişilerin, halkın isteklerine cevap verdikleri, birden fazla bakış açısının ve sosyolojik sınıfların siyasi erkliği kazanmak için kararlı oldukları siyasi işleyiş şeklinde ifade etmektedir. Endeksin meydana gelmesinde Darwin’in hayatta kalabilmek için verilen çabaların gerekliliği varsayımından esinlenmiştir. Vanhanen ilk araştırmasında demokrasinin ilerleme sürecini siyasi baskınlığın yayılımı biçiminde belirtmektedir. Diğer araştırmasında, siyasi ve betimleyici parametreleri durağan tutarken, siyasal etkinin yayılımdan ziyade demokratik sürecin iyileştirilmesine yoğunlaşmaktadır. Demokratikleşme kavramını incelerken, Robert Dahl’ın “Poliarşi” kuramına gönderme yapmıştır. Poliarşi halkın yüksek kitlesinin ihtiyaçlarını karşılayan, seçilen idarecilerin bulunduğu, seçimlerin sınırlama ve engelleme olmaksızın adil olarak gerçekleştiği, kişisel menfaat ve hürriyetlerin muhafaza edildiği işleyiştir. Dahl bu kavramın önemli iki belirleyicisini rekabet (competition) ve belirli olgunluğa ulaşan insanların seçimlere katılım seviyesi biçiminde tanımlamaktadır. İlerleyen süreçte poliarşiye erişebilmek amacıyla sekiz maddeden söz edilmektedir. Demokrasinin en yüksek seviyelerde olması için gerekli olan sekiz madde, Bollen (1990) aracılığıyla siyasal hak ve hürriyetler şeklinde gruplandırılmıştır. Vanhanen’in meydana getirdiği bu endeks “Demokratikleşme Endeksi (Index of democratization)” şeklinde ifade edilmektedir.

Politik Demokrasinin Derecesi;

- Politik Hürriyetler

Siyasal birliktelik meydana getirme ve bu birlikteliğe dahil olma hürriyeti

Düşünce ve İfade hürriyeti

Bilgi erişiminde birden farklı yöntem araçları

- Politik Haklar

Kişilerin oy verme hakkı

Kamu kadrolarında çalışma uygunluğu

Siyasi önderlerin oy kazanımında rekabette bulunmaları

Adaletli ve hür ortamda gerçekleşen seçimler

Oyların kullanılması ile seçim sonrası devlet düzenlemeleri için kurumların olması ve seçmen görüşlerinin benimsenmesi (Bollen, 1990: 11).

Demokrasi endeks değeri, ölçümde baz alınan rekabet ve katılım seviyelerinin çarpımı ve aynı çarpımın yüze bölünmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Değişkenlerden biri seçim rekabet gücünü diğeri ise halkın seçime dahil olma durumunu ifade etmektedir. Demokrasi endeksinde elde edilen ölçümün yüksek çıkması ülkenin demokratikleşme seviyesinin artmasına sebep olmaktadır. Göstergede demokrasiye uygun olan ülkenin alabileceği en yüksek 70 puan şeklinde belirlenmektedir. 1810 yılında kullanılmaya başlanan endeks bilgileri 190 ülkeyi içine alarak bugüne kadar uygulanmaktadır (Vanhanen, 2000: 251-265).

2.3.2. Polity IV Endeksi

Polity demokrasi endeksi ilk Ted Robert Gurr aracılığıyla meydana getirilmiştir. Çağımızda endeksin geliştirilmesine Money G. Marshall ve Keith Jagers katkı sağlamaktadır. Endeks Gurr'a (1974) ile başlayarak devamında Gurr (1978), Gurr vd. (1990), Jagers ve Gurr (1995) ile Marshall ve Jagers (2000) katkılarıyla düzenlenen ve iyileştirilen Polity endeksidir. Polity endeksinin çalışma düzeni Polity I, Polity II, Polity III ve Polity IV veri kutularından meydana gelmekte ve hükümetlerin yönetiliş şekli hakkında bilgi sunmaktadır. Endeks verilerinin her sürecinde daha önce incelenen ülke sayılarında artış sağlanmaktadır (Cevizli, 2013: 9).

Endeksin amacı ülkelerde hakim olan rejimleri kontrol etmektir. Bazı parametreleri yönetim ve katılımı baz alarak biçimlenmektedir. İdare yönetiminde bulunan yöneticilerin varlığı ile rekabetçilik parametresi seçimler, konvensiyonel yöntemler veya bu iki değişkenin birleştirilmesiyle sınıflandırılır. İdarenin var olmasıyla açıklık parametresi veraset, tayin, zengin kesim ve vatandaşların seçimi aracılığıyla birtakım işaretlemeler ile puanlandırılır. İdarenin aktif olması için de puanlama yapılır. Yönetim alanı belirlenirken diğer taraftan baskın gücün yasama ve siyasi parti yakınlığının derecesi saptanır. Bu

koşullar ile politik katılımın kendi içinde yarışı test edilir aynı zamanda parti gruplarının işleyişe dahil olma ve ayrılma durumları bu sistem içinde etkinliğinin ölçülmesi derecelendirilir. Demokrasinin en yüksek olduğu işleyiş +10 ile nitelendirilirken otokratik işleyişin yüksek olduğu -10'a eşdeğer biçimde derece genişliği uygulanmıştır (Marshall vd. 2016: 1800-2017).

Tablo 2. Polity IV Endeks Puanlama ve Sınıflandırması

Puanlama	Rejim Türleri
-6 ile -10 arası	Otokrasi
-5 ile 5 arası	Anokrasi
6 ile 10 arası	Demokrasi
Diğer Puanlama	Diğer dönemler
-66	İşgal edilmiş ülke
-77	Anarşi dönemi
-88	Politik geçiş (Darbe vs.)

Kaynak: Marshall vd., (2018) makalesinden yararlanılmıştır.

Polity ölçümünde ülke rejim çeşitleri tümüyle yerleşik otokrasiler, karma otokrasiler (anocracies) ve tüm niteliklere sahip olan demokrasiler şeklinde üç tipte oluşturulmuştur. Ülkelerin demokrasi kademeleri (-10) ve (+10) bandında alınan puanlar ile belirlenmektedir. “Kalıtsal monarşi” (hereditary monarchy) -10 çok kötü derece iken, güçlü (consolidated) demokrasi +10 en güzel derece şeklinde ifade edilmektedir (Campbell, 2008; Marshall vd., 2014).

Polity ölçümünde -10 ve 0 sayı derecelerindeki ülkeler otokrasi, +1 ve +6 aralığındaki derecelerde olan ülkeler kısmi demokrasi (partial democracy), +7 ve +10 puan aralığı bütün demokrasi (full democracy) şeklinde ifade edilmektedir. Otokrasi, tüm politik hakkın bir kişiye ait olmasıdır. Anokrasi, demokrasi ve otokrasinin içinde bulunan yönetim şeklidir. Hükümet süreklilik içinde olamamış, halk tarafından belirlenen idareciler iktidara

sahip olmak ve devamlılıklarını ilerletmek amacıyla demokrasinin tüm ayrıcalıklarını kendi menfaatleri için uygulamaktadır. Polity demokrasi endeksinde bazen ülkeler için özel derecelendirme uygulanmaktadır. Ülke değişim aşamasındaysa -88 puan,yönetim açıklığında -77,savaş ya da işgal durumunda -66 puan ile değerlendirilmektedir (Marshall vd., 2018).

Demokratik olma yönünden iyi bir seviyede olan ülkeler Avrupa ve çevresinde şekillenmiştir. Demokratik açıdan yoksun ülkeler Asya, Orta doğu ve Afrika çevresinde şekillenmektedir.

Endeks için kullanılan araçlar 1800’li dönemlerden başlayarak çağımıza ulaşmış nüfusu 500.000’i geçen ülkeler için araştırılmaktadır. O dönemlerde araştırma 52 ülkeyi baz alırken şuan 167 ülke ile araştırma sürmektedir. Bu demokrasi ölçümü ülkelerin rejimleri hakkında senelik incelemelerle çalışma fırsatı ortaya koymaktadır (Marshall, 2018).

Endeks katılım parametresini araştırırken yeterince etkili olmamıştır. Dahl’ın savunduğu bu parametre endekste bulunsa da katılım parametresindeki oy politik karşıtlığa olanak sağlayan kurumsal işleyiştir (Munck & Verkuilen, 2002: 5-34).

Polity IV endeksi hakkında bir başka eleştiri puanlamaların elde edilme şeklidir. Demokrasinin betimlenen şeklini tümüyle içeren değişken kümesinden yararlanılmadığı ifade edilmektedir (Treier & Jackman, 2008: 201-217).

2.3.3. Bollen Endeksi

Bollen 1950-1990 senelerini içeren demokrasi ölçümünde, yetişkinlerin oy sahipliğini, kişisel özgürlük ve siyasal ayrıcalıklarını gösteren farklı değişkenleri ele alarak, liberal demokrasi seviyesini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Buradan hareketle endeksinde demokratik idare ve siyasal hakları içeren değişkenleri değerlendirerek

demokrasi niteliğini belirlemeyi hedef almaktadır. Demokrasiyi benimseyen yönetim seviyesini, milli devletin vatandaşların çoğunluğuna hesap verilebilmesi ve halkın hükümet idaresine direkt ya da temsilcilerle dahil olma olanağı araştırılmaktadır. Siyasal hakların içeriğinde, halkın birçok bağımsız siyasi bakış açılarını farklı araçlar ile özgür bir şekilde ifade ettiği veya edemediği durumu değerlendirilmektedir (Bollen ve Paxton, 2000: 58-86).

Endeks Liberal demokrasi kavramını, devletin siyasal hakların seviyesi ve demokrasi bakımından idare edilme biçimini ifade etmektedir. Endeksin başlangıç versiyonu 1960-1965 seneleri aralığını içermektedir. 1960 senesinde 113, 1965 senesi 123 ülkeyi içeren ve o ülkelere ait demokrasi dereceleri, data gruplarında bulunmaktadır (Bollen, 1980; Bollen, 2009: 368-374).

Endeks puanlamasında hükümet yönetimlerinin liberal demokrasi seviyeleri 0 ve 100 puan aralığında şekillenmektedir. Demokrasi bakımından eksik ve kötü yönetimin hakim olduğu ülkelerin puanlamaları 0 iken, aksi yönde iyi bir yönetim ve demokratik işleyişin hakim olduğu hükümet yönetimlerinde 100 puana yakın dereceler alınmakta ve liberal demokrasi niteliğinin yükselişini göstermektedir.

Endeksin ele aldığı siyasal hak ve hürriyetlerde (demokratik yönetim), siyasal özgürlükler basın hürriyetleri, karşıt sınıfların özgürlüğü, devlet müeyyideleri parametrelerini içerirken, siyasal haklar eşit ve doğru şekilde oluşan seçimler, yönetim seçimi ve yasama şurası seçimlerinin parametrelerini baz almaktadır (Fornell, 1983: 136).

Endeksin benimsediği demokrasi işleyişinde aşağıdaki maddelerin yerine getirilmesi gerekli olmaktadır (Muller, 1988: 54):

- “Yönetimdeki kişiler belirlenmeli veya seçilen meclise mesuliyet içinde bulunmalı,
- Seçimlerde iki özgür grup ve hak gözetilen bir yarış gözetilmeli,
- 18 yaş üstü nüfus yoğunluğunun oy verme hakkı bulunmalı,
- Herkesin istediğini ifade etme hürriyeti ile beraber meclise hürmet gösterilmeli.”

2.3.4. Freedom House Endeksi

Freedom House endeksi 1950'li dönemlerde ‘‘Özgürlüğün Bilançosu (Balance Sheet of Freedom) araştırmasıyla ortaya çıkmıştır. Devam eden dönemlerde Raymond Gastil 1972’de araştırmaı ilerleterek ‘‘Özgürlük Üzerine Mukayeseli Çalışma (The Comparative Study of Freedom)’’şeklinde yeni araştırma uygulanmıştır. Gastil araştırmasında 151 ülke ve 45 alan ele almış bu alan ve ülkeleri özgür olan ve olmayan, kısmen özgür şeklinde gruplandırmıştır. Gastil aracılığıyla ilerleyen bu endeks, evrende demokratik işleyişin gelişimini inceleyen ABD’de bulunan sivil toplum kuruluşu olan Freedom House tarafından uygulanmaktadır. Düzenli olarak her sene çıkarılan bu endekse Freedom in the World belgelerinden ulaşılmaktadır.1972 yılından itibaren gösterilmekte olan endeksin önemli göstergeleri siyasal haklar (political rights) ve sivil özgürlükleri (civil liberties) içeren demokrasi ölçüsüdür. Endeksin değeriendirilmesinde ülkede demokrasi varlığının belirlenmesi için bireylerin siyasi açıdan özgür iradeleri ile seçimleri, iktidar karşıtı grupların yönetimde bulunması gibi ana belirleyici unsurlar uygulanmıştır. Bu unsurları ele alan siyasal düzen mekanizması demokratik işleyiş şeklinde gruplandırılırken, ele almayanlar ise demokratik olmayan düzen şeklinde ifade edilmektedir. Politik hakların benimsedikleri; kişilerin siyasi parti dönemlerinde özgür biçimde oy verme hakkı, kamuda yarışılabilirlik ve kişilerin karar mekanizmalarında olmaları ve seçilebilme hakkı,parti ve çeşitli kuruluşlara dahil olmaları ile vatandaşın siyasi süreçlerde kısıtlama olmaksızın kendi hür iradeleriyle gerçekleştirdiği eylemler şeklinde ifade edilirken,sivil özgürlükler;inanış ve düşünce hürriyeti, kurum ve kuruluş faaliyetlerinde bulunma, anayasal işleyiş ve devlet kısıtlamasının bulunmadığı hürriyetlerdir (Freedom House, 2018: 3).

Bu değişkenler esas alınarak değişkenlere ait sorular oluşturulmuş ve ülkeler birbirinden bağımsız şekilde ele alınmakta alanında yetkin kişilerce oluşturulan soruların sonucunda ülkelerin politik hak ve siyasal özgürlüklerin puanları belirlenmektedir. Puanlama 1 ile 7 arasında oluşturulmaktadır. Puanlama sonucu elde edilen dereceler ile ülkelerin politik ve sivil hürriyetleri incelenmektedir. Bu doğrultuda ele alınan değişkenlerin özellikleri hakkında kontrol listeleri belirlenmekte ve ana başlıklara dağılmakta, belirlenen başlıklar ile ilgili hedef sorular meydana gelmektedir. Politik haklar seçim zamanları (3), siyasal çoğulculuk ve dahil olma (4), devletin performansı(3) ile ilgili

toplam 10 sorudan oluşmaktadır. Politik hakların amacı kişi haklarının gözetilip gözetilmediği, seçim dönemlerinde demokratik bir sürecin işleyip işlemediği, iktidar partilerin aksine diğer parti grupların ve azınlıkların yönetimde yetkin ve etkinliği araştırılmaktadır.

Sivil özgürlükler inanç ve düşünce hürriyeti(4), anayasal işleyiş (4), bireylerin sahip olduğu haklar ve kişisel hürriyetler (4), dernek ve örgüt hakları (3) dört sınıf şeklinde 15 soruyu içermektedir. Sivil özgürlüklerin puanlama sistematığının amacı, vatandaşların inanışlarını, düşüncelerini, dernek oluşturma ve eğitimde hürriyetlerinin kısıtlanıp kısıtlanmadığı, var olan düzende anayasal işleyişin ve kişilerin mülkiyet hakkının olup olmadığı incelenmektedir.

Her iki değişkenle ilgili sorular sonucunda her soru için 0 ve 4 aralığında puanlandırma yapılmaktadır. ‘‘0’’minimum seviyede hak ve hürriyetleri tanımlarken, ‘‘4’’ maksimum hak ve hürriyetlerin varlığını tanımlamaktadır. Tablo analizinin incelenmesine göre, politik hakların maksimum puanı 40 minimum 0, sivil özgürlüklerin puanı ise maksimum 60 minimum 0 şeklindedir. Sonraki süreçte puanlar 1 ile 7 arasında derecelendirilerek gruplandırılmaktadır.

Tablo 3.Politik Haklarla İlgili Puanlandırma

Toplam Ham Puan	Politik Haklar Sınıflandırma
36-40	1
30-35	2
24-29	3
18-23	4
12-17	5
6-11	6
0-5	7

Kaynak: Freedom House (2018)

Tablo 4. Sivil Özgürlüklerle İlgili Puanlandırma

Toplam Ham Puan	Sivil Özgürlüklerle Sınıflandırma
53-60	1
44-52	2
35-43	3
26-34	4
17-25	5
8-16	6
0-7	7

Kaynak: Freedom House (2018)

Endeks 1 ile 7 aralığında derecelendirilmektedir. İki endekse de bu aralıktaki değerler uygulanmaktadır. 1 en yüksek notu ilerleyen gelişimde olan demokrasileri, 7 en düşük notu ve aynı zamanda ülkede demokrasinin bulunmadığını belirtmektedir. Sonraki süreçte endeks derecelerinin ortalamaları belirlenmekte diğer bir açıdan siyasal hak ve sivil hürriyetlerin yıl bazında ortalamaları çıkarılarak ülkeler özgür, kısmen özgür,özgür bulunmayan biçimde ifade edilmektedir. Elde edilen ortalamalar sonucu 1.0-2.5 aralığındaki ülkeler “özgür”, 3.0-5.0 aralığı “kısmen özgür”,5.5-7.0 aralığı “özgür değil” biçimindedir (Freedom House, 2018).

Tablo 5. Freedom House Endeks Puanlaması ve Sınıflandırması

Politik Haklar		Sivil Özgürlükler	
Toplam Skorlar	Reyting	Toplam Skorlar	Reyting
36-40	1	53-60	1
30-35	2	40-52	2
24-29	3	35-43	3
18-23	4	26-34	4
12-17	5	17-25	5
6-11	6	8-16	6
0-5	7	0-7	7
Politik Haklar ve Sivil Özgürlükler Reytinglerinin Birleştirilmiş Ortalaması			
1.0-2.5 ile arası		Özgür	
3.0-5.0 ile arası		Kısmi özgür	
5.5-7.0 ile arası		Özgür değil	

Kaynak: Freedom House (2018) çalışmasından oluşturulmuştur.

Freedom House, politik haklar ve sivil hürriyetlerde belli asgari düzeyi yakalayan ülkeleri “seçimsel demokrasi”; politik hak ve sivil özgürlükleri iyi seviyede benimseyen ülkeleri “liberal demokrasi” diye adlandırmaktadır. Freedom House; özgür ülkeler seçimsel ve liberal demokrasiyi benimserken, kısmen özgür ülkelerin bir bölümü liberal dışı seçimsel demokrasiyi benimsemektedir. Kısmen özgürlerin diğer bölümü ile özgür bulunmayan ülkeler demokrasi açısından yoksun ülkelerdir. Endeks verilerine göre demokratik ülkelerin toplam paydaki kısmı %59,5’tir (Freedom House, 2018).

Demokrasinin varlığı ve uygulanışı bakımından demokratik olan ülkeler Avrupa devletlerinden meydana gelirken, demokrasinin eksik ve demokratik toplum açısından yoksun ülkeler genellikle Afrika, Ortadoğu ve Asya bölgeleri çevresinde oluşmaktadır. Bu

dağılımın belirlenmesi coğrafi konum, sosyo kültürel durum, ekonomik açıdan eşitsizlik gibi pek çok durumdan etkilenmektedir.

Tablo 6. 20. Yüzyılda Dünyadaki Demokratikleşme Süreci

Yıl	Demokratik devletler	Demokratik olmayan devletler	Devletlerin toplamı	Demokratik devletlerin oranı(%)
1922	29	35	64	45,3
1942	12	49	61	19,7
1962	36	75	111	32,4
1973	30	92	122	24,6
1990	58	72	129	45,0

Kaynak: Huntington (2011: 39)

2.3.5. Demokratik Hesap Verilebilirlik Endeksi

“The PRS Group” aracılığıyla meydana gelen Uluslar arası Ülke Riski Rehberi(International Country Risk Guide-ICRG) üç alanda birbirinden farklı 22 parametre ile ülkelerin siyasi, ekonomik ve finansal risklerini belirleyen data grubu oluşturmuştur. Bu endeks ise siyasi riziko endeksinin içindeki 12 parametreden birisi olmuştur. Devletin halka ve bireylere karşı görevlerini ölçen endeks yıllık periyotlarla belirlenmektedir. Bu doğrultuda endeks üç farklı demokrasi ve yönetim şeklini ele alan derecelendirme sistemini uygulamaktadır. 2012 yılı araştırmasında 1984-2012 senelerinde 154 ülkeyi içeren demokratik hesap verilebilirlik ölçümleri bulunmaktadır (SSCB, Yugoslavya, Sırbistan vs. dahil).

Howell’a göre devletlerin elinde bulundurdukları idare şekilleri ve özellikleri Dalgalı ve Egemen demokrasi, Fiili ve Yasal tek parti yönetimi ile Otarşidir (Howell,2011: 1-7).

Her ülkede yönetimdeki farklılıklar için 1 ve 6 aralığında derecelendirme yapılmakta, siyasi risk ve düzgün işleyen demokrasi varlığının sağlanabilmesi için puanlar yüksek seviyede elde edilmektedir.

Demokrasi ölçümünün nesnel olması hakkında ve endeksin oluşturulmasında faydalanılan materyallerin ölçüleri hakkında da eleştiriler yapılmaktadır. Eleştirilerden bazıları batı medyasını içeren Europa World Yearbook, International Almanac of Electoral History gibi raporlar ve Reuters, The New York Times araştırmalarından meydana gelmektedir. Fakat Freedom House'un ölçümlerinde net bir kaynak elde edilmemiştir. Sonuç olarak genel kabul gören demokrasi ölçümünde nesnel ve net bilgilerin varlığı önemli hale gelmektedir (Foweraker ve Krznaric, 2000: 766).

2.4. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK

Çalışmanın bu bölümünde ekonomik özgürlük kavramına değinilmiştir. Ekonomik özgürlük için gerekli olan ölçüm endeksleri, endeks bileşenleri ile metodoloji ve bulguları hakkında araştırılma yapılmıştır.

2.4.1. Ekonomik Özgürlük Kavramına Bakış

Ekonomik özgürlük, kişilerin sahip oldukları emek ve mülkiyet haklarını özgürlüğü kısıtlanmadan kullanma ve kontrolünde bulunma durumudur. Ekonomik özgürlüğün var olduğu ülkelerde vatandaşlar istedikleri yerlerde çalışma, üretme, tüketme veya yatırımda bulunmalarında serbesttir aynı zamanda devletler de emek, sermaye ve malların rahat bir şekilde hareketine olanak sağlamaktadırlar (Heritage Vakfı, 2019).

Fraser Enstitüsü'ne göre ekonomik özgürlüğün kabul gördüğü yerlerde bireylerin ekonomik faaliyetlerinde devletin alınan kararlarda kısıtlama ve baskıda bulunmamasıdır. Ekonomik özgürlük temelini kişisel tercih özgürlüğü, gönüllü mübadele, rekabet özgürlüğü ve mülkiyet haklarının muhafaza edilmesi içermektedir (Gwartney vd. 2017: 89).

Ekonomik özgürlük, bireylerin üretim, tüketim, yatırım ve mülk hakları alanlarında devletin müdahalesi olmaksızın gerçekleştirecekleri faaliyetlerdir. Bireylerin özgür olması ülke ve bireyler adına avantaj sağlamaktadır. Ülkeler bu sayede gelişimlerini ilerleterek

özgürleşmekte aynı zamanda zenginleşerek refah seviyeleri artmaktadır. Ekonomik özgürlüğün varlığı ile piyasa ekonomisi oluşmakta, ekonomik özgürlüğün olmadığı sistemde ise kumanda ekonomisinin hakimliği görülmektedir.

Global dünya sisteminde özgürlük iki başlık altında şekillenmektedir: ekonomik özgürlükler ve siyasal özgürlükler. Ekonomik özgürlükler bireyin “teşebbüs özgürlüğü, mübadele özgürlüğü, mülkiyet özgürlüğü, sözleşme özgürlüğü ve tercih özgürlüğüne sahipliği” olarak nitelendirilirken; siyasal özgürlükler “bireylerin temel hakları ve özgürlükleri olarak görülen düşünce özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, seçme ve seçilme hakkıdır”. Bu yönde ekonomik özgürlüğün gelişimini devam ettireceği ekonomik düzen serbest piyasa ekonomisi iken, siyasal özgürlüğün ilerleyeceği yönetim şeklinin demokrasi olduğu ifade edilmekte ve ekonomik özgürlüğün liberalleşme ile güvende olduğu, siyasal açıdan özgürlüğün ise demokrasi ile uygulandığı düzende ekonomik refahın gelişeceği belirtilmektedir (Aktan, 2002: 1).

Liberalizmin benimsediği ekonomik özgürlük anlayışı ekonomik faaliyet ve girişimlerinde bulunmak şeklinde yorumlanmıştır. Girişimcilik tek bir açıdan iş insanlarının ekonomik işleyişleri değil aynı zamanda herhangi bir mülk üzerinden gelir kazancına sahip olmayan insanların emekleri karşılığında kazandıkları ücretlerde ekonomik faaliyet olarak görülmektedir (Yayla 1992: 163-164).

Ekonomik özgürlükler; “serbest piyasa sistemini harekete geçiren, devletin bu sisteme karşı baskısının en az olduğu, bireysel refahı en yüksek seviyede tutan, ekonomik büyüme araçlarını uyaran, ekonomiyi olması gereken doğal durumuna getiren ve vatandaşların toplumda kendi kararlarını uygulamalarında herhangi bir dışsal müdahale olmaksızın gerçekleştiği sistem şeklinde tanımlanmaktadır (Patry, 2009: 151).

Adam Smith’e göre ekonomik özgürlük; piyasa ekonomisinin ele aldığı gönüllü mübadele özgürlüğü ve serbest rekabet şartlarının olduğu durumda mülkiyet haklarının muhafaza edilmesi şeklinde ifade etmiştir. Aynı bakış açısında olan Friedman ekonomik özgürlükleri; mülkiyet haklarının muhafaza edildiği, üretim yöntemlerinin özel olduğu,

piyasa işlerliğinin artmasında giriş ve çıkışların kısıtlanmaması, ticaret yaparken serbest yarış hakkının var olmasıdır (Oral, 2014: 46).

Ludwig von Mises, özgürlüğü kanun ve yasalar ortaya çıkarmaz aksine özgürlük piyasa ekonomisinde var olmuştur. Özgürlük kavramının ayrılmaz parçası olan ekonomik özgürlüğün var olması piyasa ekonomisinin varlığını göstermektedir. Mises, piyasa ekonomisinin bulunmadığı durumlarda siyasi özgürlük ve sahip olunan hakların kullanımında sıkıntı yaşanılacağı, rekabet ile piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlüğün muhafaza edilebileceğini; siyasi özgürlüklerin ise üretim yöntemlerinin özel mülkiyette bulunmasıyla korunabileceğini dile getirmektedir (Yayla, 2003: 178-179).

Beach ve Miles ekonomik özgürlüğü; üretme, tüketme ve dağıtım durumunda devlet müdahalesi ve kısıtlamasının bulunmaması biçiminde belirtmektedirler (Beach ve Miles, 2006: 55–76).

Ekonomik özgürlük, devlet müdahalesi ve kısıtlamasının olmadığı durumdan ziyade toplumdaki bireyler için ortak özgürlük düşüncesinin varlığı ve devamlılığını hedef almaktadır (Erilli 2018: 94).

Ekonomik özgürlükler özgürlüğün ana taşı olmasına karşın aynı zamanda büyüme, gelişme, etkin olma ve gelir ile refahı arttıran önemli araçtır (Tunçsiper ve Biçen, 2015: 884-890).

Ekonomik özgürlüğün var olduğu ülkeler gelişim açısından ileri seviyededirler. Sebebi ise devlet müdahalesi ve baskısının olmadığı bireylerin vergi ve işleyişlerinin ağır olmadığı durumlarda işlerini ilerletmeleri ve kendilerini geliştirmelerinde önlerinde engel bulunmaması ve yenilikçi olma ayrıcalığından faydalanırlar (Miller vd. 2019: 1).

2.4.2. Ekonomik Özgürlüklerin Ölçülmesi

Ekonomik özgürlüğün ölçümünde Freedom House, Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü gibi birden fazla kurum vardır. Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü ekonomik özgürlüğün endeksler aracılığıyla doğrudan ölçümü ve yayınlanmasını sağlarken Freedom House ise özgürlüğü bileşen olarak ele almaktadır. Çalışmamızda ekonomik özgürlük ölçümü için Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü'nden yararlanılacaktır. Kuruluşların endeksleri, endeksleri içeren bileşenleri, metodoloji ve bulgularından bahsedilecektir.

Heritage Vakfı-Ekonomik Özgürlük Endeksi

ABD'nin öncü kuruluşlarından Washington D.C.'de kurulan Heritage Vakfı 1995 yılından beri Wall Street Journal ile 184 ülkenin yer aldığı çalışmada ekonomik özgürlüğü ölçmek için Ekonomik Özgürlük Endeksi'ni (Index of Economic Freedom, IEF) her yıl düzenli şekilde yayınlamaktadır. Endeks ölçümü için 12 alt bileşen ve 4 temel başlıkta ele alınmıştır. Endeks puanlaması 12 alt bileşen için 0-100 arasında puanlandırılmış ve ülkelerin ekonomik özgürlük skorları da bu kriterlerin toplamının aritmetik ortalamasıyla derecelendirilmektedir. "100" puan ülkelerin olması gerektiği en iyi seviyeyi "0" ise en kötü seviyeyi belirtmektedir. Ülkelerin ekonomik özgürlük skorları **tablo (1-2)** * sınıflandırılmıştır.

Tablo 7. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük ülke skor ve dereceleri

Ekonomik Özgürlük Endeksi Skorları	Özgürlük Dereceleri
100-80	Özgür
79,9-70	Büyük Ölçüde Özgür
69,9-60	Orta Derecede Özgür
59,9-50	Büyük Ölçüde Özgür Değil
49,9-0	Bastırılmış

Kaynak: <https://www.heritage.org/index/ranking>

Heritage Vakfı'nın ekonomik özgürlük endeksleri temel başlıkları şunlardır (Heritage Foundation, 2021:13):

- Hukukun Üstünlüğü,
- Kamunun Hacmi,
- Etkin Düzenleme,
- Serbest Piyasa

Tablo 8. Heritage Vakfı Endeksleri ve Alt Bileşenleri

Hukukun Üstünlüğü	Kamunun Hacmi	Etkin Düzenleme	Serbest Piyasa
Mülkiyet Hakları	Kamu Harcamaları	İş Özgürlüğü	Ticaret Özgürlüğü
Kamusal Bütünlük	Vergi Yüğü	Emek Özgürlüğü	Yatırım Özgürlüğü
Yargı Etkinliğı	Mali Sağlamlık	Parasal Özgürlük	Finansal Özgürlük

Kaynak: Miller vd. (2021). 2021 Index of Economic Freedom. Washington: The Heritage Foundation.

Endeks bileşenleri ve metodolojisi

Endeks 184 ülkenin verilerini bir araya getirerek belli bir yöntem ile alt bileşenlerden mülkiyet haklarından mali özgürlüğe kadar olan 12 bileşeni içermektedir. Ülkeler için 0-100 aralığında puanlar elde edilmektedir. 2021 yılı endeksinin verileri 2019 yılı sonu ve 2020 yılının ilk yarı dönemini içermektedir.

Ekonomik Özgürlükler Endeks bileşenleri ve alt bileşenlerin elde edilmesinde yararlanılan yöntemler “2021 Ekonomik Özgürlükler Endeksi”nde şu şekilde açıklanmaktadır (Heritage Foundation, 2021: 453-464):

1. Hukukun Üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü mülkiyet hakları, kamusal bütünlük ve yargı etkinliği ile ölçülmektedir.

• Mülkiyet Hakları

Mülkiyet hakları, kişilerin şahsi mülk sahipliği ve kullanım haklarının devlet aracılığıyla yasalar önünde güvende olmasıdır. Bu bileşen, kişilerin şahsi mülk edinmeleri durumunda devletin herhangi bir ölçüde yasak gözetmeksizin hakların kullanımını incelemektedir.

Ülke puanlarının artması aynı zamanda mülkiyet haklarının güvence de bulunmasıyla aynı doğrultuda gelişmektedir. Hükümetin şahsi mülklerin kullanımını kamu bünyesinde arttırması ülke puanını düşürecektir.

Mülkiyet hakları bileşeni beş kategorinin ortalaması ile oluşmaktadır:

- Fiziksel mülkiyet hakları,
- Fikri mülkiyet hakları,
- Yatırımcıyı koruma gücü,
- Kamulaştırma riski,
- Arazi yönetiminin niteliği.

Bu kategoriler aşağıdaki denklem ile hesaplanmaktadır.

$$\text{Alt Faktör Puanı } i = 100 \times (\text{Alt Faktör}_{\max} - \text{Alt Faktör}_i) / (\text{Alt Faktör}_{\max} - \text{Alt Faktör}_{\min})$$

Alt Faktör_{max} ve *Alt Faktör_{min}*: Veri setinde üst ve alt sınırları ifade eder.

Alt Faktör Puanı: i. değer için hesaplanan alt faktörü ifade etmektedir.

• Yargı Etkinliği

Bu kavram, toplumda değişen kanunlar, hükümetler veya siyasi partilerin oluşturduğu olumsuz durumlardan bireylerin haklarının muhafaza edilmesinin gerekliliğini savunmaktadır. Kanunlara herkesin saygı duyması ve kanunların göz ardı edilmesi halinde gerekli yasal düzenlemeler uygulanmalıdır. Bu durumun gerçekleşmesi etkin ve adil yargı işleyişini zorunlu kılmaktadır.

Yargı etkinliği bileşeni üç kategorinin ortalaması ile oluşmaktadır:

- Yargı bağımsızlığı,
- Adli süreç kalitesi,
- Hükümet yetkililerinin kararlarında iyilik yanlılığı.

$$\text{Alt Faktör Puan}_i = 100 \times (\text{Alt Faktör}_{\max} - \text{Alt Faktör}_i) / (\text{Alt Faktör}_{\max} - \text{Alt Faktör}_{\min})$$

Alt Faktör_{max} ve Alt Faktör_{min}: Veri setindeki en üst ve en alt puanı ifade etmektedir.

Alt Faktör_i: i. değer için hesaplanan alt faktörü ifade etmektedir.

- **Hükümet Bütünlüğü**

Yolsuzluk, ekonomik bağlantılarda güvensizlik yaratarak ekonomik özgürlüğü zedelemektedir. Hükümet kuruluşlarında; rüşvet, haraç, insan ayırımı, mal veya paraları kendi üstlerine geçirme durumlarının olması devlet birliğini dağıtmaktadır. Bu olumsuz durumlar ekonomik faaliyetlerin mali yükünü yükseltmekte ve halkın güvenini sarsmakta ekonomide hareketliliği azaltmaktadır.

Hükümet bütünlüğü bileşen derecesi altı alt kategori için ortalama puanlarla oluşturulmaktadır:

- Siyasetçilere vatandaşların güveni,
- Düzensiz ödemeler ve rüşvetler,
- Hükümet politikalarının açıklığı,
- Yolsuzluğun bulunmaması,
- Yolsuzluğu idrak etme,
- Hükümet ve kamu hizmetinin açıklığı.

$$\text{Alt Faktör Puan}_i = 100 \times (\text{Alt Faktör}_{\max} - \text{Alt Faktör}_i) / (\text{Alt Faktör}_{\max} - \text{Alt Faktör}_{\min})$$

Alt Faktör_{max} ve Alt Faktör_{min}: Veri setindeki en üst ve en alt puanı ifade etmektedir.

Alt Faktör_i: i. değer için hesaplanan alt faktörü ifade etmektedir.

2. **Kamunun Hacmi**

Kamu hacmi bileşeni vergi yükü, devlet harcamaları ve mali sağlamlık değişkenleri ile incelenmektedir.

- **Vergi Yüğü**

Bireysel ve kurumsal gelirdede marjinal vergi yüzdelerini ve genel vergi yüzdelerini içeren engellemedir.

Vergi yüğü üç başlıktan oluşmaktadır:

- Kişisel gelirdede maksimum marjinal vergi oranı,
- Kurum gelirlerinde maksimum marjinal vergi büyüklüğü,
- GSYİH'nın yüzdesinde bulunan toplam vergi yüğü.

$$\text{Vergi Yüğü}_{ij} = 100 - \alpha (\text{Faktör}_{ij})^2$$

Vergi Yüğü_{ij}: i ülkesinde j faktör için vergi yüğü

Faktör_{ij}: i ülkesinde j faktör için 0-100 arasındaki değeridir.

α : 0,03'e eşit bir katsayıdır.

- **Kamu Harcamaları**

Kamu hacmini belirleyen hükümet harcamaları, devletin her alanda yaptığı harcamaların, tüketimlerin GSHY'ya oranını inceleyen kriterdir. Hükümet harcamalarının en yüksek düzeyi saptanmamıştır. Olması gereken seviye ülkelerin kültürel, coğrafi ve gelişim seviyeleri açısından farklılık göstermektedir. Hükümet harcamaları için uygulanan parametre doğrusal ivmede bulunmamaktadır. Elde edilen çalışmalar, harcamaların giderek yükselmesi belirli süre sonrası sürekli hale gelen bütçe açıkları ve hükümet borçlanmasına sebep olmaktadır (Miller ve Kim, 2017: 88).

$$KH_i = 100 - \alpha (\text{Harcamaları}_i)^2$$

KH_i: i ülkesindeki kamu harcamaları puanı

Harcamaları_i: Son üç yıldaki tüm düzeydeki ortalama harcamaların GSYİH'ye oranı

α : 0,03'e eşit bir katsayıdır.

- **Mali Sağlamlık**

Devletin bütçe idaresinin etkinsizliği sonucu cari açığın oluşması ve artan borçlar ülkenin mali sağlamlığını olumsuz etkilemektedir. Bu olay makroekonomide var olan

istikrarsızlık ve ekonomik açıdan netliğin olmaması ile bağlantılıdır. Süreklilik kazanan bütçe açıkları ile kamu borçlarının ve hükümetin tüketim ya da transfer ödemelerinin artmasını sağlayan harcamaları toplam üretimin artmasını engeller. Ulaşılan nokta büyümeden ziyade ekonomik hareketsizlik oluşturmaktadır.

Mali sağlamlılığın toplam bileşen skoru aşağıdaki iki maddeyi içermektedir:

- Son üç yılın GSYİH'nın yüzdesindeki ortalama açıklar (puanın %80'i),
- GSYİH'nın yüzdesindeki borç (puanın %20'si)

$$\text{Alt Faktör Puan}_i = 100 - \alpha (\text{Alt Faktör}_i)^2$$

*Alt Faktör*_i: i. değer için hesaplanan alt faktörü ifade etmektedir.

α : Puanlar arasındaki değişimi kontrol etme katsayısıdır.

3. Düzenleyici Etkinlik

- **İş Özgürlüğü**

Bu bileşen ile devletin uyguladığı düzenleme ve denetlemelerde girişimcilere hangi derecede sınırlandırma yapıldığı değerlendirilmektedir. İş özgürlüğünün tanımı çalışma, iş oluşturma ve iş yerinin rahatlıkla açık veya kapalı olmasını belirtmektedir. Tüm ülkeler için bu bileşen 0-100 aralığında ölçülmektedir. Bu puan ölçümü eşit on üç alt kategoriden oluşmaktadır. Bu kategoriler işin başlangıç işleyişleri, zamanı, maliyeti, minimum sermayesi; lisansın alınması işlemleri, zamanı, maliyeti; iş yeri kapatma zamanı, maliyeti, kurtarma oranı; elektrik bağlatma prosedürleri, zamanı ve maliyetidir.

$$\text{Alt Faktör Puan}_i = 50 \times (\text{Alt Faktör}_{\text{ortalama}} / \text{Alt Faktör}_i)$$

*Alt Faktör*_{ortalama}: Ülke verilerinde dünya ortalaması

*Alt Faktör*_i: i. değer için hesaplanan alt faktördür.

- **Emek Özgürlüğü**

Emek özgürlüğü devletin işgücü arz ve talebinin bulunduğu sistemde devlet tarafından uygulanan düzenleyici sınırlamaların farklı açılarını önemli kılan nicel değişkendir. Bu bileşen skoru eşit seviyede ağırlıklandırılan yedi nicel kategoriye içermektedir:

- Asgari ücretin her işçi için ortalama katma değere oranı,

- İlave işçi alımındaki kısıtlamalar,
- Esnek mesai saatlerinin olmayışı,
- Çalışan işçilerin fazlalığı durumunda işten çıkarmanın güçlüğü,
- Yasal zorunlu bildirim zamanı,
- Zorunlu kıdem tazminatı,
- İş gücüne katılım oranı.

$$\text{Alt Faktör Puanı}_i = 50 \times (\text{Alt Faktör ortalama} / \text{Alt Faktörü}_i)$$

Alt Faktör ortalama: Ülke verilerinde dünya ortalaması

*Alt Faktör*_i: i. değer için hesaplanan alt faktördür.

• **Parasal Özgürlük**

Parasal özgürlük fiyatlarda meydana gelen düzenlilik ve fiyat kontrollerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Enflasyon ve fiyat kontrolleri piyasa işlemlerinde dezavantaj yaratmaktadır. Bileşen skoru iki alt kategoriye dayanmaktadır:

- Son üç yıl içinde oluşan ağırlıklı enflasyon oranı,
- Fiyat kontrolleri.

$$\text{Parasal Özgürlük}_i = 100 - \alpha (\sqrt{\text{Ağırlıklı Enflasyon Ortalaması Oranı}}) - (\text{Fiyat Müdahaleleri})$$

α : 6,333'e eşit katsayıdır.

4. **Serbest Piyasa**

Bu bileşen serbest ticaret, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük bileşenlerinden meydana gelmektedir.

• **Ticaret Özgürlüğü**

Mal ve hizmetlerdeki ithalat ve ihracat hacminde etkisi olan gümrük tarifesi ve tarife dışı kısıtlamaların oranlarındaki değerdir. Ticaret özgürlüğünün puanı iki faktör ile belirlenmektedir:

- Ortalama tarife oranı,
- Tarife dışı kısıtlamalar.

$$\text{Ticaret Özgürlüğü}_i = 100 (\text{Tarife}_{max} - \text{Tarife}_i) / (\text{Tarife}_{max} - \text{Tarife}_{min}) - \text{NTB}_i$$

Tarife_{max} ve *Tarife_{min}*: Tarife oranları için üst ve alt sınırları tanımlar.

NTB: Tarife dışı engeldir. Belli ölçüye göre 5, 10, 15 veya 20 puan olarak temel puandan çıkarılır.

Tarife dışı engeller (NTB) şu şekildedir;

- miktar kısıtlamaları
- fiyat sınırlamaları
- düzenleme kısıtlamaları (lisans, etiketleme ve marka düzenlemeleri vb.)
- gümrük kotaları
- doğrudan devlet müdahalesi (sübvansiyon, devlet tekelleri vb.)

• **Yatırım Özgürlüğü**

Ekonomik özgürlüğün var olduğu ülkelerde yatırım amacıyla fayda sağlayan sermaye giriş ve çıkışında belli bir kısıtlama söz konusu değildir. Bu duruma uygun ülkelerin yatırım özgürlüğü endeksinin 100 puan alması olası bir durumdur. Böyle bir durum olmasına rağmen çoğu ülkeler yatırımları üzerinde birçok farklı engellere sahiptir. Bu ülkelerin bir kısmı dövizleri elde etmede, diğer bir kısmı ödemeler, transferler ve sermaye faaliyetleri gibi konularda kısıtlamalara yönelmektedirler. Devletlerin bazıları ise sanayi faaliyetlerinde bulunan yabancı yatırımlara karşı ülkelerini kapatmış durumdadırlar.

• **Finansal Özgürlük**

Bu özgürlük bileşeni bankacılık sektörünün aktif olmasının belirtisidir. Bileşen finans sektörünün devlet denetim ve baskılarından hangi ölçüde özgür olduğunu hesaplamaktadır. Hedeflenen kusursuz bankacılık ve finans kesiminde en az uygulanan devlet müdahalesi; tarafsız merkez bankasının teftişi, finansal kuruluşların organizasyonu, sözleşme sonucu ortaya çıkan sorumlulukların uygulanışı ve dolandırıcılığın önlenmesi ile kısıtlıdır.

Finansal özgürlük endeksi, beş kritere ait ekonomi de finansal özgürlüğe ulaşmaktadır:

- Hükümetin finansal servislerdeki düzenlemelerin içeriği,
- Banka ve finans kuruluşlarında devlet müdahalesinin seviyesi,

- Kredi tahsislerinde devletin etkisi,
- Mali ve sermaye piyasalarında meydana gelen ilerlemenin seviyesi,
- Yabancı rekabete açık olma

Endeks Bulguları

Heritage Vakfı IEF 2021 raporu 184 ülke verilerini ve ekonomik skorlarını oluşturmaktadır. Heritage Vakfı temel açıdan ekonomik özgürlük endeks puanlarını baz alarak ülkelerin özgürlük derecelerini; özgür, büyük ölçüde özgür, kısmen özgür, bastırılmış veya özgür değil şeklinde sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma her yıl düzenli olarak yayınlanan raporda ülke puanlarına göre düzenlenmektedir.

2020 Heritage Vakfı ekonomik özgürlük endeks raporuna göre en özgür ilk 10 ve özgür olmayan son 10 ülke aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 9. Heritage Vakfı 2020 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksinde Yer Alan İlk 10 Ülke

Dünya Sıralaması	Bölge Sıralaması	Ülke Adı	2020 Yılı Puanı
1	1	Singapur	89,4
2	2	Hong Kong	89,1
3	3	Yeni Zelanda	84,1
4	4	Avustralya	82,6
5	1	İsviçre	82,0
6	2	İrlanda	80,9
7	3	Birleşik Krallık	79,3
8	4	Danimarka	78,3
9	1	Kanada	78,2
10	5	Estonya	77,7

Kaynak: Miller Terry; Kim Anthony B., Roberts James M. (2020). 2020 Index of Economic

Tablo 10. Heritage Vakfı 2020 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksinde Yer Alan Son 10 Ülke

Dünya Sıralaması	Bölge Sıralaması	Ülke Adı	2020 Yılı Puanı
171	40	Doğu Timor	45,9
172	41	Kiribati	45,2
173	44	Sudan	45,0
174	45	Zimbabve	43,1
175	30	Bolivya	42,8
176	46	Kongo Cumhuriyeti	41,8
177	47	Eritre	38,5
178	31	Küba	26,9
179	32	Venezuela	25,2
180	42	Kuzey Kore	4,2

Kaynak: Miller Terry; Kim Anthony B., Roberts James M. (2020). 2020 Index of Economic Freedom.

Tablo a’da IEF 2020 genel puanı 186 ülke arasında son sıralarda bulunan ülkeler belirtilmiştir.Rapor sonucu ülke sıralamalarında son 6 ülke; Irak, Libya, Somali, Lihtenştayn, Suriye ve Yemen’in bilgilerine ulaşamadığı için bu ülkeler sıralamada yer almamaktadır.

Tablo 11.Heritage Vakfı 2021 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksinde Yer Alan İlk 10 Ülke;

Dünya Sıralaması	Bölge Sıralaması	Ülke Adı	2021 Yılı Puanı
1	1	Singapur	89,7
2	2	Yeni Zelenda	83,9
3	3	Avustralya	82,4
4	1	İsviçre	81,9
5	2	İrlanda	81,4
6	4	Tayvan	78,6
7	3	Birleşik Krallık	78,4
8	4	Estonya	78,2
9	1	Kanada	77,9
10	5	Danimarka	77,8

Kaynak: Miller Terry; Kim Anthony B., Roberts James M. (2021). 2021 Index of Economic Freedom.Washington: The Heritage Foundation.

2021 IEF raporunda 2020 yılında olduğu gibi Singapur ilk sırada yerini devam ettirmektedir.2020 yılı 89,4 puanla birinci iken 2021 yılı raporunda 89,7 ile puanını arttırmayı ve birinciliği sürdürmeyi başarmıştır.2021 yılı raporunda ilk 10 ülke sıralamasında Hong Kong dışarıda kalan ülke olmuştur. Hong Kong’un yerine listede Tayvan yer almıştır. Ekonomik özgürlük verilerinde bir önceki yıla göre artış gösteren ülkeler; Singapur,Yeni Zelenda, İrlanda, Estonya’dır. Puanlarında azalış olan ülkeler ise; Avustralya, İsviçre, Birleşik Krallık, Danimarka, Kanada olmuştur.

Ekonomik özgürlük endeksinde ilk sırada bulunan Singapur’un IEF 2020-2021 yılı raporunun puan karşılaştırması aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 12. Heritage Vakfı Singapur Ekonomik Özgürlük Endeks Puanı (2021)

SİNGAPUR	2021 yılı endeks puanı	2020 yılı endeks puanı	Bir önceki dönem puan durumu
Mülkiyet Hakları	97,5	96,8	0,7 (+)
Yargı Etkinliği	90,8	92,9	2,1 (-)
Hükümet Bütünlüğü	93,2	92,4	0,8 (+)
Vergi Yüğü	90,5	90,3	0,2 (+)
Kamu Harcamaları	94,1	91,1	3 (+)
Mali Sağlamlık	80,0	80,0	0
İş Özgürlüğü	93,8	92,8	1 (+)
Emek Özgürlüğü	91,5	90,9	0,6 (+)
Parasal Özgürlük	85,4	85,6	0,2 (-)
Ticaret Özgürlüğü	95,0	94,8	0,2 (+)
Yatırım Özgürlüğü	85,0	85,0	0
Finansal Özgürlük	80,0	80,0	0

Kaynak: Heritage Vakfı (2021)

Türkiye'nin 2020 ve 2021 yılı endeks puanları kıyaslanmış ve puan artış-azalışları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 13. Heritage Vakfı Türkiye Ekonomik Özgürlük Endeksleri Puanı (2021)

TÜRKİYE	2021 yılı endeks puanı	2020 yılı endeks puanı	Bir önceki dönem puan durumu
Mülkiyet Hakları	61,5	57,4	4,1 (+)
Yargı Etkinliği	58,6	53,7	4,9 (+)
Hükümet Bütünlüğü	45,4	44,6	0,8 (+)
Vergi Yüğü	73,2	76,7	3,5 (-)
Devlet Harcamaları	64,5	64,1	0,4 (+)
Mali Sağlamlık	75,8	86,1	10,3 (-)
İş Özgürlüğü	68,5	67,0	1,5 (+)
Emek Özgürlüğü	48,8	49,2	0,4 (-)
Parasal Özgürlük	65,4	66,1	0,7 (-)
Ticaret Özgürlük	76,0	78,0	2,0 (-)
Yatırım Özgürlüğü	70,0	70,0	0
Finansal Özgürlük	60,0	60,0	0

Kaynak: Heritage Vakfı (2021)

Türkiye 2021 yılı ekonomik özgürlük endeksine göre 64,0 puanla dünya sıralamasında 76.sırada kısmen özgür ülkeler arasında yer almaktadır. Son dönemlerde yaşanan KOVID-19 salgını sebebiyle mali sağlık bileşeninde 0,4 puan düşüş yaşanmıştır. Türkiye'nin Avrupa genel puanı ortalamanın altında olmasına rağmen dünya sıralamasında ortalamanın üzerinde yer almaktadır. Endeks sonuçlarında Türkiye'nin bir önceki yıla göre vergi yüğü, mali sağlamlık, emek özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü bileşen

puanlarında düşüş gözlenmektedir. Diğer açıdan 2021 yılı endeks puanlarında mülkiyet hakları, yargı etkinliği, hükümet bütünlüğü, devlet harcamaları, iş özgürlüğü bileşenlerinde artış sağlanmış yatırım ve finansal özgürlük değişkenleri de sabit kalmıştır.

Tablo 14. Heritage Vakfı 2021 Yılı Ekonomik Özgürlük Endeksinde Yer Alan Son 10 Ülke;

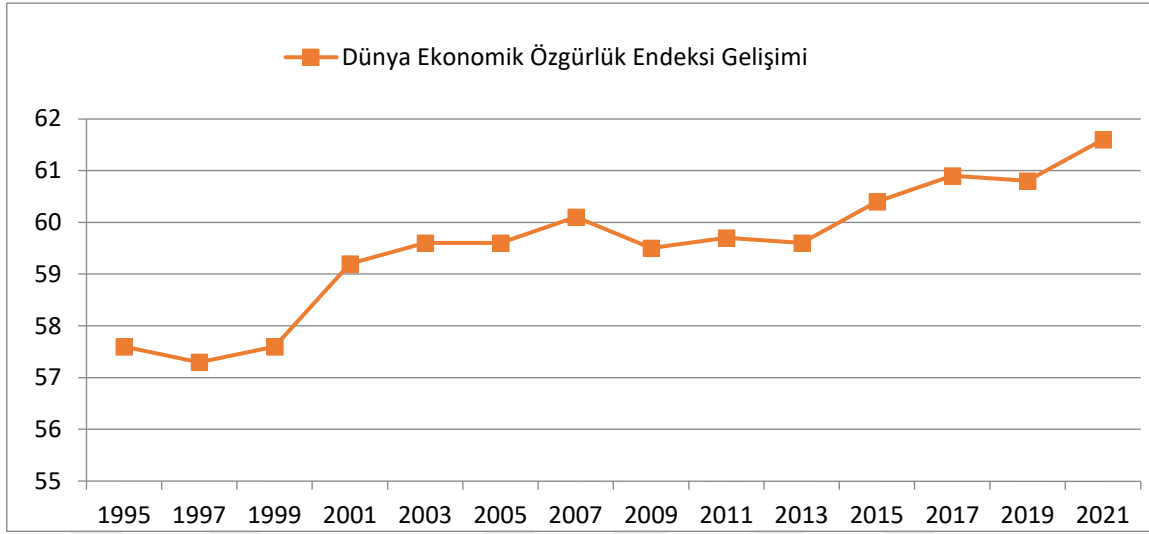
Dünya Sıralaması	Bölge Sıralaması	Ülke Adı	2021 Yılı Puanı
169	29	Surinam	46,4
170	38	Doğu Timor	44,7
171	39	Kiribati	44,4
172	30	Bolivya	42,7
173	45	Eritre	42,3
174	46	Zimbabve	39,5
175	47	Sudan	39,1
176	31	Küba	28,1
177	32	Venezuela	24,7
178	40	Kuzey Kore	5,2

Kaynak: Heritage Vakfı (2021) <https://www.heritage.org/index/ranking>

Tablo 14’de IEF 2021 genel puanı 184 ülke arasında son sıralarda bulunan ülkeler belirtilmiştir. Rapor sonucu ülke sıralamalarında son 6 ülke; Irak, Libya, Somali, Lihtenştayn, Suriye ve Yemen’in bilgilerine ulaşamadığı için bu ülkeler sıralamada yer almamaktadır.

Heritage Vakfı’nın yayınladığı 2021 raporunda ülkelerin ekonomik endekslerinin 1995’ten 2021’e kadar olan dönem sürecinde dünya ortalamalarındaki değişimi şekil 1’de gösterilmiştir. Günümüze kadar olan bu süreçte yıllar itibariyle ekonomik özgürlük puanlarında değişimler meydana gelmiştir. Ekonomik özgürlüğün dünya sıralamasında en düşük puanı 1996 yılında 57,1, en yüksek puanı ise 2020 yılı ile 2021 yılı 61,6 puan olmuştur. Son veriler doğrultusunda 2020 ve 2021 yılı endeks puanları aynı kalmıştır.

Şekil 1.IEF'e Göre Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi Gelişimi

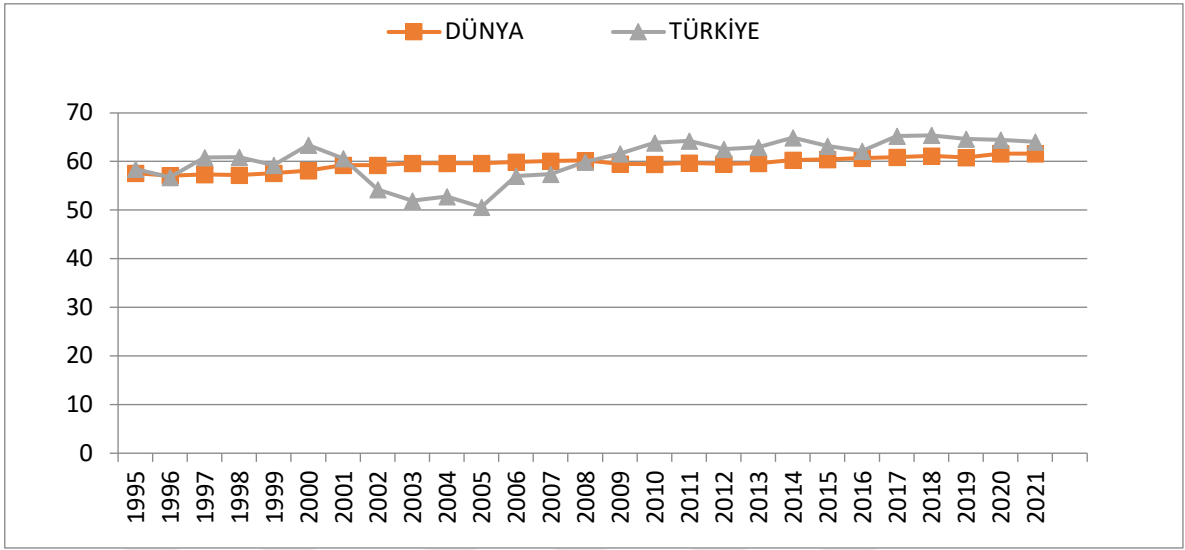
Kaynak: Heritage Vakfı (2021) <https://www.heritage.org/index/visualize>

Heritage Vakfı'nın yayımladığı IEF Raporunda, Türkiye Dünya geneli ülkelerin 1995'ten 2021 yılına kadar olan dönemi kapsayan sıralaması Şekil 2'de gösterilmiştir.

Türkiye ekonomik özgürlük puanı 2000 yılı sonrası 2008'e kadar ciddi düşüşler yaşayarak Dünya geneli ortalamasının altında kalmıştır. 2009 yılı sonrasında bu düşüş yerini yükselişe bırakarak genel puan ortalamasının üstünde seyir göstermiştir. Türkiye en yüksek puanı 65,4 ile 2018 yılı elde etmiştir. Güncel verilere göre 2021 yılı ekonomik özgürlük puanı 64,0 olmuştur. Dünya geneli 2021 yılı ekonomik özgürlük puanı ise 61,6'dır.

Şekil 2.IEF 2021 raporu Türkiye ve Dünya Geneli Ekonomik Özgürlüklerinin Karşılaştırılması (Heritage Vakfı)

Kaynak: Heritage Vakfı (2021) <https://www.heritage.org/index/visualize>

Fraser Enstitüsü Ekonomik Özgürlük Endeksi

Kanada merkezli kuruluş olan 1996 yılından itibaren Fraser Enstitüsünün yayınladığı 162 ülkenin yer aldığı çalışmada ekonomik özgürlüğü ölçmek için Dünya Ekonomik Özgürlük (Economic Freedom of The World) raporu her yıl düzenli şekilde yayınlamaktadır. Endeks ölçümü için 5 temel kriter, 24 bileşen ve 42 alt bileşen ele alınmıştır. Endeks puanlaması için 0-10 arasında puanlandırılmıştır. Bileşen puanları alt değişkenlerin ortalamalarının alınmasıyla belirlenmektedir. Daha sonra bölgelerde 5 kriter için puan belirlenmektedir. Sonuç olarak ülkelerin ele aldığı 5 kriterin sınıflandırmasının ortalaması genel tabloda ülkelerin sıralamalarını belirlemektedir. Yüksek puanlara sahip ülkeler özgür ülkeler şeklinde ifade edilmektedir.

Dünya Ekonomik Özgürlük (EFW) endeksinin amacı, ülkelerin siyasi açıdan ve kurumsal olarak ekonomik özgürlük ile aralarında oluşan dengeyi gözlemlemek için oluşturulmuştur (Gwartney vd. 2018: 2).

Dünya Ekonomik Özgürlük (EFW) endeksi Fraser Enstitüsü tarafından 5 temel bileşenden meydana gelmektedir: (Gwartney vd. 2020:3)

- 1) Kamusal genişlik: harcamalar, vergiler ve teşebbüsler,
- 2) Hukuk sistemi ve mülkiyet haklarının güvenliği,
- 3) Güçlü paraya erişim,
- 4) Uluslararası ticaret serbestliği,
- 5) Kredi, işgücü ve işletme piyasalarında düzenleme.

Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi (EFW) Bileşenleri ve Metodolojisi

Fraser Enstitüsü'nün 2020 yılı dünya ekonomik özgürlük raporunda 2018 yılı verileri kullanılmaktadır. Endeks 162 ülke verilerini bir araya getirerek belirli bir yöntem ile 5 temel kriter, 24 bileşen ve 42 alt bileşenden oluşmaktadır. Bileşenler, alt bileşenlerinin ortalamalarının alınmasıyla hesaplanmaktadır. Endeks verileri doğrultusunda ülkeler için elde edilen ekonomik özgürlük puanları 0-10 puan aralığında oluşmaktadır. Ülkelerin ekonomik özgürlük seviyeleri en yüksek puandan en düşük puana göre belirlenmektedir.

Tablo 15. EFW endeksinin alanları, bileşenleri ve alt-bileşenleri

1. Kamusal Genişlik A. Kamu Harcamaları B. Transfer Harcamaları ve Sübvansiyonlar C. Kamu Teşebbüsleri ve Yatırımları D. En Yüksek Marjinal Vergi Oranı (i). En yüksek marjinal gelir vergisi oranı (ii).En yüksek marjinal gelir ve bordro vergisi oranı E. Devlet Varlık Mülkiyeti
2. Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Haklarının Güvenliği A. Yargı Özgürlüğü B. Mahkemelerin Tarafsızlığı C. Mülkiyet Haklarının Güvence Altında Bulunması D. Hukuk Üstünlüğü ve Siyasete Askeri Müdahale E. Hukuk Sisteminin Bütünlüğü F. Sözleşme Zorunluluklarının Uygulanmasının Yasal Temini G. Gayrimenkul Satışına İlişkin Düzenleyici Harçlar H. Polisin Güvenilirliği

<p>3. Güçlü Paraya Erişim</p> <p>A. Para Arzı Artışı</p> <p>B. Enflasyonun Standart Sapması</p> <p>C. Enflasyon</p> <p>D. Yabancı Para Biriminde Banka Hesabı Açabilme imkanı</p>
<p>4. Uluslararası Ticaret Serbestliği</p> <p>A. Tarifeler</p> <p>(i). Dış ticaret üzerinden alınan vergilerden elde edilen gelir</p> <p>(ii).Ortalama tarife oranı</p> <p>(iii).Tarife oranlarında standart sapma</p> <p>B. Düzenleyici Ticaret Kısıtlamaları</p> <p>(i). Tarife dışı engeller</p> <p>(ii). İthalat ve ihracatın uyum giderleri</p> <p>C. Karaborsa döviz kurları</p> <p>D. Sermaye ve insan hareketlerindeki kontroller</p> <p>(i).Finansal açıklık</p> <p>(ii).Sermaye kontrolleri</p> <p>(iii).Yabancıların ziyaret özgürlüğü</p>
<p>5. Kredi, işgücü ve işletme piyasalarında düzenleme</p> <p>A. Kredi Piyasası Regülasyonu</p> <p>(i).Bankaların sahipliği</p> <p>(ii).Özel sektör kredileri</p> <p>(iii).Faiz oranı kontrolleri / negatif reel faiz oranları</p> <p>B. İşgücü Piyasası Düzenlemeleri</p> <p>(i).İşe alım sistemleri ve asgari ücret</p> <p>(ii).İşe alma ve işten çıkarma regülasyonu</p> <p>(iii).Merkezileştirilmiş toplu ücret pazarlıkları</p> <p>(iv).Çalışma saati düzenlemeleri</p> <p>(v).İşten çıkarmanın oluşturacağı maliyet</p> <p>(vi).Zorunlu askerlik görevi</p> <p>C. İşletmeye İlişkin Düzenlemeler</p> <p>(i).İdari gereklilikler</p> <p>(ii).Bürokrasi maliyetleri</p> <p>(iii).İşe başlama</p> <p>(iv).Tarafsız kamu yönetimi</p> <p>(v).Lisanslama engelleri</p> <p>(vi).Vergi uyumunun maliyeti</p>

Kaynak: Gwartney, J., Lawson, R., Hall, J., (2020).

2.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.5.1 Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı

Ülkelerin içinde bulunmuş olduğu ekonomik gelişim hareketleri ve gelişmişlik seviyesi doğru orantılıdır. Ülke ekonomisindeki artış üretim faktörünü kapsayan GSYİH'sinin bir parçası olmakta, ve bu parametredeki artış sermaye faktörünü etkilemektedir. Sermaye faktörünün ülke içindeki kaynaklardan elde edilerek ekonomik açıdan artış sağlanması amaçlanmaktadır. Fakat gelir seviyesinin eksikliği tasarruf

oranlarını etkilemekte bu nedenle ülkeler finansman yetersizliklerini doğrudan veya dolaylı yabancı yatırım kaynaklarını kullanarak gidermeyi hedeflemektedir. Bu sebeple tasarruf seviyesi ve milli geliri düşük ülkelerin,tasarruf eksiklerini gidermek için doğrudan yabancı yatırımların etkili bir yöntem olduğu varsayılmaktadır (Yılmaz, 2010: 243).

Kısa ve anlaşılır biçimde doğrudan yabancı yatırım kavramı, “ülkenin sermaye stokundaki yabancı bir ülkeden sahipliği” şeklinde tanımlanmaktadır (Karluk, 1986: 179).

Ülkelerin global ölçekli pazarda yer almaları pazarlama ve üretilen malların gerek fiyat gerek üretim maliyeti avantajına sahip olması sebebiyle ülkelerin sınırları dışında şirket kurması veya var olan şirketleri kendi bünyesine kar amacı güderek dahil etmesi ‘doğrudan dış/yabancı yatırım’ şeklinde ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2001: 397).

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)’ göre; doğrudan yabancı yatırımlar, “ülkede ikamet eden kişi veya kurumların kendi ülkeleri haricinde daimi olarak ekonomik bakımdan menfaat ve kar amacı elde etmeleri” şeklinde tanımlanmaktadır (Erçakal ve Karagöl, 2011: 5).

Başka bir açıdan doğrudan yabancı yatırımlar, “ülkede bir şirketi satın almak, yeni inşaa edilen şirketin sermaye tedariği veya var olan firmaların sermayelerinin artırılması amacıyla ülkedeki şirketlerin diğer ülke firmalarına sağladıkları teknoloji, işletme yönetimi ve yatırımcının hakimiyetini de oluşturan yatırımlar” şeklinde tanımlanmaktadır (Karluk, 1986: 180).

Yukarıda ifade edildiği gibi, başka bir ülkede uzun vadeli ekonomik kar amacıyla gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlar, reel yatırımı hedefleyen somut üretime sahip uluslararası sermaye hareketleridir. Gerçekleştirilen yatırımlar ile ülkelere sermaye girişi olmakta, kurulan firmalar ile ülke genelinde istihdam arttırılmakta ve yatırımlar ile gelen üretim,teknoloji bilgi ve becerisi ile küresel anlamda iş deneyimi aktarılmaktadır (Çelik, 2008: 557).

2.5.2. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

Çokuluslu şirketler küresel anlamda iş gücü piyasalarında mal ve hizmetlerinde pazarlama araçlarını kullanarak doğrudan yabancı yatırımlara yönelmektedirler. Çokuluslu işletmeler, ‘‘farklı ülkelerde küçük ölçekli firma ve kuruluşları ile var olan ve satışları, sermayeleri veya işgücünde %20 oranında kendi ülkesi haricinde varlığını sürdüren işletmeler’’ şeklinde ifade edilmektedir (Williams vd. 1985: 534’ten akt.Tağraf, 2002:38).

Çok uluslu şirketlerin doğrudan yabancı yatırımlar aracılığı ile yapmış oldukları üretim ve satışlarında küresel pazarda avantaj sağlayarak ve bu avantaj ile üretim faaliyetlerini sınıflandırmaktadırlar. Bu sınıflandırma üç başlıkta incelenmektedir (Alpar ve Ongun, 1985 akt.DPT, 2000:3):

- **Geriye bağımlı üretim faaliyetleri;** ülkenin gereksinim duyduğu ve küresel pazarda hammaddelerin veya elde edilen doğal kaynakların kullanılması ve satış işlemidir (petrol, maden işletmeciliği vb.)
- **İleriye bağımlı üretim faaliyetleri;** merkez işletmenin yabancı ülkelerde yapmış oldukları satışların kontrolünü sağlamak veya işletmenin yer aldığı ülkenin pazarının belli bir sınırdan olması ile bir başka ülkelerde satışların yükselmesi için yapılan yatırımlar.
- **Yatay bağımlı üretim faaliyetleri;** firmanın yatırım yapmış olduğu diğer ülkenin ucuz emek, sermaye, doğal kaynak gibi üretim araçlarından avantaj sağlamak ve yatırım yapılan ülkeye sermaye ile üretimde kullanılacak teknoloji, teknik destek ve işgücü geçişi ile merkez firmanın üretim planlaması yönünde uygulanan üretim biçimidir.

2.5.3. Doğrudan Yabancı Yatırımları Açıklamaya Yönelik Teoriler

Çokuluslu şirketlerin üretim maliyetini azaltmak, üretim kalitesini arttırmak ve işgücü avantajına sahip olmak için global pazarda etkin olmak istemeleri sonucunda ülkeler ekonomik açıdan gelişim kaydedebilmek ve yatırımlarını ulusal pazarda sürdürebilmek için doğrudan yabancı yatırımlara yönelmektedir. Doğrudan yabancı

yatırımlar son zamanlarda etkinliğini arttırsa da tarihi Neoklasik iktisat dönemine dayanmaktadır.

Tam Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler

Tam rekabet piyasası varsayımına dayanan teoriler üç başlıkta incelenmektedir. Bunlar Getiri oranlarındaki farklılık teorisi, Portfolyo teorisi, Pazar büyüklüğü teorisi. Aşağıda bu teorilerden kısaca bahsedilmektedir.

Getiri Oranlarında Farklılık Teorisi

Dünyada 1970'li yılları kapsayan ve devam eden süreçte liberalleşme hareketleri ile canlanan uluslar arası sermaye artışını doğuran finansal serbestlik dönemi ve yeni ekonomik reformlar uluslar arası sermayede global ölçekte getiri oranlarındaki değişimler ile sermaye ihracının başlamasına katkı sağlamıştır (Oktayer vd., 2008: 26).

Getiri oranlarında farklılık teorisi, 1950'li ve 1960'lı yıllarda gelişmiş ülke ekonomilerinin içinde yer aldığı ve o dönemde yaygınlığı olan teoridir (Öztürk, 2004: 114).

Şirketlerin marjinalist görüşleri ile “sermayenin marjinal maliyetini, sermayenin marjinal getirisine eşitleyerek kâr maksimizasyonunu amaçladıklarını” benimseyen yatırım teorisinden oluşturulmuştur. Bu varsayım ile şirketlerin küresel çapta yatırım yapmaları için gerekli faktörler, yapılan yatırımın ülke içinde ve ülke dışında elde ettiği beklenen getirilerinin kıyaslanmasıdır. Yapılan karşılaştırma sonucunda karlılığı ve getiri oranı yüksek olan yatırım belirlenmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası sermaye yatırımlarının getirilerindeki farklılıkların işlevi şeklinde meydana gelmektedir (Öztürk, 2004: 114).

Portfolyo Teorisi

Portfolyo teorisi Tobin ve Markowitz aracılığı ile 1930'lu yıllarda uluslararası sermaye hareketlerini tanımlamak için oluşturulmuştur (Öztürk, 2004: 115).

Şirketin yatırım hedefinde, tahmin edilen risk seviyesinde maksimum karlılığa ulaşmak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ana hedef risklerin minimum seviyede tutulması “tüm yumurtaların aynı sepete konmaması”dır (Seyidoğlu, 2001: 486).

Portfolyo teorisinin amacı firmaların yatırım alanlarında elde edecekleri getiri oranlarını ve bu yatırımlar ile doğabilecek riskleri göze alarak yatırımlarında riskleri minimum seviyede tutmak ve karlılık oranlarını maksimum seviyeye çekmek politikaları arasındadır. Bu sebeple şirketler yatırımlarını farklı ülkelerde uygulayarak riski bölüştürme hedefinde ilerlemektedirler (Lizondo, 1990: 3'ten akt. Uzun, 2010: 86)

Pazar Büyüklüğü Teorisi

Çok uluslu şirketler üretim ve pazarlama dönemlerinde küresel hedefler amaçlarken, yatırım yapacağı ülkeyi belirleme sürecinde ülkenin var olan aktif pazar ölçeğini incelemektedirler. Pazar ölçeği yüksek ve verimli olan ülkelere çokuluslu şirketler satışların yükseleceği öngörüsünde bu ülkelere yatırımlarını arttıracaklardır. Firmalar en yüksek verim ve karlılık düzeyinden faydalanmak için büyük ve etkili pazarları olan ülkelere yatırımlarını gerçekleştirmektedirler (Asiedu, 2002: 110'dan akt. Kurtaran, 2007: 374).

2.5.4. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler

Tam rekabet piyasası teorilerinden sonra eksik rekabet piyasası teorileri ortaya çıkmıştır. Bu teorinin alt teorileri Hymer- Endüstriyel Örgütlenme Teorisi, İçselleştirme Teorisi, Coğrafi Konum Teorisi, OLI Paradigması - Eklektik Paradigma, Ürün Yaşam Evreleri Teorisi ve Oligopolistik Tepki Teorisidir.

Hymer –Endüstriyel Örgütlenme

Teori ilk kez Stephen H.Hymer ile ortaya çıkmış ve sonraki dönemlerde Charles P.Kindleberger’in teoriye etkisi ile ‘‘Endüstriyel Yapı Yaklaşımı’’ ya da ‘‘Tekelci Rekabet Kuramı’’ şeklinde adlandırılan teorinin amacı, doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştiren çok uluslu şirketler yatırım yaptıkları ülkelerin firmalarına karşı üstünlüğü bulunmakta ve çok uluslu şirketler tekelci güç oluşturmaktadır. Hymer teorisinde,şirketler yatırımlarını gerçekleştirmek için rekabet potansiyeli var olan yani üretim için gerekli teknoloji, yönetim etkinliği,endüstriyel zemin,ürün donanımı ve ölçek ekonomileri gibi pazarları tercih etmektedir (Shenkar ve Luo, 2008: 68-69).

İçselleştirme Teorisi

P.J. Buckley ve M.Cason’ın savunduğu teori, çok uluslu şirketlerin küresel piyasalarda doğacak belirsizlik ve geç kalma durumunun oluşmasından dolayı meydana gelmiştir.Şirketler oluşan bu dezavantaj durumu avantaja çevirmek ve piyasadaki olumsuz etkilerden uzaklaşmak için piyasaları içselleştirme teorisini uygulamışlardır (Kurtaran, 2007: 370).

Teorinin amacı oluşan risk ve belirsiz durumun kaldırılması, işlem maliyetini düşürme, pazar hakimiyetini ele almak, pazar etkinliğinin genişlemesi, piyasada fiyat farkı oluşturma ve ölçek ekonomilerinden yararlanmak için teoiri uygulanmaktadır (Eren ve Samsunlu, 2011: 76).

Coğrafi Konum (Lokasyon) Teorisi

Coğrafi konum teorisi üretim değişkenleri olan işgücü ve doğal kaynakların uluslararası değişkenliğinin olmayışı ve bu nedenle faktör maliyetlerinde meydana gelen farklılıkları içermektedir. Üretim lokasyonunun belirlenmesi, faktör maliyetlerini kapsamakta maliyetlerin düşük, ulaşımın etkin bunun yanı sıra doğal kaynak ve işgücünün düşük maliyetli olması gibi faktörlere dayanmaktadır (Uzun, 2010: 98).

OLI Paradigması-Eklektik Paradigma

John H. Dunning'in benimsemiş olduğu "Eklektik Paradigma" teorisi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ve bu yatırımlar gerçekleşirken nerede ve hangi amaç için yapılması gerektiğini üç unsurla açıklamaktadır: mülkiyet avantajı, konumsal avantajlar ve içselleştirme avantajları (Zhao ve Decker, 2004: 8).

- Mülkiyet avantajı (ownership advantages) şirkete rekabet yönünden avantaj sağlayan değişkenleri açıklar, bu değişkenler şirketin kendi bünyesinde oluşturduğu son dönem teknolojiler, marka adı, patentler, yönetim ve organizasyon gibi elde ettiği avantajlardır (Elo, 2007: 6). Bu avantajlara sahip şirket, son teknolojileri, marka adı vb üstünlüklerini başka ülkelere satmak veya kiralamak yerine kendi bünyesinde değerlendirerek karlılığı arttırmak ve içselleştirmek (internalization advantage) hipotezi etkindir (Erçakar, 2005: 55).
- Konumsal avantajlar, yatırım gerçekleştirilen ülkenin girdi fiyatlarının düşük, verimliliğinin yüksek olması yapılan yatırımların karlı olmasını sağlayacaktır. Ülkenin ekonomik ve politik açıdan kararlı olması, pazar yapısı, kur ve faiz politikaları gibi etkenler konumsal avantajlar içinde yer almaktadır (Elo, 2007: 6; Seyidoğlu, 2009: 609).
- İçselleştirme avantajları, yabancı ülkede üretim ve lojistik maliyetlerinin daha uygun olması halinde şirket kendi bünyesindeki ürün ve üretim dönemindeki mülkiyet avantajlarını satmak veya kiralamayı düşünmek yerine pazarı içselleştirerek avantajları kendisinin değerlendirmesidir (Dönmez, 2009: 18).

Ürün Yaşam Evreleri

Raymond Vernon(1966)'ın doğrudan yabancı yatırımların uluslararası hareketlerini ifade etmek için yazmış olduğu "International Investment and International Trade in the Product Cycle" makalede "ürün yaşam evreleri teorisi"nde, firmaların doğrudan yabancı yatırım yapmayı tercih etmesinin nedeni, yenilik oluşturan firmaların son teknoloji kullanımının verdiği avantaj ve tekelleri olmaları sebebi ile bu durumu kendi pazarlarında muhafaza etmek istemeleri görüşü hakim olmaktadır (Kurtaran, 2007: 370).

Oligopolistik Tepki Teorisi

Fredrick Knickerbocker aracılığı ile ABD’li çok uluslu firmaların davranış şekilleri değerlendirilmek üzere oluşan oligopolistik tepki teorisi; yabancı sermaye yatırımlarını oligopolistik açıdan ele almaktadır. Yapılan araştırmada 20. Yüzyılda ABD’deki yatırımlar araştırılmış ve ülke içindeki firmaların uluslararası olma yolunda oligopolistik açıdan gelişerek doğrudan yabancı yatırımlar ile yapmış oldukları yatırımları ülke dışında gerçekleştirerek çeşitlilik sağlandığı görülmektedir. Firmanın piyasada yapmış olduğu üretim, fiyat, satış ve yatırımları piyasadaki diğer firmaları etkilemektedir. Piyasada rakip firmanın yatırım yapması sonucunda diğer firmalar yatırım yapan öncü/lider firmayı takip ederek yatırımlarını gerçekleştirmekte ve bu izlenim “lider firmayı izlemek” biçimindedir. Lider şirketin kendi ülkesi dışında yapmış olduğu yatırımlar “saldırı yatırımları”, lider şirketi izleyen rakiplerin yapmış oldukları yatırımlar ise “savunma yatırımları” şeklinde ifade edilmektedir (Knickerbocker, 1973’ten akt. Görmezöz, 2007:8-9).

2.5.5. Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörler

Döviz Kuru

Aliber’in (1970) Parasal Alan Hipotezinde döviz kurunun DYY ile ilişkisi ele alınmaktadır. Bu varsayım borç almak isteyen kesimin dış piyasalarda borç karşılığında prim oluşacağı ve sermaye piyasalarının hatalı olduğu hipotezini savunmaktadır. Bu piyasalarda yabancı sermayedarların gelirlerinin yükseleceği aynı zamanda girdi fiyatlarında ülke para değerini kaybetmesi ile ev sahibi olan ülkenin para cinsinin değerinin düşmesi DYY girişlerinin artmasına sebep olacağı öngörülmektedir. Basit bir örnek ile açıklamak gerekirse yabancı yatırımcı başka bir ülkede yapmak istediği yatırımlarda o ülkenin kendi yatırımcısı ile rekabet şartlarında DYY yatırımcısının para biriminden elde etmiş olduğu avantaj ile yatırım yapacağı ülkenin kendi yatırımcılarının geride kalmasına neden olabilmektedir. Froot ve Stein,(1991) araştırmalarında dolarda meydana gelen değer kaybı yatırım maliyetlerinin düşmesine sebep olurken yatırımcıların başka ülkelere yönedikleri tespit edilmektedir.

Araştırmaların genelinde yatırım yapılacak ülkenin ulusal para biriminde meydana gelecek değer kaybının DYY girişlerinde artışa sebep olacağı öngörülse de (Ravenscraft,1991;Blonigen,1997;Buch ve Kleinert,2008) bu varsayım bazı araştırmalar için onay görmemektedir (Stevens,1998: 393-401;Healy ve Palepu,1993: 7)

Pazar Büyüklüğü

DYY'lerin çalışmalarında en fazla faydalanılan parametrelerden bir tanesidir. Sebebi ise pazar genişliğinin ölçek ekonomilerinden etkin faydalanılması ve mevcut olan taleplerde fırsat yaratmasından meydana gelmektedir (Dunning, 1988: 21-26; Chakrabati, 2001: 89-114; Demirhan ve Maşça, 2008: 4; Ang, 2008; Bilgili, Tülüce ve Doğan, 2012: 1161-1169;Bruca ve Jeremy, 2014: 775-812).

İş gücü Maliyeti

DYY'leri ekonomik açıdan etkileyen değişkenlerden bir tanesi de işgücü maliyetidir. Yabancı yatırımcılar üretim harcamalarını minimum seviyelerde tutmak için yatırım yaptıkları ülkelerde işgücü maliyetlerinin yüksek oluşu yatırımcıları olumsuz etkileyebilmektedir. Araştırmalarda DYY ile işgücü arasında negatif ilişki saptanmış yüksek işgücü maliyeti şirketlerin karlılık oranlarını düşüreceği ve yabancı yatırımcıların tercihlerini negatif yönde değiştireceğini belirtmektedir (Lansbury, Pain, ve Smidkova, 1996: 156; Galego, Viera, ve Vieira, 2004; Johnson, 2006; Bilgili, Tülüce ve Doğan, 2012: 775-812; Walch ve Worz, 2012: 8-26).

Başka bir çalışmada ise DYY ve işgücü maliyetlerinin pozitif yönde etkilendiği şirketin maliyetlerini sadece işgücü maliyeti değil aynı zamanda işgücü performansı, yol masrafları ve enerji fiyatları gibi değişkenler şirketlerin karlılığını belirlediğini işgücü maliyeti bu doğrultuda firmanın tek yükünü oluşturmadığı kabul görmektedir (Wheeler ve Mody, 1992; Swain ve Wang, 1995; Chakrabati, 2001; Bnassy ve Lahrche-Rvil, 2005; Bouider, 2005; Kinoshita ve Campos, 2006).

Dışa Açıklık

Ülkelerin doğrudan yabancı yatırımları kendi ülkelerine yönlendirmek istemeleri dış ticaretlerini arttırmalarına ve DYY ile dış ticaret hacimleri arasında pozitif ivme gerçekleşmesine neden olmaktadır. Araştırma geneli dış ticaretin DYY ile pozitif yönlü ilişkinin yabancı yatırımlarda etkisi, yatırımların pazar tercihlerine göre veya ihracata bağlı olarak farklılık meydana getireceğine dayanmaktadır (Mudiyanselage ve diğerleri, 2021).

Risk ve Belirsizlik

Belirsizlik bir olay veya durum karşısında kişilerin herhangi bir sonuca ulaşması Şeklinde ifade edilebilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımları ekonomik ve politik riskler ve bunları takip eden makroekonomik değişkenler olan Ekonomik ve Politik Risk endeksi (EPU),Politik Risk endeksi,lke Riski Endeksi, Döviz kuru riski ve enflasyon risk parametrelerinden faydaniılmaktadır.Bu risk ve belirsizlik durumlarında iktisadi organlar karar aşamalarında bekle-gr planı ile yüksek maliyetlerden uzaklaşarak tüketim ve yatırım süreçlerini teleyebilmektedir. Bunun sonucunda ülkede risk ve belirsizlik ile tüketim ve harcamalarda meydana gelen azalışlar ülkenin ekonomik hareketliliğinin azalmasına sebep olabilmektedir (Rauf vd, 2016; Chanergia vd.,2016; Arslan, 2019: 95-116)

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM HAREKETLERİNİN GELİŞİMİ

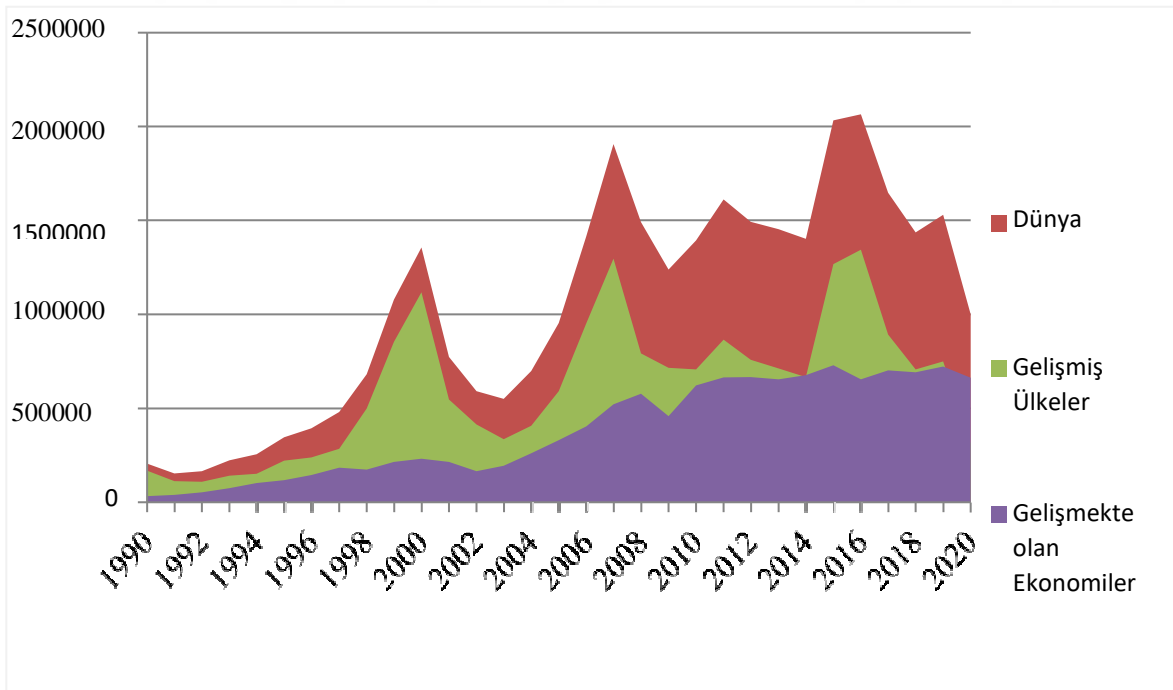
Aşağıda grafikte incelendiği gibi, global ölçekli ekonomik gelişimlerde otuz yıllık dönem içinde doğrudan yabancı yatırımlarda pozitif ivme gerçekleşmiştir. Küresel anlamda doğrudan yabancı yatırımlara yapılan yatırımlar 1990 döneminde 204 milyar dolar iken ilerleyen dönemlerde 2000 yılında 1,356 trilyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar 2016 senesinde maksimum yatırım seviyesini

2,06 trilyon dolar ile 1990 senesinde gerçekleşen yatırım oranlarını çok fazla arttırarak geride bırakmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlarda gerçekleşen ekonomik büyümenin temelinde, serbest ticari birliktelikler, teknoloji açısından yenileşme ve maliyetlerin azaltılması gibi etmenler etkili olmuştur (Santoro,2020).

2000 yılı sonrası gelişmiş ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar olumsuz ivme gösterirken, gelişmekte olan ülkelerde 2008 global kriz haricinde 2015 yılını kapsayan süreçte düzenli artış ivmesi izlenmektedir. Yıllara göre gelişmiş ülkelerin 1990 yılında DYY girişleri %83 iken,2014 yılında bu oran %47'lere gerilemiştir. Gelişmekte olan ülkelere ise 1990 yıllarında %17 daha sonraki dönemde 2014 yılında %48 ulaşarak gelişmiş ülkelere uygulanan yatırım oranını geride bırakmaktadır (Marangoz, 2022: 55)

Grafik 1.DYY Girişleri Global Trend

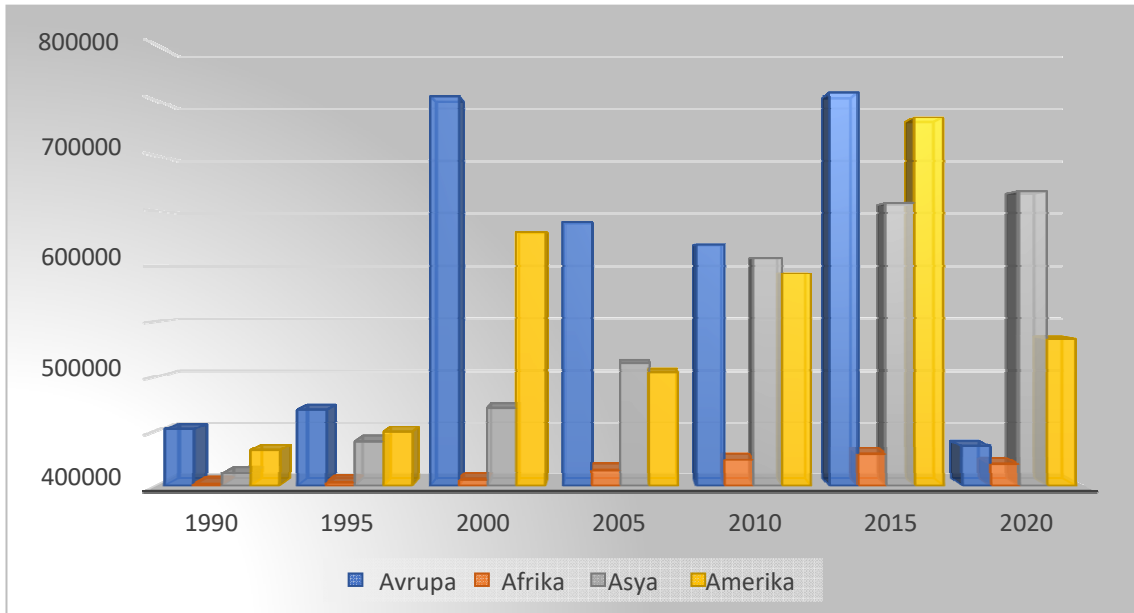

Kaynak: UNCTAD (2021) 'den alıntılanmıştır.

Dünyada Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Bölgesel Yerleşimi

Grafikte görüldüğü üzere 1990 yılını takiben DYY hareketleri gelişmekte olan ülkelerde aktif seyir izlemiştir.2000’li yılları takiben Asya kıtasında gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımlardaki artış: Global DYY yatırımlarının artmasını sağlarken gelişmiş ülkelerin yatırımlarının negatif seyir izlemesi ise Avrupa ülkelerine yapılan yatırımların düşmesine bağlı olduğu düşünülmektedir.Son dönemlerde dünyada Covid-19 sebebiyle DYY girişlerinde azalma söz konusu iken Asya kıtasında ise yatırımlarda artış meydana gelmektedir.

Grafik 2.1990-2020 yılları arası DYY Girişlerinin Bölgesel Dağılımı

Kaynak: UNCTAD (2021)'den alıntılanmıştır.

Tablo 16. En Çok Yatırım Çeken Ülkeler

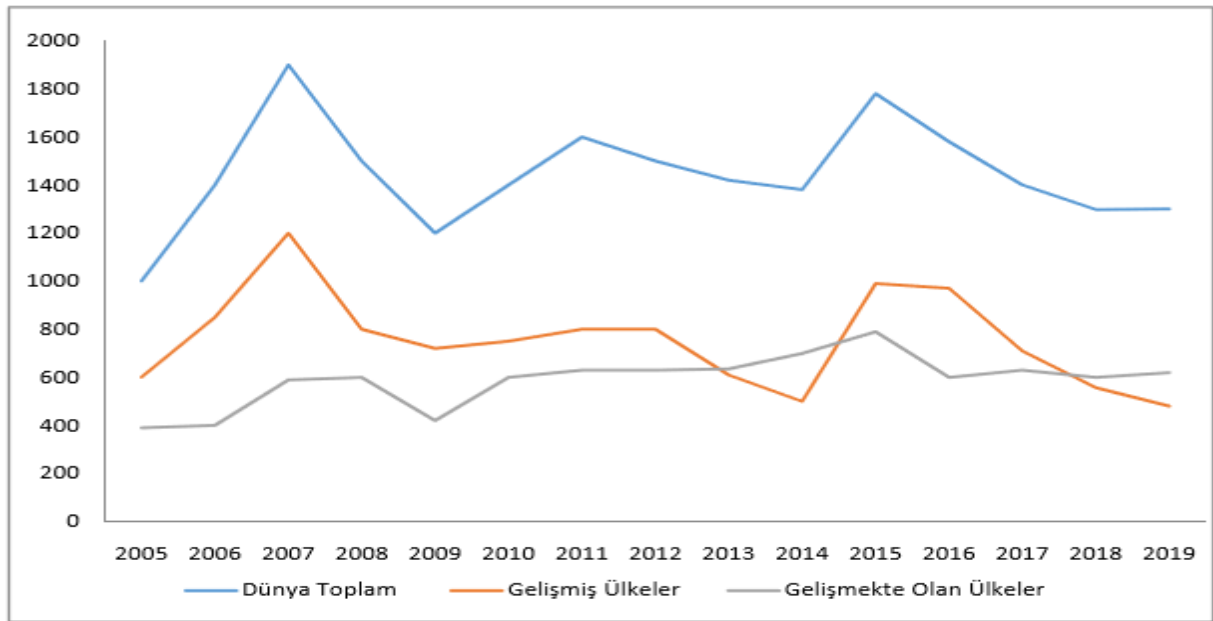
Ülke /Tarih	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Amerika	17.0%	23.1%	11.0%	14.2%	23.0%	15.6%
Çin	10.9%	3.0%	7.6%	8.2%	6.7%	15.0%
İngiltere	6.8%	8.5%	19.2%	4.2%	1.9%	2.0%
Hong Kong	1.8%	4.0%	3.6%	5.1%	8.6%	11.9%
Singapur	3.5%	1.1%	1.9%	4.1%	2.9%	9.1%
Almanya	3.5%	14.6%	5.0%	4.7%	1.5%	3.6%
Brezilya	1.3%	2.4%	1.6%	5.6%	2.5%	2.5%
Hollanda	3.4%	4.7%	4.1%	-0.5%	8.1%	-11.5%
Kanada	2.7%	4.9%	2.7%	2.0%	2.2%	2.4%
İspanya	2.3%	2.9%	2.6%	2.9%	0.4%	0.9%

Kaynak: UNCTAD (2021)'den alıntılanmıştır.

Global ölçekte grafikte görüldüğü gibi 2018 yılında doğrudan yabancı yatırımlarda düşüş meydana gelmektedir. Yatırımlarda meydana gelen bu azalmanın sebebi ise 2017 yılının son çeyreğinde ABD'nin vergi alanında yenilikleri sonrasında çok uluslu şirketlerin yurtdışı avantajlarının ülkeye kazandırılması şeklinde değerlendirilmektedir. DYY hareketleri ekonomik bakımdan gelişmiş ülkelerde ani düşüş sergilerken, gelişmekte olan ülkelerde az da olsa artış sağlamaktadır (ticaret.gov.tr)

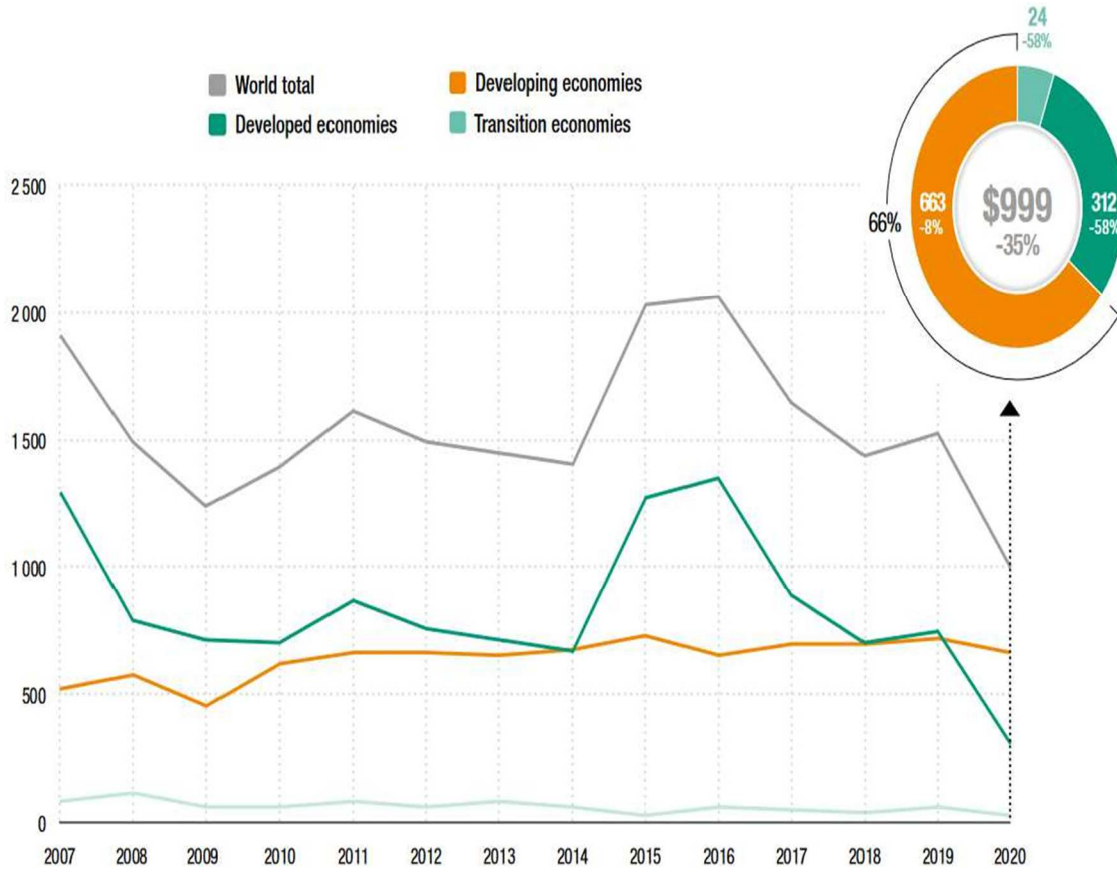
ABD ve Çin'in karşılıklı olarak 2019 yılında "ticaret savaşı" içinde olması küresel boyutta ekonomileri etkilemekte ve beraberinde DYY'lerinde etkilendiği anlaşılmaktadır. Küresel anlamda ülkelerin coğrafi konumları, gelir durumları, küresel ısınma ve dijital ekonomiler, 2019 yılı ve onu takip eden 2020 yılı ve sonrası dönemlerde dünya açısından sorun oluşturan başlıklar olarak ele alınmaktadır. Bu süreçte ekonomik durgunluk dünyanın genelinde eş anlı olarak meydana gelmektedir. Artan gümrük vergileri, politik açıdan yetersizlik, ekonomik güven ve tüketim davranışlarını negatif etkilemesinin nedenleri arasında imalat, yatırım ve ticaret değişkenlerinin olduğu görülmektedir (Kaya, 2019: 22).

Grafik 3. Yıllar İtibariyle Gelişmişlik Ölçütüne Göre Küresel Sermaye Girişleri (Milyar\$)

Kaynak: *ticaret.gov.tr, UNCTAD.*

Grafik 4.Küresel ve Ekonomiler Grubuna göre DYY akışları (2007-2020) Milyar Dolar

Kaynak: UNCTAD, 2021: 2.

Covid-19 beraberinde küresel çaplı karantinalar yatırımların azalmasına neden olurken diğer yandan yatırım hareketlerinde azalış beklentisi çok uluslu firmaların plan ve programlarını revize etmelerine neden olmuştur. Doğrudan yabancı yatırımlarda meydana gelen düşüşler GSYİH ve ticaret alanında oluşan azalıştan çok önemli ve daha nettir. Azalış nedeni ile firmaların sermaye hareketleri doğrudan yabancı yatırım oranlarının %58 azaldığı gelişmiş ekonomilere önemli miktarda yoğunlaşmıştır. 2019 yılı doğrudan yabancı yatırım hareketlerinde, gelişmekte olan ülkeler üçte ikilik bölümü içermektedir. DYY akışkanlığı bölgesel olarak farklı uygulanmaktadır. Pandemi sürecinde gelişmekte olan ülkeler ve geçiş süreci ülkeleri yatırımlardan göreceli olarak daha çok etkilenmektedir. DYY, bu dönemde dünya ülkelerinde ekonomik sınıf bakımından hem gelişmiş hem de geçiş dönemi ülkelerinde %58 oranında azalma meydana gelmektedir. Gelişmekte olan

ülkelerin %8 oranında hafif azalışının temeli Asya’da esnek hareketler sebebiyle meydana gelmiştir (UNCTAD, 2021).

Tablo 17.Türkiye’ye Gelen DYY’lerin Sektörel Dağılımı

Tarih	Tarım(Milyon\$)	Yüzde (%)	SİNAİ (Milyon\$)	Yüzde(%)	HİZMET (Milyon\$)	Yüzde(%)	Toplam (Milyon\$)
2010	81.00	1.3	2887.00	46	3288.00	53	6256.00
2011	32.00	0.2	8040.00	50	8064.00	50	16136.00
2012	43.00	0.4	5480.00	51	5238.00	49	10761.00
2013	47.00	0.4	5390.00	51	5086.00	48	10523.00
2014	61.00	0.7	4258.00	49	4313.00	50	8632.00
2015	31.00	0.3	5785.00	47	6365.00	52	12181.00
2016	38.00	0.5	3120.00	41	4421.00	58	7579.00
2017	29.00	0.4	2022.00	27	5350.00	72	7401.00
2018	34.00	0.5	2706.00	40	3959.00	59	6699.00
2019	23.00	0.4	2103.00	36	3752.00	64	5878.00
2020	21.00	0.4	1358.00	23	4412.00	76	5791.00
2021	144.00	2.3	1583.00	25	4632.00	73	6359.00
Toplam	693.00	0.4	62739	37	107089	63	170521

Kaynak:TCMB (2021) ‘den alıntılanmıştır.

Tablo 18.DYY Girişlerinin Dünyada ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Payı

Ülke/Tarih	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Türkiye	885	982	10031	9085	18976	7880
Yunanistan	1053	1108.1	623.29	329.91	1268.16	3572
İsrail	1576.59	6957.4	4818.27	6984.90	11336.5	24758
Bulgaristan	90.4	1016.4	3919.96	1549.12	2217.35	2425
Romanya	419	1056.75	6152.30	2997.17	3840.47	2321
Batı Asya	2463	3618	44497	63145	31215	36546

Kaynak: UNCTAD (2021) 'den alıntılanmıştır.

Tablo 19.Türkiye'ye Yapılan DYY Girişlerinin Dünyada ve Gelişmekte Olan Ülkeler Arasındaki Payı

Türkiye'nin Aldığı Pay							
Gelişmekte Olan Ülkeler	34649.93	117763	232305	331291	622536	730434	662561
Yüzde (%)	2.0	0.8	0.4	3.0	1.5	2.6	1.2
Dünya	204887	345142	1356645	953166	1393729	203229	998891
Yüzde (%)	0.3	0.3	0.1	1.1	0.7	0.9	0.8

Kaynak:UNCTAD (2021) 'den alıntılanmıştır.

Tablo 20. Türkiye'ye Gelen DYY Girişleri 2005-2020 Yılları Coğrafi Dağılımı

Ülkelere Göre DYY Girişleri			
Sıra	Ülke	DYY (Milyon ABD Doları)	Yüzde (%)
1	Hollanda	25,733.00	15.7
2	ABD	12,827.00	7.8
3	İngiltere	11,411.00	7.0
4	Avusturya	10,656.00	6.5
5	Lüksemburg	10,015.00	6.1
6	Almanya	9,974.00	6.1
7	İspanya	9,599.00	5.8
8	Belçika	8,788.00	5.4
9	Fransa	7,423.00	4.5
10	Azerbaycan	7,170.00	4.4
11	Diğer	50,566.00	30.8

Kaynak: TCMB (2021) 'den alıntılanmıştır.

Tablo 21. Türkiye'ye Gelen DYY Girişleri 2005-2020 Yılları Bölgelere Göre DYY Girişleri

Bölgelere Göre DYY Girişleri			
1	Avrupa	119,307.00	72.7
2	Asya	29,448.00	17.9
3	Amerika	14,175.00	8.6
4	Afrika	514.00	0.3
5	Okyanusya ve Kutup Bölgesi	700.00	0.4

Kaynak: TCMB (2021) 'den alıntılanmıştır.

2.6. LİTERATÜR TARAMASI

Demokrasi toplumun temel yapı taşı oluşturulan halkın egemenliği anlamına gelen bu kavram geçmişten günümüze kadar süregelen bir kavramdır. Çalışma ekonomik özgürlük ve demokrasinin ülke sermaye akışında önemli değişken olan doğrudan yabancı yatırımlar üzerine etkisini Türkiye örneği için incelemektedir.

Araştırmanın bu kısmında demokrasi ve ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırımlar ile ilişkisi incelenecek ve Türkiye ile Dünya’da ele alınmış olan teorik ve ampirik bulgular ele alınacaktır.

Manan (2009) araştırmasının ana hedefi olarak demokrasi ve ekonomik özgürlükler ve ekonomik performans ilişkisini ele almak ve Türkiye’nin bu durumda var olan konumunu belirlemektir. Araştırmada ekonometrik model ve regresyon analizinde 1970-2005 yılları Türkiye verilerini ele alarak zaman serileri analizi oluşturulmuştur. Uzun dönem testlerinde eşbütünleşme (co-integration), parametrelerin kısa dönem testlerinde ise hata düzeltme modeli (error correction model- ECM) uygulanmıştır. Araştırma sonucunda ekonomik özgürlüklerin ekonomik performans ile uzun dönem ve kısa dönem ilişkilerinin pozitif olduğuna ulaşılmıştır.

Yenipazarlı (2009) araştırmasında 1970-2006 yıllarını kapsayan süreçte ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisinde Türkiye için ekonometrik analiz uygulamıştır. Analizde Sınır Testi ile ARDL (Ardışık Bağımlı Gecikmesi Dağıtılmış Modeller) Yaklaşımı ve Johansen Eşbütünleşme Analizini içeren zaman serisi ele alınmış ve analiz sonucunda ekonomik özgürlük seviyesinin ekonomik büyümeyi pozitif bir yönde desteklediği sonucuna varmıştır.

Oral (2014) çalışmasında demokratikleşme ve ekonomik özgürlüklerin GSYİH büyüme oranı, işsizlik veya enflasyon gibi değişkenlere olan etkisini 1995-2012 yıllarını kapsayan zamanda panel veri analizi uygulayarak incelemiştir. Analiz sonucunda GSYİH

büyüme oranında demokrasi ve ekonomik özgürlüklerin gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde pozitif ivme gösterdiği anlaşılırken, gelişmekte olan ülkelerde ise negatif ivme sergilediği görülmüştür.

Gemrik (2014) çalışmasında ülkelerin ekonomik özgürlük seviyeleri ele almış ve en küçük kareler yöntemi ile doğrusal regresyon analiz testi uygulamıştır. Analizde 117 ülkeyi kapsayan Heritage Foundation sitesinde yer alan veriler kullanılmıştır. Modelde EViews 7.1 programı kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin ekonomik özgürlüklerini etkilediği ve İslami ülkelerin özgürlük seviyelerinin en düşük oranlarda olduğu neticesine ulaşılmıştır.

Çelik (2015) çalışmasında ekonomik özgürlük ve yabancı doğrudan yatırımların birbiri ile olan bağlantısını araştırmıştır. Bu bağlamda 21 gelişmekte olan ülke ekonomilerini ele alarak doğrudan yabancı yatırım endekslerine UNCTADSTAT'tan ulaşılmıştır. Ülkelerin ekonomik özgürlük dereceleri Heritage Vakfı'ndan elde edilmiş ve 1995 yılından günümüze gelen ekonomik özgürlük verilerinden yararlanılmıştır. Araştırmada 1995-2013 yılları baz alınmış ve E-views programı içinde dengeli panel veri analizi uygulanmış aynı zamanda ekonomik özgürlük değişkenleri ile doğrudan yabancı yatırımların bağıntısı da incelenmiştir. Sonuç olarak gelişmekte ve yükselmekte olan ülke ekonomilerinde, ekonomik özgürlükler ile yabancı doğrudan yatırımlar arasında pozitif bağıntı saptanmış ayrıca ekonomik özgürlük değişkenlerinin uygun düzenlemeler ile yabancı doğrudan yatırımları olumlu yönde geliştirebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Erkuş (2016) çalışmasında ekonomik özgürlüklerin ve demokrasi seviyesinin ekonomik büyüme ve gelir farklılığının 24 ülke için 1996-2011 yılları arasında dengeli panel veri analizi ile değişkenlerin uzun dönemli ve nedensellik bağlantısı incelenmiştir. Sonuç olarak ekonomik özgürlükler, ekonomik performansı pozitif yönde demokrasi seviyesinde siyasi ve sivil özgürlükler ise gelir düzeyini negatif yönde etkilemektedir.

Sucu (2016) çalışmasında ekonomik özgürlükleri ele almıştır. Çalışmanın analiz kısmında ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme ve kalkınma üzerindeki etkisi

incelenmiştir. Fraser Enstitüsü Dünya ekonomik özgürlük endeksi bileşenlerini ele alarak Dinamik EKK yöntemi uygulanarak 2000-2013 yıllarında dokuz yükselen piyasa ekonomisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda kamu alanlarının azaltılması, hukuk ve mülkiyet haklarının iyileştirilmesi ve istikrarlı para politikaları ile ekonomik büyümede olumlu bir yükseliş gerçekleşmiştir. Hukuksal gelişim ve mülkiyet sahipliği ile uluslar arası ticaretin ulaşılabilir olması ile teknolojik açıdan ihracatın olumlu şekilde etkilendiği neticesine varılmıştır.

Eser (2016) çalışmasında serbest politika sistemlerinin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından büyüme ve kalkınma ile olan ilişkisini incelemiştir. Araştırmasında ekonomik özgürlük değişkenini panel veri analizi yöntemiyle incelemiş ve 27 gelişmiş, 25 gelişmekte olan, 10 az gelişmiş ülkeyi seçerek 62 ülkenin analizine yer verilmiştir. Çalışmada veriler 1995-2013 yılları arasında yer almıştır. Çalışmanın sonucu dünya ülkelerinin ekonomik özgürlüklerinin kalkınmada etkisi az olsa da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri pozitif yönde etkilediği ancak uzun vadede az gelişmiş ülkelere etkisinin olmadığı anlaşılmıştır.

Koçak (2016) çalışmasında 1995-2013 yıllarını kapsayan süreçte ekonomik özgürlük, demokrasi ve iktisadi açıdan büyüme ilişkilerini ele almıştır. Panel veri analizi ile yüksek, yüksek orta, düşük orta ve düşük gelire sahip ülkeleri incelemiştir. Analiz sonucuna göre panel eşbütünleşme sonuçları ve iktisadi büyüme arasında pozitif ilişki ve çift yönlü nedensellik saptanmış ve sonuçlar için önerilerde bulunulmuştur.

Mola (2019) çalışmasında ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme değişkeninde ülkelerin gelir seviyelerine göre panel veri analiz yöntemi ile araştırılmasını uygun bulmuştur. Çalışmanın analiz kısmında ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1996-2017 yılları için Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan faydalanarak uzun dönem etkileşimi varsayımında bulunulmuştur. Analizde uzun dönem yatay kesit bağımlılığında Westerlund (2008) panel eşbütünleşme testinden faydalanılmıştır. Durbin H testi sonucuna göre ekonomik büyüme ile belirlenen parametre ilişkileri uzun dönemde doğrulanmıştır. Uzun dönem eşbütünleşme katsayı tahmini için

Pesaran (2006) belirleyici seçilmiştir. Sonuçlara göre ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeye etkisi gelişmekte olan ülkelerde pozitif ve analiz açısından anlamlılığı saptanmıştır.

Gülden (2019) çalışmasında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütüne dahil ülkelerin ekonomik özgürlüklerini sınıflandırarak incelemiştir. Araştırmada her yıl yayınlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi (IEF) raporunda yer alan OECD ülkelerinin 2015-2019 yıllarının endekslerinden yararlanılmıştır. Çalışmada hiyerarşik Ward yöntemi ve hiyerarşik olmayan k-ortalamlar yöntemi uygulanmıştır. Sonuç kısmında ise her sene analizleri elde edilen ülkelerin mevcut durumları incelenmiştir.

Dağılgan (2020) çalışmasında demokrasi ve ekonomik özgürlüklerin bankacılık sektörü ile ilişkisi ele alınmıştır. Araştırmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin 2005-2017 yıllarında var olan bankacılık endekslerinin karlılık ve maliyet verimliliği ile panel veri seti ve dinamik model ile GMM tahmincisi analiz sonuçlarında tutarlılığı saptanmıştır. Çalışmasında 36 gelişmiş ve 46 gelişmekte olan ülkeler adına analizler uygulanmıştır. Araştırma neticesinde demokrasi oranlarındaki yükseliş, etkin karlılığı yükseltirken net faiz marjını negatif yönde oranlarını düşürmektedir. Ekonomik özgürlük oranında meydana gelen yükseliş kaynak verimliliğinin artmasına neden olmaktadır. Ekonomik özgürlük, maliyet kazancının azaltırken demokrasi ise artmasına neden olmaktadır. Fakat ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre bu durum değişkenlik göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin demokrasi koşullarında karlılık yüksek, maliyet kazancı düşüktür ama gelişmekte olan ülkeler de ise bu durum ekonomik özgürlüğün karlılığın yükselmesini sağlarken maliyet yetersizliklerinin oluşmasına sebep olmaktadır.

Höbel (2020) çalışmasında ekonomik özgürlüklerin ve toplum refahı ile olan ilişkisini incelemiştir. 1998-2018 senelerinde Türkiye ve beraberinde 57 ülkenin bulunduğu ülkelerin zaman serisi ve panel veri analizi çalışmada incelenmiştir. Analiz sonucunda toplumsal refah ve ekonomik özgürlükler arasında anlamlılık saptanmıştır. Araştırma sonucunda bazı ülkelerde ekonomik özgürlük oranlarındaki yükseliş sosyoekonomik refahı arttırırken bazı ülkelerde ise azaltmış olduğu neticesine ulaşılmıştır.

Analiz sonucuna göre ekonomik özgürlükler ile sosyoekonomik refah ilişkisi istatistiksel biçimde anlamlılığı tespit edilmiştir.

Karagöz (2020) çalışmasında 1996-2016 yılları arasında Heritage Vakfı Ekonomik Endeksinde 125 ülkenin yer aldığı analizde ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme değişkenlerinin doğrudan yabancı yatırım üzerine etkisini incelemiştir. Analiz için ekonomik özgürlük verileri Heritage Vakfı'ndan;DYY ve GSYİH(USD) verileri ise UNCTADSTAT veri bloğundan yararlanılmıştır. Ekonomik özgürlüklerin doğrudan yabancı yatırım üzerine etkileri panel veri analizi ile belirlenmiş ve birim kök testi,klasik model,sabit ve tesadüfi etkiler varsayımı ile Hausman testi ve temel spesifikasyon testleri uygulanmıştır. Model sonucunda otokorelasyon problemi meydana gelmiştir.Analiz sonucunda ekonomik özgürlük puanı,hükümet bütünlüğü, kamu harcamaları ve yatırım ile GSYİH doğrudan yabancı yatırımları pozitif etkilerken; mülkiyet sahipliği, vergiler ve iş özgürlüğü negatif etkiye neden olmaktadır.Doğrudan yabancı yatırımlar ile parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü ve finansal özgürlük açısından anlamlılık saptanamamıştır. Çalışma literatürdeki araştırmaları destekler ve ülkelere politika tavsiyelerinde bulunmaktadır.

Aslan (2021) çalışmasında ekonomik özgürlükler ve doğrudan yabancı yatırımların arasındaki ilişkiyi açıklamıştır. Araştırmasında 25 OECD ülkelerinin 2000-2018 yılları endekslerini yatay kesit bağımlılığında panel veri analizi ile araştırmıştır. Araştırmanın sonucuna göre parametreler arasında uzun dönemde eşbütünleşme saptanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve yabancı portföy yatırımları ile ekonomik özgürlükler arasında çift taraflı nedensellik ortaya çıkmıştır. Analizde uzun vadede eşbütünleşme oranları ekonomik özgürlükler değişkenini pozitif ve anlamlı kılmıştır. Ekonomik özgürlük değişkeninde oluşabilecek bir derecelik artış yabancı yatırımların ülkeye girişlerini %32 yükseltirken, yabancı portföy yatırımlarında ise %6 oranında meydana gelmiştir.

Saraç (2021) çalışmada iktisadi büyüme ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkiyi OECD ülkeleri için 2000-2020 yılları arasında panel veri analizi ile incelemiştir. Araştırmada Post-Keynesyen (Kaldor) büyüme modeli ve Neo-Klasik (Solow) modeli

kıyas edilmiştir. Kaldor ve Solow büyüme modeli nedensellik neticesinde iktisadi büyüme ile ekonomik özgürlüklerin pozitif ve anlamlı aynı zamanda çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1 Model ve Veri Seti

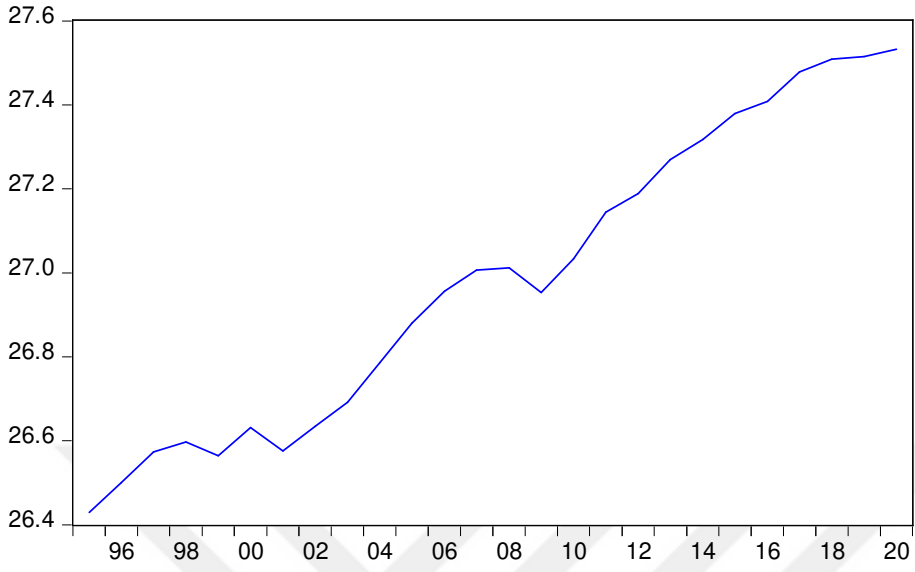
Çalışmanın bu kısmında Türkiye’de demokrasi ve ekonomik özgürlüğün doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisi VAR analizi yöntemiyle araştırılacaktır. Bu amaçla bağımlı değişken olarak, DYY net girişler değişkeninin GSYİH içindeki payı alınarak DYYG değişkeni oluşturulmuştur. Bağımsız değişkenler ise ekonomik özgürlük ve demokrasi olarak seçilmiştir. Çalışmada 1995-2020 yılları arasını kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Demokrasi ve ekonomik özgürlüğün DYY üzerindeki etkisini araştırmaya yönelik kurulan model şöyledir:

$$DYYG = \beta_0 + \beta_1EO + \beta_2DEM + \beta_3INT + \varepsilon_t \quad (3.1)$$

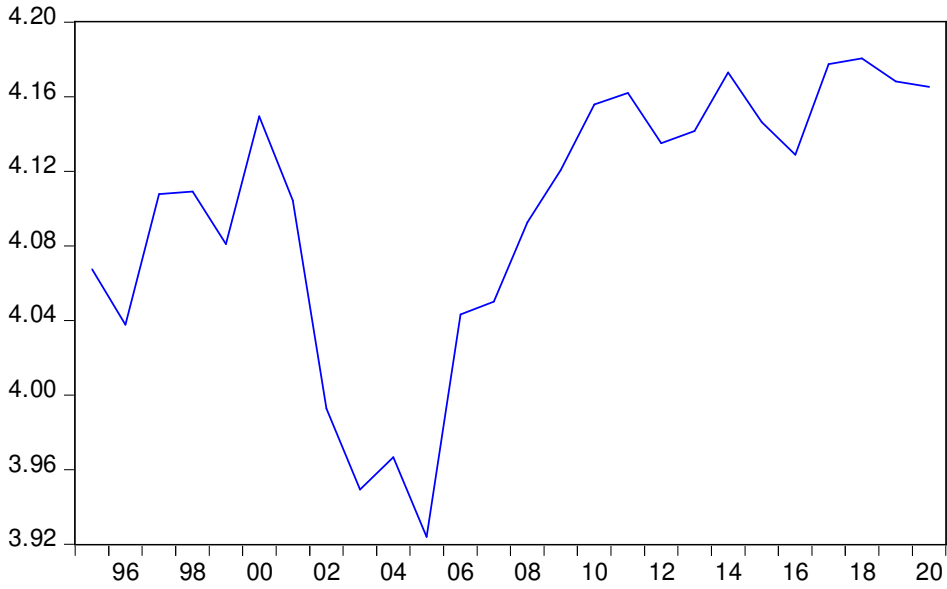
Değişken adı	Değişken Açıklaması	Elde edilen kaynak
DYYG	DYY net girişler,cari ABD Doları/ GSYİH(sabit)	World Bank
EO	Ekonomik Özgürlük endeksi	Heritage Vakfı
DEM	Politik haklar + sivil özgürlükler endeksi ortalaması	Freedom House
INT	Politika faiz oranı	World Bank

Grafik 5.Değişkenlere ait zaman serileri grafikleri

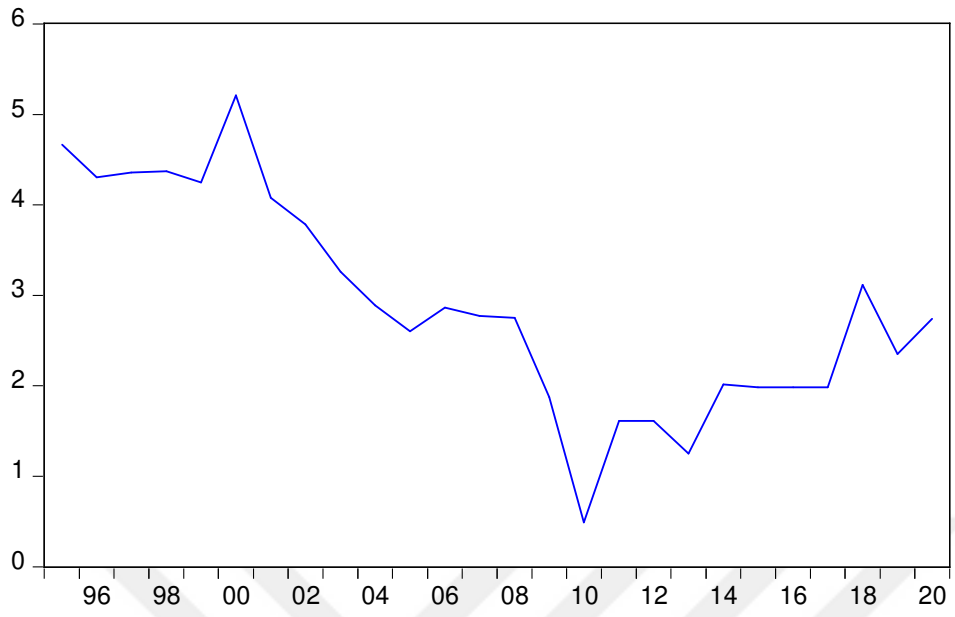
LNDYYG

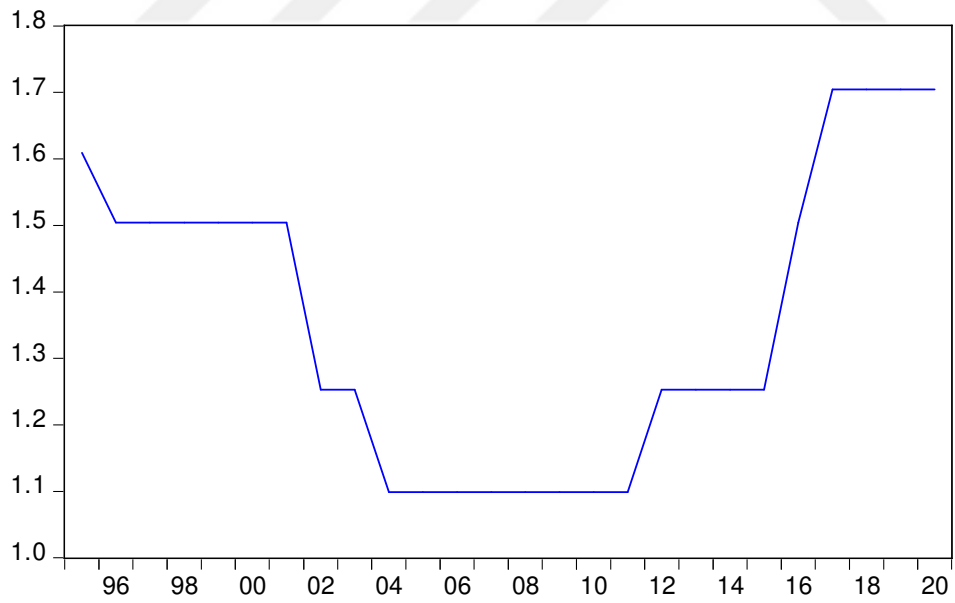
LNEO

LNINT

LNDEM

Tablo 22. Değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler

	lnDYYG	LnDEM	lnEO	lnINT
Ortalama	26.98344	1.356248	4.097276	2.890212
Medyan	26.98135	1.252763	4.114948	2.759639
Maksimum	27.53203	1.704748	4.180522	5.210578
Minimum	26.42992	1.098612	3.923952	0.488850
Std. Sap.	0.362507	0.227873	0.073903	1.192589
Skewness	0.106757	0.223026	-0.931810	0.136030
Kurtosis	1.640121	1.579710	2.843434	2.221537
Jarque-Bera	2.052764	2.400868	3.789058	0.736690
Olasılık değerleri	0.358301	0.301063	0.150389	0.691878
Gözlem Sayıları	26	26	26	26

3.2 YÖNTEM

Demokrasi, ekonomik özgürlük ve faiz in doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini analiz etmek için öncelikle analize dahil edilen değişkenlerin durağanlık testleri yapılmalıdır. Analiz sonuçlarının tutarlı olması için durağanlık çok önemlidir. Çalışmanın bu bölümünde zaman serileri analizi hakkında bilgi verilecektir. Öncelikle birim kök testleri ile ilgili bilgi verilecek ardından VAR modeli, Johansen eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testleri ele alınacaktır.

3.2.1 Metodoloji

Zaman serilerinde değişkenlerin durağan olması büyük önem taşımaktadır. Değişkenin birim kök içermesi durağan olmadığını ifade eder. Değişkenlerin birim kök içermesi durumunda, herhangi bir şok yaşanması değişken üzerinde kalıcı etki yaratacaktır. Bu anlamda, değişkenlerin durağanlık sınavasını yapmak için çeşitli birim kök testleri mevcuttur (Gövdeli, 2016: 226). Durağanlık, bir serinin ortalama, varyans ve kovaryansının zaman içerisinde sabit kalması anlamına gelmektedir. Durağanlık şu şekilde özetlenebilir (Takım, 2010: 323).

$$E(y_t) = \mu$$

$$Var(y_t) = E(y_t - \mu)^2 = \sigma^2$$

$$Cov(y_t - y_{t+k}) = \gamma_k \quad (\text{Tüm } t\text{'ler için, tüm } k \neq 0 \text{ için}) \quad (3.2)$$

Dickey-Fuller birim kök testlerinin hem birinci dereceden hem de daha yüksek dereceli otoregresif süreçlere uygulanması mümkündür. Fakat AR(p) sürecinde hata teriminin otokorelasyonsuz olduğu varsayılırken, AR(1) süreci için hata terimi otokorelasyonlu olacaktır. Böyle bir durumda meydana gelebilecek sorunları çözebilmek için Dickey-Fuller(1981) bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini modele ekleyerek geliştirilmiş ADF denklemleri oluşturmuştur. Bu denklemler şöyledir:

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \sum_{j=2}^k \delta_j \Delta y_{t-j+1} + e_t$$

$$\Delta y_t = \alpha + \delta y_{t-1} + \sum_{j=2}^k \delta_j \Delta y_{t-j+1} + e_t$$

$$\Delta y_t = \alpha + \beta_t + \delta y_{t-1} + \sum_{j=2}^k \delta_j \Delta y_{t-j+1} + e_t \quad (3.3)$$

Denklemlerde $\delta=0$ test edilir. Değişkenin durağanlık sınaması DF için hesaplanan kritik değer ile karşılaştırılır (İğde, 2010: 17).

Test istatistiğinin asimptotik dağılımı ADF birim kök testi ile aynı olan Phillips-Peron birim kök testi, ADF testi ile birbirlerini tamamlayıcı testler olarak görülmektedir. Phillips-Peron testinde otokorelasyon test istatistiğinin dağılımını etkilememektedir. Bunun nedeni, PP testi hesaplanırken parametrik olmayan düzenlemeler yapılmasıdır (Çağlayan ve Saçaklı, 2006: 124).

Phillips Peron birim kök testi modeli aşağıda verilmiştir;

$$y_t = \alpha_0^* + \alpha_1^* y_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$y_t = \tilde{\alpha}_0 + \tilde{\alpha}_1 y_{t-1} + \tilde{\alpha}_2 \left(t - \frac{T}{2}\right) + \varepsilon_t \quad (3.4)$$

Modelde ε_t hata terimini göstermektedir. Phillips-Peron modeli ($E(\varepsilon_t)=0$) olduğu varsayımına dayanır (Topsakal, 2021: 32).

İktisadi ilişkiler arasındaki karmaşıklık ve birden fazla sayıda denklem tahmin etmek tutarlı sonuçlar elde edebilmek amacıyla eşanlı denklem sistemlerini zorunlu kılmaktadır. Bunun yanı sıra eşanlı denklemlerde karşılaşılan problemlerin çözümü için model üzerinde kısıtlamalar yapılması gerekmektedir. Bu anlamda VAR (Vektör Otoregresif Model)

kullanılarak bu problemler çözülebilmektedir. VAR modeli bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini içermesinden dolayı, geleceğe yönelik tutarlı tahminler yapılmasına olanak sağladığından zaman serilerinde yaygın şekilde kullanılmaktadır (Uysal vd. 2008: 62).

“VAR modelin teorik yapısını ele almak için y ve z gibi iki finansal varlığa ait getiri serilerini ele alalım:

r^y : y finansal varlığın getirisi

r^z : z finansal varlığın getirisi

y finansal varlık getirisinin $\{r_t^y\}$ zaman patikası, $\{r_t^z\}$ 'nin cari ve geçmiş dönem getiri değerlerinden etkilendiği ve z finansal varlık getirisinin $\{r_t^z\}$ de, $\{r_t^y\}$ 'nin cari ve geçmiş dönem getiri değerlerinden etkilendiği varsayımı altında, bu ilişki VAR modeli ile aşağıdaki gibi modellenir (Yavuz, 2015: 331):

$$\begin{aligned} r_t^y &= \beta_{10} - \beta_{12} r_t^z + \gamma_{11} r_{t-1}^y + \gamma_{12} r_{t-1}^z + \varepsilon_t^{ry} \\ r_t^z &= \beta_{20} - \beta_{21} r_t^y + \gamma_{21} r_{t-1}^y + \gamma_{22} r_{t-1}^z + \varepsilon_t^{rz} \end{aligned} \quad (3.5)$$

Birim kök testleri ile serilerin durağanlık incelemesi yapıldıktan sonra seriler arasındaki ilişkiyi araştırmak amacıyla eşbütünlüşme analizi yapılır. Literatürde, eşbütünlüşme analizi aynı dereceden bütünlüşik olan serilerin aralarında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu belirlemek için kullanılan bir yöntemdir (Üzümcü, 2019: 11).

İki yada daha fazla seri arasında eşbütünlüşme ilişkisi olması için dahil edilen tüm serilerin aynı mertebede durağanlık koşulunu sağlaması gerekmektedir. Zaman serilerinde yapılan ekonometrik analizlerde durağan olmayan serilerin sahte regresyona yol açması karşılaşılan önemli bir sorundur. Fark alma işlemi ile durağan hale getirilen serilerde geçmiş dönem şokları ile birlikte uzun dönemde meydana gelebilecek sahte regresyon sorunu da ortadan kalkmaktadır. Seriler eşbütünlüşik olduğunda sahte regresyon sorunu oluşmamaktadır (Cansız, 2006: 22).

Zaman serileri analizinde eşbütünlüşme Engle-Granger (1987) tarafından ortaya atılan yöntemle incelenmektedir. Engle-Granger (1987) durağan olmayan iki ya da daha

fazla serinin doğrusal kombinasyonlarının durağan olabileceğini ileri sürmüştür. Diğer bir eşbütünleşme tekniği ise Johansen-Juselius (1990) tarafından ileri sürülen yöntemdir. Bu yöntem ise eşbütünleşme ilişkisinin varlığını araştırmak için iki test içermektedir.

$$\lambda_{\text{trace}}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n [\ln(1 - \tilde{\lambda}_i)]$$

$$\lambda_{\text{max}}(r, r+1) = -T \ln(1 - \tilde{\lambda}_{r+1}) \quad (3.6)$$

Yukarıda verilen trace (iz) ve max. özdeğer istatistikleri hesaplanarak tablo değeri ile karşılaştırılır böylece eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı belirlenir (Ceylan ve Başer, 2014: 54).

Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığı durumda değişkenler arasında nedensel bağlantılar kurmak için Granger Nedensellik testleri yapılmaktadır. Ancak seriler arasında eşbütünleşme tespit edildiğinde, aralarında uzun dönemli bir denge ilişkisi olduğu bilindiği için, eşbütünleşik olan serilerin kısa dönem özelliklerini değerlendirmek amacıyla VECM (Vector Error Correction Model) uygulanmaktadır. VECM regresyon denklemi şöyledir: (Asari vd., 2011: 51).

$$\Delta y_t = \Pi y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta y_{t-1} + Bx_t + \varepsilon_t$$

$$\Pi = \sum_{i=1}^p A_i - 1, \quad \sum_{j=i+1}^p A_j \quad (3.7)$$

y_t vektöründe $\Pi = r < k$ olduğu durumda değişkenler arasında eşbütünleşme varlığından söz edilir.

İktisat teorisinde değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi için öncelikle değişkenlerin içsellik dışsallık belirlenmesi yapılmalıdır. Ancak bazı durumlarda bu durumun belirlenmesi zor olmaktadır. Bu tür ilişkiler için Granger(1969) ve Sims(1972) nedenselliği öne sürmüşlerdir. Y_t ve X_t gibi iki değişken ele alırsak bu değişkenlerin geçmiş değerleri Y_t üzerinde etkili ise X_t Y_t nin granger nedenidir şeklinde ifade edilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

VAR analizinde sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için öncelikle kullanılan değişkenlerin durağanlık incelemesi yapılmalıdır. Bu nedenle öncelikle çalışmada kullanılacak değişkenlerin birim kök sınamaları ADF (Augmented Dickey Fuller) ve PP (Phillips-Peron) testleri ile yapılmıştır.

Tablo 23. ADF (Augmented Dickey Fuller) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	t-istatistiği	Olasılık değeri	t-istatistiği	Olasılık değeri
LnDYYG	-0.341049	0.9050	-4.049624	0.2222
D(lnDYYG)	-4.269158	0.0029* (I)	-4.176135	0.0159** (I)
LnEO	-1.471190	0.5313	-1.982499	0.5822
D(lnEO)	-4.916405	0.0006* (I)	-4.794627	0.0042* (I)
LnDEM	-0.781955	0.8069	-0.828384	0.9490
D(lnDEM)	-3.861010	0.0076* (I)	-3.486934	0.0657*** (I)
LnINT	-1.777062	0.3825	-1.628233	0.7522
D(lnINT)	-6.102664	0.0000* (I)	-6.192615	0.0002* (I)

*, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 önem düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 24. PP (Phillips-Peron) Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	t-istatistiği	Olasılık değeri	t-istatistiği	Olasılık değeri
LnDYYG	-0.355382	0.9026	-2.299320	0.4191
D(lnDYYG)	-4.269158	0.0029* (I)	-4.176135	0.0159** (I)
LnEO	-1.512151	0.5111	-2.049849	0.5471
D(lnEO)	-4.916405	0.0006* (I)	-4.794627	0.0042* (I)
LnDEM	-1.072582	0.7102	-0.828384	0.9490
D(lnDEM)	-3.853125	0.0077* (I)	-4.372864	0.0105** (I)
LnINT	-1.703175	0.4175	-1.628233	0.7522
D(lnINT)	-6.119667	0.0000* (I)	-6.403357	0.0001* (I)

*, **, *** sırasıyla %1, %5, %10 önem düzeyinde anlamlıdır.

ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde değişkenlerin hem sabitli hem de sabitli ve trendli modellerinde düzeyde birim kök içerdiği görülmüştür. Değişkenler birinci farkları alındığında durağanlık şartını yerine getirmiştir.

PP birim kök testi sonuçları incelendiğinde değişkenlerin hem sabitli hem de sabitli ve trendli modelde düzeyde birim kök içerdiği, birinci farkları alındığında durağan hale

geldikleri görülmektedir. Her iki test sonucunda da tüm değişkenlerin düzeyde durağan-dışı olduğu, birinci mertebeden durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Durağanlık testinin ardından gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Gecikme uzunluğunun doğru belirlenmesi etki-tepki analizleri ve varyans ayrıştırması kısmında tutarlı sonuçlara ulaşma açısından oldukça önemlidir.

Tablo 25.VAR modeli gecikme uzunluğunun seçimi

Gecikme uzunluğu	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	1.61e-07	-4.290953	-3.898268	-4.186773
1	87.99000*	4.80e-09*	-7.845952*	-6.667899*	-7.533414*
2	11.67787	9.40e-09	-7.346753	-5.383330	-6.825856

Tablo incelendiğinde LR, FPE,AIC,SC ve HQ için uygun gecikme uzunluğunun 1 olduğu bulunmuştur. Belirlenen gecikme uzunluğuna bağlı olarak oluşturulan VAR(1) modeline ilişkin tahmin sonuçları **Tablo 26.**'da verilmiştir.

Tablo 26.VAR(1) modeli tahmin sonuçları

	DYYG	EO	DEM	INT
DYYG_{t-1}	0.767692 (0.11826) [6.49134]	0.376405 (0.16691) [2.25517]	0.821513 (0.32730) [2.50997]	3.355876 (1.93897) [1.73075]
EO_{t-1}	-0.333785 (0.11183) [-2.98485]	0.618314 (0.15782) [3.91779]	0.212287 (0.30948) [0.68594]	-2.459074 (1.83342) [-1.34125]
DEM_{t-1}	0.150471 (0.04480) [3.35867]	0.053050 (0.06323) [0.83902]	0.821630 (0.12399) [6.62670]	2.587924 (0.73452) [3.52328]
INT_{t-1}	-0.057062 (0.01204) [-4.73855]	-0.029015 (0.01700) [-1.70726]	0.010007 (0.03333) [0.30028]	0.148977 (0.19743) [0.75458]
C	7.567609 (3.07486) [2.46112]	-8.320779 (4.33959) [-1.91741]	-22.37851 (8.50980) [-2.62973]	-78.39029 (50.4132) [-1.55496]
@trend	0.005372 (0.00592) [0.90736]	-0.019085 (0.00836) [-2.28421]	-0.032745 (0.01638) [-1.99858]	-0.238955 (0.09706) [-2.46190]

Gecikme uzunluğu belirlendikten sonra değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğini belirlemek amacıyla Johansen Eşbütünleşme testi yapılmıştır. Test sonuçlarına Tablo 27’de yer verilmiştir.

Tablo 27.Trace istatistiği Koentegrasyon Testi

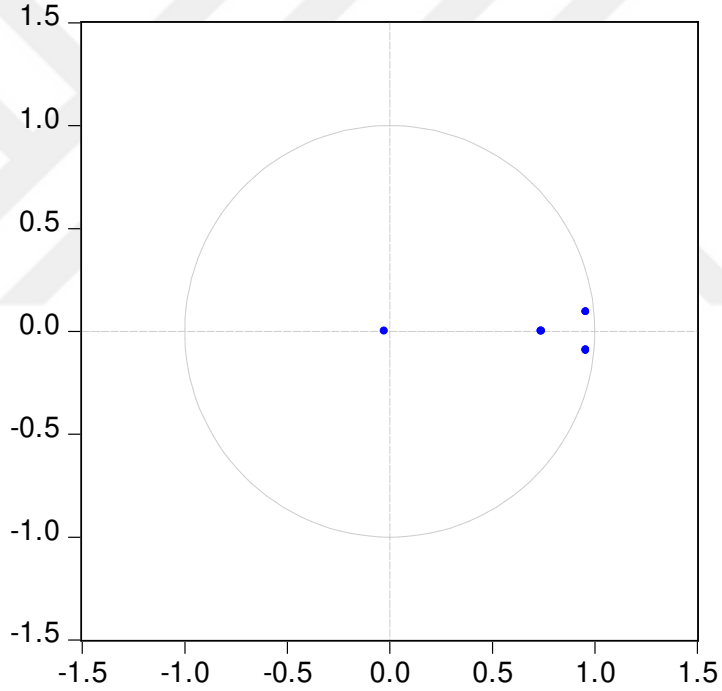
Hipotezler	Özdeğer	Trace istatistiği	%5 kritik değer	Olasılık değeri
Yok	0.696553	58.08101	47.85613	0.0041
En fazla 1	0.453881	29.45987	29.79707	0.0546
En fazla 2	0.358328	14.94184	15.49471	0.0604
En fazla 3	0.163810	4.293576	3.841466	0.0382
Hipotezler	Özdeğer	Max-Eigen istatistiği	%5 kritik değer	Olasılık değeri
Yok	0.696553	28.62115	27.58434	0.0367
En fazla 1	0.453881	14.51803	21.13162	0.3241
En fazla 2	0.358328	10.64826	14.26460	0.1727
En fazla 3	0.163810	4.293576	3.841466	0.0382

Tablo incelendiğinde, Johansen Eşbütünleşme testi sonuçları değişkenlerin uzun dönemde bir eşbütünleşme vektörüne sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Modellenen serilerin durağan olduğu, otokorelasyon ve değişen varyans sorunu içermediği uygun model VAR(1) modeli için AR polinom ters köklerinin birim çemberin içinde bulunduğu Grafik 6'da gösterilmiştir.

Grafik 6. AR polinom ters köklerinin birim çemberi

Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial

Tablo 28'de otokorelasyon-LM testi sonuçları incelendiğinde belirlenen VAR modelinin otokorelasyon içermediği sonucu görülmektedir.

Tablo 28. Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM istatistiği	Olasılık değeri
1	13.15263	0.6616
2	5.709986	0.9909
3	8.688294	0.9257
4	11.14071	0.8007
5	18.11058	0.3175
6	16.68053	0.4066
7	19.95224	0.2224
8	25.63972	0.0593
9	10.87249	0.8173
10	9.212746	0.9044

Seçilen VAR(1) modeli için değişen varyans problemini tespit etmek için White Değişen Varyans testi yapılmıştır ve test sonuçları Tablo 29’da verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde modelde değişen varyans sorunu olmadığı görülmüştür.

Tablo 29. White Değişen Varyans Testi Sonuçları

Ki-Kare	Serbestlik Derecesi	p-değeri
78.87186	80	0.5147

Gerçekleştirilen birim kök testleri, otokorelasyon ve değişen varyans testleri doğrultusunda VAR(1) modelinin istikrar koşullarını sağladığı görülmüştür. Sonrasında yapılacak olan etki-tepki analizi, varyans ayrıştırması ve nedensellik analizi VAR(1) modeline göre yapılmıştır.

Tablo 30. VECM Hata Düzeltme Modeli

Bağımlı değişken (lnDYYG)	Katsayılar	t-istatistiği	Olasılık değeri
Değişkenler			
lnDYYG _{t-1}	-0.300158	-1.32026	0.22735
lnEO _{t-1}	0.053576	0.32054	0.16714
lnDEM _{t-1}	-0.083353	-0.96246	0.08660
lnINT _{t-1}	0.023204	1.18064	0.01965
CointEq1	-0.069466	-3.78314	0.01835
C	0.101945	3.69127	0.02762
@trend	-0.003189	-2.21701	0.00144
R ²	0.654748		
R ⁻²	0.532895		

Tablo incelendiğinde hata düzeltme modeli şöyledir;

$$\ln DYYG_t = 0.101945 - 0.300158 \ln DYYG_{t-1} + 0.053576 \ln EO_{t-1} - 0.083353 \ln DEM_{t-1} + 0.023204 \ln INT_{t-1} - 0.003189 @trend - 0.069466 \varepsilon_{t-1}$$

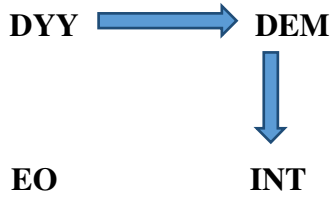
Hata düzeltme modelinde hata düzeltme katsayısının 0 ile -1 arasında değer almalıdır. Hata düzeltme katsayısının değeri 1'e ne kadar yakın olursa uzun dönem dengesinin yakalanması o kadar kısa olmaktadır. Sonuçlar incelendiğinde hata düzeltme katsayısının 0.069466 olduğu görülmektedir. Bu durumda doğrudan yabancı yatırımlarda kısa dönemde meydana gelen sapmaların yılda 0.069466 kadarının yok olduğu söylenebilir. Bu sapmalar $1/|ECM| = 1/|-0.069466|$ yaklaşık 14 dönemde uzun dönem dengesine ulaşacaktır.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Test sonuçları Tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Hipotez	Ki-kare	Ser. Der.	Olasılık değeri	Karar
Demokrasi DYY'nin nedeni değildir	0.055319	1	0.8141	Kabul
Ekonomik Özgürlük DYY'nin nedeni değildir	0.078677	1	0.7791	Kabul
Faiz DYY'nin nedeni değildir	1.3436780	1	0.2464	Kabul
DYY Demokrasi'nin nedeni değildir	3.422860	1	0.0643	Red
Ekonomik özgürlük Demokrasi'nin nedeni değildir	1.252945	1	0.2630	Kabul
Faiz Demokrasinin nedeni değildir	0.022792	1	0.8800	Kabul
DYY ekonomik özgürlüğün nedeni değildir	0.485529	1	0.4859	Kabul
Demokrasi ekonomik özgürlüğün nedeni değildir	0.518208	1	0.4716	Kabul
Faiz ekonomik özgürlüğün nedeni değildir	1.554205	1	0.2125	Kabul
DYY faiz in nedeni değildir	2.442442	1	0.1181	Kabul
Demokrasi faiz in nedeni değildir	2.952420	1	0.0857	Red
Ekonomik özgürlük faiz in nedeni değildir	0.038146	1	0.8451	Kabul

Granger nedensellik sonuçlarına göre, doğrudan yabancı yatırımlar demokrasinin nedenidir. DYY ile Demokrasi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca Demokrasi faiz in nedenidir. Demokrasi ile Faiz arasında da tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik özgürlük ve demokrasi kişilerin sosyal ve siyasi haklarının hiçbir alanda kısıtlanmadığı bir şekilde gerçekleşmelidir. Bireylerin ekonomik açıdan gelişimleri şüphesiz özgürlük ortamından etkilenmektedir. Toplum ise demokratik bir açıdan gelişim sağlayarak hem özgürlük hem de demokratik toplum olma yolunda ilerleme sağlamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımların yatırım yapacakları ülkelerin demokrasi ve ekonomik özgürlük dereceleri yüksek ve gelişim sağlayan ülkeleri tercih ettiklerine ulaşılmaktadır. Şirketler yabancı yatırımlarını ülkelerin gelecek vaat eden ve belirsiz ortamdaki uzak getiri ve kar sağlayabilecek yatırımları gerçekleştirmek isterler. Bu nedenle bahsettiğimiz bu değişkenler ülkelerin yatırımcı kazanmaları ve ileriye yönelik refah seviyelerinde artış meydana gelmesini sağlayacaktır.

Çalışmada demokrasi ve ekonomik özgürlükler ile doğrudan yabancı yatırım ilişkisi 1995-2020 dönemleri arasında zaman seri analizinin VAR analizi ile araştırılmasını sağlamıştır. Uzun vadede eşbütünleşme (co-integration) testi, değişkenlerin kısa vade testlerinde ise hata düzeltme modelinden (error correction model- ECM) faydalanılmıştır. Literatür doğrultusunda bağımlı değişken olarak DYY alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Faiz değişkenleri kullanılmıştır. Analiz için öncelikle ADF ve PP birim kök testleri ile değişkenlerin durağanlık testleri yapılmıştır. Birim kök testleri uygulanmış, VAR modeli ve Johansen eşbütünleşme testi ile değişkenler arasında eşbütünleşme incelenmiştir. Granger nedensellik testi ile ilişki yönü saptanmaya çalışılmıştır. Bu ilişki neticesinde parametreler arasında eşbütünleşmenin olduğu anlaşılmıştır.

Değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Birim ters kökleri hepsi nokta üzerinde ve daire içerisinde olduğu için VAR modeli doğrudur. Analizin doğru sonuç vermesi açısından otokorelasyon testi yapılmıştır. Değerler 0.05'ten büyük olduğu için hiçbir veride otokorelasyon sorunu yoktur. Eşbütünleşme

ilişkisi hata düzeltme modeli ile ele alınmıştır. Sonuç 0 ile -1 arasında değer almalıdır. Değer 1 'e ne kadar yakın olursa uzun dönem dengesini yakalaması da kısa sürede gerçekleşmiş olacaktır.

Aralarında nedensellik ilişkisi sonucunda doğrudan yabancı yatırım demokrasinin nedenidir. Aynı zamanda demokrasi faizin nedenidir. Granger nedensellik sonucuna göre DYY'den demokrasiye, doğru yönlü bir ilişki oluşurken aynı zamanda demokrasiden faize doğru ilişki incelenmiştir.

Araştırmanın sonucunda ise ekonomik özgürlük, demokrasi ve doğrudan yabancı yatırımların değişkenleri ve bu değişkenler aracılığı ile Türkiye'de ekonometrik analiz uygulanmıştır. Yıllardır süregelen gelen ekonomik refah ve demokratik süreç ev sahibi ülkelere daha fazla yabancı yatırım kaynağının artmasına sebep olur iken aynı zamanda ülke gelişimine yeni teknolojik ürünler, altyapı vb avantajlar eklenmektedir. Doğrudan yabancı yatırımlar ülkenin içinde bulunmuş olduğu demokrasi ve güven ortamının iyileştirilmesi ile sürecin devamlılığında olumlu etkilenecektir.

Ülkelerin demokratik kuruluşlarının varlığı nedeniyle yabancı yatırımların belirsiz ortam düşüncesi çürütülmekte, ticari alışveriş ve sözleşme prosedürleri güven ortamında meydana gelmekte, mülkiyet hakları güvencede ve piyasa işlerliği aktif olması ile önemli etmenlerden bir diğeri ise serbest rekabet piyasası ile işlem ücretleri azalmaktadır. Bu tarz destekler uzun veya kısa vadelerde ülkelerde olumlu etkilere sebep olacaktır.

Doğrudan yabancı yatırımların gerçekleştirilmesi yatırım yapılacak ülkenin kaynak, altyapı ve güvenilir piyasa içermesine göre şekillenmektedir. Analizde varolan veri ve çalışmalar neticesinde doğrudan yabancı yatırımlar ile demokrasi arasında eşbütünleşik ve tek yönlü nedensellik saptanmıştır. Aynı şekilde demokrasi ve faiz arasında da tek yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.

DYY'ler yatırım yapılan ülkeye en son teknolojiyi, işgücü piyasası oluşturmayı ve devamlılık oluştururken diğer yandan DYY'ler sosyal ve siyasal şekilde açıklanan

değişkenlerin yolsuzluk ve demokrasi gibi faktörlerini ele almıştır. Firmalar yatırım yapılacak olan ülkenin yatırım riskini en aza indirmek istemektedirler. Sosyal çatışmaların var olduğu diğer açıdan yolsuzluk ve rüşvet durumlarında istikrarlı mücadele barındıran ülkeler tercih edilmektedir. Ülkelerin risk ve güvensiz ortam belirsizliği ülkenin siyasi politikalarından etkilenmektedir. Yatırım uygulanacak ülkeler bu konuda demokrasi ve faiz oranları bazında incelenmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar aracılığı ile ülkeye girecek olan sıcak para akışını faiz oranlarının yönetim şeklinin oluşturulması kurumların kararlarını etkilemektedir.

Faiz oranlarında meydana gelen belirsizlik ve risk etmeni ile yatırımcılar ve karar yönetiminde olanlar bu sorunların çözümü için piyasa hareketlerini incelemektedir. Siyasi baskılar sonucunda faizlerin artışı incelenirse Türkiye için olumsuz ortam oluşmakta, faizlerin düşmesi ile yatırımlar, işsizlik ve piyasa için olumlu ortam oluşmaktadır.

Mülkiyet hakkı ve kanunlar kişilere ve yabancı yatırımcılara güven ortamını sağlayamadığı sürece yatırımcıların belirsiz bir şekilde tutum sergilemesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- A Vector Error Correction Model (VECM) Approach in Explaining the Relationship Between Interest Rate and Inflation Towards Exchange Rate Volatility in Malaysia World Applied Sciences Journal 12 (Special Issue on Bolstering Economic Sustainability): 49-56,2011)
- Adil, Ö., Günay, T. ve Güzel, B. (2008). “Öğretmen adaylarının öğrenciye yönelik tutumları ile öğrenci başarısı”, V. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, 3-5 Haziran 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale. 115-120.
- Akçalı, N, Siyaset Bilimine Giriş, Bilgehan Basımevi, İzmir, 1988. Çağdaş Siyasi Rejimler, Ege Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları İzmir, 1991, 5.
- Akıncı, M., Yüce, G. ve Yılmaz, Ö. (2014). Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkileri: Bir panel veri analizi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 81-96. Patry, William, Moral Panics and the Copyright Wars, Oxford University Press, New York 2009.
- Aktan, C. (2002). Yeni Dünya Düzeni ve Global Değerler. <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-dunya/dunya-duzeni.html>.
- Aktan, C. (2005). Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı: Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aliber, R. Z. (1970). A theory of direct foreign investment. The international corporation, 1236.
- Anonim, 2008. Agriculture organization of the united nations classifications. <https://www.fao.org/food-agriculture-statistics/en/> (Erişim tarihi:16.08.2022)
- Anonymous, (2001). Plant materials. Technical Notes. U.S. Department of Agriculture Naturel Resources Service, November. Montana.
- Arslan, A., Larimo, J., ve Dikova, D. (2019). Equity ownership strategy in greenfield investments: Influences of host country infrastructure and MNE resources in emerging markets. In The Changing Strategies of International Business, 95-116, Palgrave Macmillan, Cham.

- Ashford, N. (2011). *Özgür Toplumun İlkeleri*. (Çev.: C. Madenci) (İkinci Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Ashkanay, G. (2012). Education system related to cultures. *Social Education*, 23.
- Yılmaz, A. (2003). *Çağdaş Siyasal Akımlar*, Ankara:Vadi Yayınları, 58.
- Beach, William W. ve Marc A. Miles (2006); “Explaining the Factors of the Index of Economic Freedom,” 2006 Index of Economic Freedom The Heritage Foundation, 55-75.
- Bénassy-Quéré, A., Fontagné, L., ve Lahrèche-Révil, A. (2005). How does FDI react to corporate taxation? *International Tax and Public Finance*, 12(5), 583-603.
- Bilgili, F., Tülüce, N. S. H., ve Doğan, İ. (2012). The determinants of FDI in Turkey: A Markov regime-switching approach. *Economic Modelling*, 29(4), 1161-1169.
- Blonigen, B. A. (1997). Firm-specific assets and the link between exchange rates and foreign direct investment. *The American Economic Review*, 447-465.
- Blonigen, B. A., ve Piger, J. (2014). Determinants of foreign direct investment. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 47(3), 775-812.
- Blum, S., ve Ricardo, G. (2003). Do the Poor Need Democracy? Tracing The Debate On Democracy And Pro-Poor Development.
- Bollen, K. A. (1980). Issues in the Comparative Measurement of Political Democracy. *American Sociological Review*, 45(3), 370–390.
- Bollen, K. A. (1990). Political Democracy: Conceptual and Measurement Traps. *Studies In Comparative International Development*. <http://doi.org/10.1007/BF02716903>
- Bollen, K. A. (2009). Liberal Democracy Series I, 1972–1988: Definition, measurement, and trajectories. *Electoral Studies*, 28(3), 368–374. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0261379409000456?via%3Dihub>
- Bollen, K. A., & Paxton, P. (2000). Subjective Measures of Liberal Democracy. *Comparative Political Studies*, 33(1), 58–86. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0010414000033001003>

- Buch, C. M., ve Kleinert, J. (2008). Exchange rates and FDI: goods versus capital market frictions. *World Economy*, 31(9), 1185-1207.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986). Interpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 3006.
- Campbell, D. F. J. (2008). The Basic concept for the Democracy Ranking of the Quality of Democracy. Vienna: Democracy Ranking.
- Canh, N. P., Binh, N. T., Thanh, S. D., ve Schinckus, C. (2020). Determinants of foreign direct investment inflows: The role of economic policy uncertainty. *International Economics*, 161, 159-172.
- Cansız, E. (2006). Eşbütünleşme Analiziyle Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Cervellati, M., Fortunato, P., ve Sunde, U. (Eds). (2004). Growth and Endogenous Political Institutions. *Institutions and Growth*, (Der.: Theo S Eicher ve Cecilia Garcia-Penalosa), MIT Press.
- Cevizli, İ. (2013). Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ceylan, R., Başer, S., (2014). Türkiye’de Petrol Tüketimi ile Reel GSYİH Arasındaki Uzun Dönem İlişkinin Johansen Eş-Bütünleşme Yöntemi ile Analiz Edilmesi. *Business and Economics Research Journal*. 5(2),47-60.
- Chakrabarti, A. (2001). The determinants of foreign direct investments: Sensitivity analyses of cross-country regressions. *kyklos*, 54(1), 89-114.
- Çağla, C. (2010). Siyaset Bilimi, İstanbul: Omnia Yayınları.
- Çağlayan, E., Saçaklı, İ.,(2006). Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Sıfır Frekansta Spektrum Tahmincisine Dayanan Birim Kök Testleri ile İncelenmesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 20(1),121-137.
- Çelik, K. (2008). Uluslararası İktisat (4. baskı). Trabzon: Murathan Yayınevi.

- Çevik, G. (2016). Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkesi Çerçevesinde Demokrasi Ve Ekonomi İlişkisinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilecik: Bilecik Şeyh Edabali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçek, A. (1999). Demokrasi ve Türkiye’nin 1950 Sonrası Demokratikleşme Meselesinin Sosyolojik Tahlili. Bilim Uzmanlığı Tezi. İnönü Üniversitesi
- Dahl, R. A. [1971] Polyarchy: Participation and Opposition, New Haven, CT: Yale University Press’den aktaran Safty, A. [2003] Democracy and Governance: The Global Advance of Democracy, Bahçeşehir University Press, İstanbul, 95–6.
- Demirhan, E., ve Masca, M. (2008). Determinants of foreign direct investment flows to developing countries: a cross-sectional analysis. Prague economic papers, 4(4), 35-63-69.
- Diamond, L. (2003). Defining and Developing Democracy. (Ed.: R. Dahl, I. Shapiro, & J. A. Cheibub), The Democracy Source Book. 42-53. London: The MIT press. <https://www.pnas.org/doi/full/10.1073/pnas.0703993104>
- Dönmez, A. (2009). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme ve dış ticaret üzerine olan etkileri: Türkiye üzerine bir uygulama. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dunning, J. H. (1988). The theory of international production. The International Trade Journal, 3(1), 21-66.
- Durgun, P. (2012). Sosyo-Ekolojik Gelişmeler Perspektifinde Kırsal Turizm Algısının Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Dursun, D. (2006). Siyaset Bilimi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş.
- Eagle, F. ve Gloomy, Y. (2005). Some Performance Indicators, VI. International Agricultural Symposium.Joharina, 1590-1596.
- Economic Freedom of the World (2020). Annual Report, Fraser Institute, 3.

- Economic Freedom of the World 2020 Annual Report:
<https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2020.pdf>
- Elo, K. Z. (2007). The effect of capital controls on foreign direct investment decisions under country risk with intangible assets. International Monetary Fund Working Paper, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp0779.pdf>
- Erçakal, M. ve Karagöl, E. (2011). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar. Seta Analiz, (33), 4-23
- Erçakar, M.E. (2005). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, E. ve Samsunlu, A. (2011). Yabancı sermaye ve Türkiye’de elektronik, kimya ve toprak sektörlerinde faaliyet gösteren yatırım ortaklıklarının performanslarının incelenmesi. Doğu Üniversitesi Dergisi, 4(1), 71-87.
- Erilli, N.A. (2018). “Economic Freedom Index Calculation Using FCM”. Alphanumeric Journal. 6 (1), 93-116.
- Fornell, C. (1983). “Political Democracy - How Many Dimensions?”. American Sociological Review, 48 (1), 136-138.
- Foweraker, J., & Krznic, R. (2000). Measuring Liberal Democratic Performance: an Empirical and Conceptual Critique. Political Studies, 48, 759–787.
- Freedom House. (2018). <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedomworld-2018>
- Freedom House.(2020). Washington:The Heritage Foundation.
<https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/chapter1.pdf>
- Frolov, İ. (1991). Felsefe Sözlüğü, Cem Yayınevi, İstanbul, 102.
- Froot, K.A., Stein, J.C., (1991). Exchange rates and foreign direct investment: an imperfect capital markets approach. Quarterly Journal of Economics, 106, 1191–1217.
- Frost, A. (2001). Religion, Encyclopedia of religion. Daniel A. Stout (ed.). New York: Routledge.

- Galego, A., Vieira, C., ve Vieira, I. (2004). The CEEC as FDI attractors: a menace to the EU periphery? *Emerging Markets Finance and Trade*, 40(5), 74-91.
- Genç, M. (2015). *Ekonomik Kalkınma*, Çağ Gazetesi.
- Gerry, M. (2002). A Socio-psychological profile of subject perceptions of students. Unpublished Ph.D. thesis, University of Wales, United Kingdom.
- Görmezöz, K.K. (2007). Türkiye'ye doğrudan gelen yabancı sermaye yatırımlarının istihdam üzerindeki etkileri. Uzmanlık Tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü.
- Gövdeli, T.(2016). Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Birim Kök ve Eşbütünleşme Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Temmuz, 9(3), 223-238.
- Gözübüyük, Ş.(1997). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 9.
- Gözler, K.(2008). *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XII*, 114.
- Gözler, K. (2004). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları
- Göztepe, E.(2010). Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğulcu Demokrasi Modelleri. (Ed.: E. Göztepe), *Çoğulcu Demokrasi-Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları içinde*, 130-173. Ankara: TBB Yayını.
- Gözler, K.(2008). *Anayasa Hukukuna Giriş*, 120. Bursa :Ekin Basım Yayın
- Gürbüz, Ç. (1999). "Sosyal değişim". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 184-188.
- Gwartney, J., Lawson, R., Hall, J., Murphy, R.(2018). *Economic Freedom of the World: 2018 Annual Report*. Fraser Institute. <https://www.fraserinstitute.org/> adresinden erişildi. (16/08/2022)
- Gwartney, J., Lawson, R. and Hall, J. (2017). "Economic Freedom of the World 2017 Annual Report". <https://www.fraserinstitute.org/search/site/2017> adresinden alınmıştır.
- Gwartney, J., Lawson, R., Hall, J., (2020). *Economic Freedom of the World 2020 Annual Report*: <https://www.fraserinstitute.org/sites/default/files/economic-freedom-of-the-world-2020.pdf>

- Harris, R. S., ve Ravenscraft, D. (1991). The role of acquisitions in foreign direct investment: Evidence from the US stock market. *The Journal of Finance*, 46(3), 825-844.
- Healy, P. M., ve Palepu, K. G. (1993). The effect of firms' financial disclosure strategies on stock prices. *Accounting horizons*, 7(1), 1.
- Heritage Foundation (2021). 2021 Index of economic freedom - methodology. https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/index_2021.pdf
- Heritage Foundation (2021). 2021 Index of economic freedom - methodology. https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/02_2021_IndexOfEconomicFreedom_METHODODOLOGY.pdf
- Heritage Foundation (2021). 2021 Index of economic freedom - methodology. https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/index_2021.pdf
- Heritage Vakfı (2019). Highlights Of 2019 Index Of Economic Freedom Report. https://www.heritage.org/index/pdf/2019/book/index_2019.pdf
- HeritageVakfı.(2021)https://www.heritage.org/index/pdf/2021/countries/2021_IndexofEconomicFreedom-Singapore.pdf
- Heritage Vakfı (2021) <https://www.heritage.org/index/visualize>
- Heritage Vakfı (2021) <https://www.heritage.org/index/visualize>
- Heywood, A. (2007a). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları
- Heywood, A. (2007b). *Siyasi İdeolojiler, Bir Giriş*. (Çev.: Ah. K. Bayram), Ankara: Adres Yayınları..
- Heywood, A. (2007b). *Siyasi İdeolojiler, Bir Giriş*. (Çev.: Ah. K. Bayram), Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2007b). *Siyasi İdeolojiler, Bir Giriş*. (Çev.: Ah. K. Bayram) (Üçüncü). Ankara: Adres Yayınları.
- Howell, L. D. (2011). *International country risk guide methodology*. East Syracuse. https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/2021_IndexofEconomicFreedom_CHAPTER01.pdf

https://www.heritage.org/index/pdf/2021/countries/2021_IndexofEconomicFreedom-Singapore.pdf

https://www.heritage.org/index/pdf/2021/countries/2021_IndexofEconomicFreedom-Turkey.pdf

Hubbs, C. ve Blaxter, J. S. (2006). "Ninth larval fish conference: Development of sense organs and behaviour of Teleost larvae with special reference to feeding and predator avoidance". Transactions of the American Fisheries Society, 5(1), 98-114. [https://doi.org/10.1016/S0044-8486\(01\)00700-1](https://doi.org/10.1016/S0044-8486(01)00700-1).

Huntington, S. P. (2011). Üçüncü Dalga: Geç 20. Yüzyılda Demokratikleşme, (Çev. Ergun Özbudun). Ankara: Kilit Yayınları.

İğde, E. (2010). Yapısal Değişiklik Altında Birim Kök Testleri ve Bazı Makro İktisadi Değişkenler Üzerine Uygulamalar. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Ticaret Bakanlığı İstatistikleri (2021), <https://www.ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/yurtdisi-yatirimlar/uluslararası-investment-report-2021>

Johnson, A. (2006) The effects of FDI inflows on host country economic growth. The Royal Institute of technology. Centre of Excellence for studies in Science and Innovation <http://www.infra.kth.se/cesis/research/publications/working-papers>.

Karaca, O. (2015). Demokrasi ve İktisadi Kalkınma Arasındaki İlişki Üzerine Ampirik Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karlık, R. (1986). Çokuluslu Şirketler Üzerine Bir İnceleme. İnan Özalp (der.) Uluslararası İşletmecilik (Seçme Yazılar). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kaya, M. (2019). A.B.D - Çin Ticaret Savaşları ve Türkiye. Türkiye Mesleki ve

Kazgan, G. (2014). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi (19. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Keskin, C. (1993). Yapay Zeka. İstanbul ansiklopedisi (C 2, 147-149). İstanbul: Bilişim Yayınları.

- Kinoshita, Y., ve Campos, N. F. (2006). Determinants and effects of foreign direct investment in transition economies. In *Managing Development*, 281-306, Routledge.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan yabancı yatırım kararları ve belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- Lansbury, M., Pain, N., ve Smidkova, K. (1996). Foreign direct investment in Central Europe since 1990: an econometric study. *National Institute Economic Review*, 156(1), 104114.
- Lijphart, A. (2014). *Demokrasi Modelleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları*. (Çev.: Güneş Ayas, Utku Umut Bulsun). İstanbul: İthaki Yayınları..
- Lipset, S. M. (1959). Some Social Requisites of Democracy : Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, 53(1), 69–105.
- Macpherson, C. B. (1992). *The Real World of Democracy*. Toronto: House of Anansi.
- Marangoz, C.(2022). *Ekonomik,Politik ve Jeopolitik Belirsizliklerin Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkileri: MS-VAR Modelinden Kanıtlar*. TC.Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat AnabilimDalı Yüksek Lisans Tezi
- Marshall, M. G., Gurr, R.T. ve Jagers, K. (2018). “Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2017”. Center for Systemic Peace, (<http://www.systemicpeace.org/inscr/p4manualv2017.pdf> , Erişim tarihi: 22.05.2022).
- Marshall, M. G., Jagers, K., & Gurr, T. R. (2016). *Polity IV Project: Dataset Users' Manual*, v.2013. Polity IV Project.
- MEB (2008). Karşılaştırmalı eğitim programları. Fen Lisesi öğretim programı (s. 209-239) Erişim: 12 Ağustos 2008, <http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>.
- Miller, T., Kim, A., B. ve Roberts, J.M. (2019). *2019 Index of Economic Freedom*. Washington: The Heritage Foundation.

- Miller, T., Kim, A.,B. ve Roberts, J.M. (2021). 2021 Index of Economic Freedom. Washington: The Heritage Foundation.
- Miller, T.,; Kim, A.B., Roberts, J.M. (2021). 2021 Index of Economic Freedom.Washington:TheHeritageFoundation.
https://www.heritage.org/index/pdf/2021/book/2021_IndexofEconomicFreedom_C HAPTER01.pdf
- Miller, T. and Kim, A. B. (2017). “Defining Economic Freedom”. Web: <https://www.heritage.org/index/pdf/2017/book/chapter2.pdf> adresinden tarihinde 16 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.
- Muller, E. N. (1988). “Democracy, Economic Development, and Income Inequality”. *American Sociological Review*, 53 (1), 50-68.
- Munck, G. L., & Verkuilen, J. (2002). Conceptualizing and Measuring Democracy: Evaluating Alternative Indices. *Comparative Political Studies*, 35(1), 5–34.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/001041400203500101>
- Türköne, M. (2003), *Siyaset*, 191. Lotus Yayınları, Ankara
- Oktayer, N., Susam, N. ve Çak, M. (2008). *Yatırım Kararlarının Belirlenmesinde Vergisel Faktörlerin Önemi*. İstanbul: İSMMMO Yayınları.
- Oral, İ. O. (2014). *Demokratikleşme ve Ekonomik Özgürlüklerin Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oral, İ. O. (2014). *Demokratikleşme ve Ekonomik Özgürlüklerin Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum.
- Hançerlioğlu, O. (1986). *Toplumbilim Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 87.
- Öztürk, L. (2004). Serbest bölgelerdeki doğrudan yabancı sermaye yatırımları: Dünyadaki uygulamalara teoriler ışığında bir bakış, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(7):110-128.
- Patry, W. (2009). *Moral Panics and the Copyright Wars*. New York: Oxford University Press.

- Plattner, M. F. (2010). Populism, Pluralism, and Liberal Democracy. *Journal of Democracy*, 21(1), 81–92. <https://muse.jhu.edu/article/370478>
- Rauf, A., ve Mehmood, S. (2016). Integrated model to measure the impact of terrorism and political stability on FDI inflows: empirical study of Pakistan. *International journal of Economics and Finance*, 8(4), 1.
- Real, H. (2005). “Socialization and enculturation”. *Current Antropology*. 5 (2). 105-125.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Kuramı*. (Çev.: Deniz Baykal). Ankara: Siyasi Bilimler Türk Derneği Yayınları.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. (Çev.: T. Karamustafaoğlu & M. Turan). Ankara: Yetkin Basımevi.
- Schmidt, M. G. (2001). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev.: M. Emin Köktaş). Ankara: Vadi Yayınları.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev.: M. E. Köktaş) (İkinci Bas). Ankara: Vadi Yayınları.
- Schmidt, M. G. (2002). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (Çev.: M. E. Köktaş) (İkinci Bas). Ankara: Vadi Yayınları.
- Schumpeter, J. (1950). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: American Sociological Review.
- Sevüktekin, M., Çınar, M., (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Genişletilmiş 4. Baskı.
- Seyidoğlu, H. (2001), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama* (Geliştirilmiş 14. baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2009), *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama* (Geliştirilmiş 17. baskı). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Sezen, S.(1994); *Seçim ve Demokrasi*, 38.
- Shenkar, O. & Luo, Y. (2008), *International Business* (2nd Edition), Sage Publications.
- Smith, A. (2007). *An Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations*. (Ed.: S. M. Soares), *The Glasgow Edition of the Works and Correspondence of*

- Adam Smith (Digital Ed, C. 2). New York: Metalibri. Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 18-30.
- Stevens, G. V. (1998). Exchange rates and foreign direct investment: a note. *Journal of Policy Modeling*, 20(3), 393-401.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, (2021). Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım
- T.C. Ticaret Bakanlığı, YKTK Anlaşmaları <https://www.ticaret.gov.tr/hizmet>
- Tağraf, H. (2002). Küreselleşme süreci ve çokuluslu işletmelerin küreselleşme sürecine etkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 33-47.
- TAKIM, A. (2010). Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14(2), 315-330.
- TCMB (2012). Yıllık rapor. Erişim:10 Haziran 2012, <https://www.tcmb.gov.tr/>
- TCMB (2021). Yıllık rapor. <https://www3.tcmb.gov.tr/yillikrapor/2021/tr/m-0-5.html>
- Telatar, F. (2004). Politik İktisat Politikası. Ankara: İmaj Yayınevi.
- TOPSAKAL, H. (2021). Makro Ekonometrik Değişkenlerdeki Değişimin Birim Kök Testi ile Analizi ve Uygulaması. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Touraine, A. (2004). Demokrasi Nedir?. (Çev.: Olcay Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Treier, S., & Jackman, S. (2008). Democracy as a Latent Variable. *American Journal of Political Science*, 52(1), 201–217. <https://doi.org/10.1111/j.15405907.2007.00308.x>
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-2, 1113–1132.
- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö.F. (2015). “Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme”. *International Conference on Eurasian Economies, SESSION 7E: Kalkınma II* , 884-890.
- UNCTAD (2006). *World Investment Report 2006*.
- UNCTAD Dünya yatırım Raporu (2021) <https://unctad.org/search?keys=world>

- Uygun, O. (2003). *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uzun, S. (2010). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri: AB’ye üyelik sürecinin etkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üzümcü, N. (2019). Zaman Serileri ve Panel Veri Ekonometrisinde Eşbütünleşme Analizlerinin Değerlendirilmesi: Cari Açık ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir Uygulama. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Vanhanen, T. (2000). A New Dataset for Measuring Democracy, 1810-1998. *Journal of Peace Research*, 37(2), 251–265.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022343300037002008>
- Vreeland, J. R. (2003). “A Continuous Schumpeterian Conception of Democracy” [Bildiri]. Annual Meeting of the American Political Science Association, 1-22, Philadelphia.
- Walch, N., ve Wörz, J. (2012). The Impact of Country Risk Ratings and of the Status of EU Integration on FDI inflows in CESEE Countries. *Focus on European Economic Integration*, 3, 8-26.
- Wang, Z. Q., ve Swain, N. J. (1995). The determinants of foreign direct investment in transforming economies: Empirical evidence from Hungary and China. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 131(2), 359-382.
- Washington: The Heritage Foundation.
<https://www.heritage.org/index/pdf/2020/book/chapter1.pdf>
- Tunç. H. (1999). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Nobel Yayınları, 187-188.
- Wheeler, D., ve Mody, A. (1992). International investment location decisions: The case of US firms. *Journal of international economics*, 33(1-2), 57-76.
- World Applied Sciences Journal (2011). Special Issue on Bolstering Economic Sustainability, 49-56.

- Shively, W.P. (1991). Power and Choice, London, 55.
- Yayla, A. (2003). Liberalizm. İstanbul:Plato Yayınları.
- Yayla, A. (2004). Siyasi Düşünceler Sözlüğü, 62. Ankara: Adres Yayınları.
- Yayla, Atilla (1992). Liberalizm. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Yılmaz, A. (2000). Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir deneme. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler, 8(1), 241-260.
- Zhao, W., Zhong, R., Sohail, S., Majeed, M. T., ve Ullah, S. (2021). Geopolitical risks, energy consumption, and CO2 emissions in BRICS: an asymmetric analysis. Environmental Science and Pollution Research, 1-12.
- Zhao, X. M., & Decker, R. (2004). Choice of foreign market entry mode: Cognitions from empirical and theoretical studies. Discussion Paper No. 512, Bielefeld, Germany: Department of Business Administration and Economics.